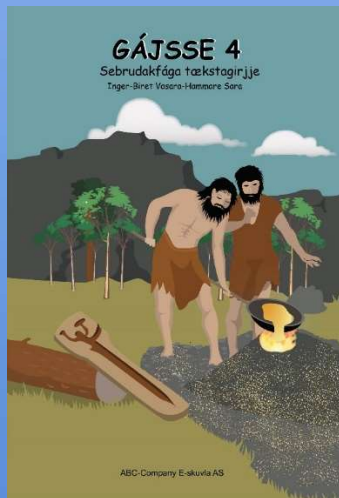

Inger-Biret Vasara-Hammare Sara ja Kirsi Paltto

Gájsse 4 - Sebrudakfága åhpadiddjebagádus

(Ádåstuhtedum 30.6.2024)

www.e-skuvla.no

Sisadno

Oahppopládna: Fága relevánssa ja guovdásj árvo.....	5
Guovdásj elementa.....	5
Imájdallam ja átsáidibme	5
Sebrudaklájttális ájádallam ja aktijvuoda	5
Demokratijadádjadus ja sæbrram.....	6
Guoddelis sebrudagá.....	6
Identitiehtaávddánibme ja aktijvuoha	6
Fágajgasskasasj tiemá	6
Álmmukvarresvuoha ja bierrgim.....	6
Demokratijja ja viesátguojmmevuoha	7
Guoddelis ávddánibme.....	7
Vuodotjehpudagá	7
Njálmálasj tjehpudagá	7
Buktet tjället.....	8
Buktet lāhkāt	8
Buktet riekknit.....	8
Digitála tjehpudagá.....	8
Máhtudakulme ja árvustallam	9
Máhtudakulme 4. jahkedáse maŋjela	9
Gájsse-oahpponævvorájdo birra	11
Digigájsse 4	11
SKÁVLLÁJ VAS.....	15
Mij la sebrudakoahppa?, barggogirje b. 4 – 6	15
Buorisboahtem skávláj vas, b. 6, barggogirje b. 7.....	16
Skávláj I mijá barggosadje, b. 7, barggogirje b. 8.....	17
Gájka vádtsi skávláv Vuonan, b. 8–9 (barggogirje b. 8–9).....	18
Gájkajn galggi árrrot báttá, b. 10–11 (barggogirje b. 10)	19
Suohkana ávdásvásstádus, b. 12 – 13 (barggog. b. 11).....	20
Oahppe ávdásvásstádus, b. 14–15.....	21
Sábadibme, b. 16 – 17 (barggogirje b. 13)	22
Givsédibme jali mobbim, b. 18–21 (barggogirje b. 12, 14–15)	23
Skávlán oahppe ælla agev sábalattja gá li báttá, b. 22–23.....	25

Buorisboahtem skávlláj vas - tjoahkkájgæsos, b. 24 – 25 (barggogirje b. 16).....	26
MÁN, barggogirje b. 17 - 19, 22 - 23.....	27
FAMILLJA JA RUDÁ.....	29
FAMILLJA JA RUDÁ b. 26 – 42 (barggogirje b. 18 - 29)	Feil! Bokmerke er ikke definert.
Famillja ja rudá b. 26 – 27 (barggogirje b. 20)	30
Tjuohtejage dás ávddåla, b. 28 – 29 (barggogirje b. 24–25).....	31
Mij oasstep, adnep ja bálkestip, b. 30 – 31 (barggogirje b. 26)	32
Masi mij gállådip rudájt, b. 32 – 33 (barggogirje b. 27).....	33
Reklábma l juohkka sajen, b. 34 – 35 (barggogirje b. 28).....	34
Vuorddemusá båtjajda ja næjtsojda, b. 36–37	35
Sebrudahka, b. 38–39	36
Gåktu sieradit rutsijt sijdan, b. 40–41.....	37
Fámillja ja rudá – tjoahkkájgæsos, b. 42–43	38
DIGIGÁJSSE KAP 1. INTERNÆHTTA JA MEDIA.....	39
Digigájsse kap. 1, b. 1: Internæhtta ja media.....	39
Digigájsse kap. 1, b. 2: Internæhttabágo.....	40
Digigájsse kap. 1, b. 3 Næhttadájddonjuolgadusá	41
Digigájsse kap. 1, b. 4 Ávkálasj næhttasaje.....	43
Digigájsse kap. 1, b. 5 Avijssaartihkkala oase.....	44
Digigájsse kap. 1, b. 6 Tjále ietjat artihkkalav	45
Digigájsse kap. 1, b. 7 Gæhttalibme.....	47
Digigájsse kap. 1, b. 8 Ietjas bargo árvustallam.....	48
Digigájsse kap. 1, b. 9 Båhtusa	48
MEDIA JA GULÁDALLAM b. 44– 55 (barggogirje b. 30-42)	49
Ådås, avijssa-artihkal ja låhkkijtjåla, b. 46–48 (barggogirje b. 32-35).....	50
Internehta histåvrrå, gåktu internehtan åhtsåt ja gåktu jiermålattjat internehtav adnet b. 49 – 51 (barggogirje b. 36–37).....	52
Næhttanjuolgadusá ja båkhotjielgadusá b. 52–53 (barggogirje b. 38–39)	53
Media ja guldállam – tjoahkkájgæsos, b. 54 – 55 (barggogirje b. 40).....	54
Ulmotja væråldin, b. 56–57 (barggogirje b. 41)	55
Bådura, b. 58 – 59 (barggogirje b. 42)	56
Kultuvrra b. 60 – 61 (barggogirje b. 43)	57
Ulmotja væråldin – tjoahkkájgæsos b. 62 – 63 (barggogirje b. 44).....	58
DIGIGÁJSSE KAP. 2 MIJA VÆRÁLT	59
Digigájsse kap. 2, b. 1 Mijjen veartene.....	59
Digigájsse kap. 2, b. 2 Guhkkudak- ja gåbddudakgråda.....	60
Digigájsse kap. 2, b. 3 Ájggeavådagå.....	63

Digigájsse kap. 2, b. 4 Ájgge.....	64
Digigájsse kap. 2, b. 5 Ekvator.....	65
Digigájsse kap. 2, b. 6 Globus, kárta ja atlas.....	66
Digigájsse kap. 2, b. 7 Tiebmákárta.....	67
Digigájsse kap. 2, b. 8 Mera ja ábe.....	68
Digigájsse kap. 2, b. 9 Ruossabágo.....	69
Digigájsse kap. 2, b. 10 Gæhttalibme.....	70
Digigájsse kap. 2, b. 11 Ietjas bargo árvustallam.....	71
Digigájsse kap. 2, b. 12 Báhtusa.....	71
MIJÁ VÆRÁLT b. 64 – 65 (barggogirje b. 45).....	72
Kompássa ja GPS b. 66 – 67 (barggogirje b. 46).....	73
Ednam ja bieyvve b. 68 – 69 (barggogirje b. 49).....	74
Biejvve bájtta agev ednamij, b. 70 – 71 (barggogirje b. 47-48).....	75
Kontinenta ja væraltoase b. 72 – 73 (barggogirje b. 50-51).....	76
Duobddága ja ábe, b. 74-75.....	77
Atlantteráhpe ja Indiaáhpe, b. 76 – 77.....	78
Oarjjeiegnamerra ja nuorttajiegnamerra, b. 78-79.....	78
Mijá væralt – tjoahkkájgæsos b. 80 – 81 (barggogirje b. 52).....	79
DIGIGÁJSSE KAP. 3 ÁLGGOÁLMMUGA.....	80
DIGIGÁJSE KAP. 4 PLASTIHKKA.....	95
Tæksta- ja barggogirje ietjá tiemá.....	108
Brånssåájgge b. 82-83 (barggogirje b. 53).....	108
Gåktu ulmutja viessun brånssåájgen? b. 84-85 (barggogirje b. 54).....	109
Báktesárggoma, b. 86 – 87 (barggogirje b. 55).....	110
Brånssåájge hávde, b. 88 – 90 (barggogirje b. 56).....	111
Brånssåájge ræjdo b. 91 (barggogirje b. 57).....	112
Brånssåájgge – tjoahkkájgæsos ja gæhttalibme b. 92 – 93 (barggogirje b. 58 – 59).....	113
Ruovddeájgge, b. 94 – 95 (barggogirje b. 64 – 65).....	114
Dáلكkerievddadime, b. 96 - 97 (barggogirje b. 60).....	115
Sáme ruovddeájgen b. 98 – 99 (barggogirje b. 62).....	116
Ruovddeájge ulmutja álggin tjállet, b. 100 – 101 (barggogirje b. 63).....	117
Oasástallam ruovddeájgen, b. 102-103 (barggogirje b. 64-67).....	118
Ruovddeájge goahte, b. 104 – 105 (barggogirje b. 68-71).....	120
Ruovddeájge hávde, b. 106 – 107 (barggogirje b. 72).....	121
Gæhttalibme, barggogirje b. 73.....	122
Majt la oahppam? Diploma, barggogirje b. 74-75.....	123
Refleksjavná oahppama birra, barggogirje b. 76-77.....	124

4-6 Plastihkka **Feil! Bokmerke er ikke definert.**

Oahppopládna: Fága relevánsa ja guovdásj árvo

Sebrudakfáhka la guovdásj fáhka vaj oahppe sjaddi oassálasste, berustiddje ja lájttális ájádalle viesátguojme. Fáhka galggá viehkedit oahppijit vuojnnet aktijvuodajit indivijdalasj válljimij, sebrudahkastruktuvraj ja luondo gierddamarájáj gaskan. Sebrudahkafágan galggi oahppe oadtjot máhttelisvuodav átsáditjtat ietjasa identitiehtav, bájkálasj sebrudagáv ja nasjåvnålasj ja globála tjuolmajt. Fágajin bargadijn galggi oahppe dádjadit gáktu geografijjalasj, histåvrålasj ja dálásjájge dile biedji ævtojt dasi gáktu ulmutja ållidi ietjasa dárbojt, ja gáktu fábmo ja ressursa juogeduvvi. Oahppe galggi sjaddat diedulattjan dasi gáktu histåvrrå la mijáv hábbmim, valla aj gáktu mij hábbmij histåvråv. Fáhka galggá viehkedit aktugasj oahppev åvddånahttet identitiehtav ja dádjadit ulmutijit iesjguhtiklågásj aktijvuodajit sihke Sámen ja Sáme ålggolin. Dát aj merkaj sebradahttet ieneplåhko- ja unneplåhkoperspektijvajt, máhttet ietjå iemeålmugij buohtastahttet ja dádjadit iesjguhtik fámo vidjurijit ja man åjnnasa demokratijjalasj árvo li. Návti viehket sebrudakfáhka nannit oahppijit dádjadusåv ietjastis, sebrudagås manna viessu, ja gáktu máhtti ietjasa iellemij ja boahhteåjggáj vájkkudit.

Gájka fága galggi åhpaduså årvvovuodov duohtan dahkat. Sebrudakfáhka galggá åvddånahttet berustimev, lájttális ájádallamav, dahkamåvov ja diehtemvåjnosisvuodav ja nannit miellaguottojt ja årvojt dagu gierddisvuoha, avtaårvulasjvuoha ja vieledibme. Sebrudakfågalasj ájádallamvuogij ja metåvdåj baktu galggi oahppe åvddånahttet dåjmalasj viesátguojmmevuodav, man vuodon la diedulasjvuoha demokratijjaj, birrasij, almasjrievtesvuodajda, dåsådussaj ja moattebelakvuoda årvvuj. Oahppopládna la tjanådum såme årvojda, giellaj, kultuvrraj ja sebrudakiellemij.

Guovdásj elementa

Imådallam ja åtsådibme

Oahppe galggi imådallat, reflektierit ja årvustallat gáktu máhtto sebrudagå birra åvddåla ja dálla badján. Oahppe galggi bessat liehket diehtemvåjnoga ja dåjmalattjat åhtsåt ja hábbmit máhtov aktu ja iehtjådijsihke klåssalanján ja dan ålggolin. Duodden galggi oahppe viedtjat ja adnet diedoijt iesjguhtiklågásj histåvrålasj, geografijjalasj ja sebrudakmåhtulasj gåldojs tjuovggidittjat bielijt iesjguhtik sebrudagåjn, iesjguhtik åjgijda ja ietjasa iellemin. Galggi aj máhttet lájttálisåt årvustallat makta gåldo li luohtedahtte ja åjggeguovddela.

Sebrudaklådttális ájádallam ja aktijvuoda

Oahppe galggi dádjadit aktijvuodajit geografijjalasj, histåvrålasj ja dálásjájge dilij gaskan ja gáktu dá dile aktu jali aktan li vájkkudam ja vájkkudi ulmutijida ja sebrudagåjda. Oahppe galggi oahpåsuvvat gáktu luonndo ja sebrudahka nubbe nuppev vájkkudi. Sij galggi vuojnnet gáktu våsám åjge åvddånimen lidjin sihke bårka ja jårka ja mij vájkkudij rievddadusåjda, aktan åvddånahttet histåvrålasj empatijjav. Oahppe galggi analysierit gáktu fábmo ja fámo vidjura li vájkkudam ja vájkkudi iesjguhtik bielijda sebrudagån. Sij galggi årvustallat máhtov, dåhpådusåjt ja fenomienajt iesjguhtik perspektijvajn ja reflektierit manen ulmutja li válljim ja åjn válljiji iesjguhtik låhkáj.

Demokratijadádjadus ja sæbrram

Oahppe galggi dádjadit gáktu geografijjalasj, histávrrálasj ja dálásjájge dile li biedjam ja biedji ævtojt makkir máhttelisvuoda ulmutijn li læhkám ja li aktan barggat, organisierit ja dahkat mærrádusájt iesjguhtik sebrudagájn. Oahppe galggi dádjadit sieradusájt rijkaj gaskan gå la sáhka stivrrimvuoges ja almasjrievtesvuodajs ja unneplágoj bærrájgæhttjamis, ja sij galggi vuoynnet gáktu sieradusá li vájkkudam ja vájkkudi ulmutij iellemij ja máhttelisvuodajda vájkkudit. Sij galggi dádjadit manen rijdo li badjánam ja badjáni, ja gáktu da li giehtadaláduvvam ja giehtadaláduvvi. Oahppe galggi oadtjot hárrjánimev gáktu demokratijja doajmmá práksisin vaj máhtti sebrudakhábbmimij sæbrrat. Dán guovdásj elementa sisanov galggá iesjguhtik perspektijvaj vuodon gæhttjat, bájkálasj dáses globála dásásj, ja iemeálmuk- ja unnepláhkoperspektijvaj, gánná dættot vássám ájgev, dálásj ájgev ja boahhte ájgev.

Guoddelis sebrudagá

Oahppe galggi dádjadit gáktu geografijjalasj, histávrrálasj ja dálásjájge dile li biedjam ja biedji ævtojt gáktu ulmutja li ietjasa dárbojt állidahtám ja állidahtti vil uddnik, ja gáktu ressursa iesjguhtik sebrudagájn li juogeduvvam ja juogeduvvi. Dat merkaj vuoynnet jut geografijjalasj moattebelakvuoha ja variasjávnná li bierrgima ja iellemdile vuodo. Oahppe galggi dádjadit guoddelis ávddånime dimensjávnnájt økonávmmálasj, birrasa ja sosiála bieles ja gáktu da li aktij tjanádum. Sij galggi dádjadit gáktu vássám ájge rievddadusá li dán gálmá dimensjávnnájt vájkkudam ja nav aj man guoddelisá iesjguhtik sebrudagá li. Oahppe galggi vuoynnet gáktu ulmutij ressursaadno la vájkkudam ja vil vájkkut, ja máhttet árvustallat vejulasj dájmajt guoddelis ávddånime hárráj indivijdalasj, nasjávnnálasj ja globála dásen. Guoddelis ávddånibme sebrudakfágan galggá iesjguhtik perspektijvaj vuodon gæhttjat, bájkálasj dáses globála dásásj, ja iemeálmuk- ja unnepláhkoperspektijvaj, gánná dættot vássám ájgev, dálásj ájgev ja boahhte ájgev.

Identitiehtaávddånibme ja aktijvuohta

Oahppe galggi dádjadit gáktu ulmutja ávddånahhti identitiehtav ja gullevasjvuodav, ja gáktu ietjádij siegen doajmmi. Galggi dádjadit manen ulmutja sihti sebrudahkan viessot, ja gáktu geografijjalasj, histávrrálasj ja dálásj ájge vidjura vájkkudi identitiehta ávddånibmáj. Dási gulluji iesjguhtik perspektijva mij buorre iellem máhttá liehket, ja jut oahppe ávddånahhti sihke histávrrádiedulasjvuodav ja tjadádime máhtov gå ietjasa ávdep ájge, dálásj ájge ja boahhte ájge baktu dádjadi.

Fágajgasskasasj tiemá

Álmmukvarresvuohta ja bierrgim

Sebrudakfágan merkaj fágajgasskasasj tiebmá álmmukvarresvuohta ja bierrgim ahte oahppe galggi sjaddat diedulattja ietjasa identitiehtaj ja identitiehtaávddånibmáj ja dádjadit indivijdav oassen iesjguhtik aktijvuodajs. Dádjadit gáktu ietjádij siegen doajmmá, aj digitála láhkáj, vájkkut relasjávnnájda ja gullevasjvuohtaj la aj oassen fága máhtudagás. Fáhka galggá vájkkudit jut oahppe máhtti buoragit válljit iellemin ja giehtadallat hásstalusájt ma li tjanádum seksualitiehtaj, persávnnálasj ruhtadilláj, gárevselgajda, álgoldisvuohtaj ja digitála ulmutjahttemij. Fáhka galggá aj hábbmit

dádjadusáv, vieledimev ja gierddisvuodav moattebelakvuohtaj, iehtjádij árvojda ja iellemválljimijda, ja vaddet perspektijvajt dasi mij buorre iellem máhtta liehket. Fága baktu galggi oahppe máhttet identifiserit suorgijt gánná ulmusjárvo ájteduvvá, duola degu ulmusjoasestime ja dálásj ájge oarjjevuoda aktijvuodan, ja vuosedit dájmaida ma ulmutij vuododárbojt váraida vállli.

Demokratijja ja viesátguojmmevuoha

Sebrudahkafágan merkaj fágajgasskasasj tiebmá demokratijja ja viesátguojmmevuoha ahte oahppe ávddánahtti máhtov ja tjehpudagájt vaj máhtti demokratijjalasj prosessajt hábbmit ja dajda sæbrrat. Fága baktu oahppe ávddánahtti máhtov ja dádjadusáv demokratijjalasj árvoj ja prinsihpaj hárráj. Oahppe galggi aj demokratijjalasj institusjavnáj ávddánimev dádjadit Sámen, ja gáktu sijdda la læhkám ja la ájn akta vuohke ietjas organisieritjit demokratijjalattjat. Dát aj guoská sámij barggij rijkajgasskasasj iemeálmukaktisasj barguijn ja rijkajgasskasasj sjehtadusájn ja konvensjavnáj merkadusán demokratijjalasj ávddánibmáj. Bargadijn sebrudakfágaj galggi oahppe ájadallat lájttálisát, válldet iesjguhtik perspektijvajt, giehtadallat dágástallamijt ja vuosedit dájmalasj viesátguojmmevuodav. Sebrudakfáhka galggá vájkkudit jut oahppe máhtti demokratijjalasj sæbrrat ja vijddásappot ávddánahttet dav ja hieredit ekstriema guottojt, ekstriema dagojt ja terrorismav. Máhtto terrordago birra Vuonan snjilltjamáno 22. b. 2011 galggá liehket oassen áhpadusás dán birra.

Guoddelis ávddánibme

Sebrudakfágan merkaj fágajgasskasasj tiebmá guoddelis ávddánibme ahte oahppe galggi dádjadit guoddelisvuoda sosiála, økonávmálasj ja birás bielij aktijvuodajt. Sebrudahkafáhka galggá vájkkudit jut oahppe dádjadi ulmutij ressurssaadno la, ja vilá vájkkut bájke, regionála ja globála dásen. Máhtto luondo ja sebrudagá aktijvuodaj birra, gáktu ulmutja vájkkudi dálkádahkaj ja birrasij, ja gáktu bierggim, iellemvuohke ja demografijja aktan gulluji, buoret dáv dádjadusáv. Gáktu luonndo dádjaduvvá ja háldaduvvá Sámen ávdep ájgen ja dálásj ájgen gullu dási. Guoddelis ávddánibme sihke bájke, nasjavná ja globála dásen la demokratijjalasj birástagáj, dájmalasj viesátguojmij ja dálásj ja boahhte buolvaj solidaritiehta duogen. Sebrudakfágan galggi oahppe reflektierit ja árvvaladdat dilemmaj ja geldulasjuodaj badjel ma li tjanádum guoddelis ávddánime iesjguhtik dimensjavnájda ja vuojnnet ahte sihke ulmutij ja sebrudagáj dago li ájnna.

Vuodotjehpudagá

Njálmalasj tjehpudagá

Njálmalasj tjehpudagá sebrudakfágan li máhttet gulldalit, dálkkut, formulierit ja vuojnojt ávdedit, respánsáv vaddet ja iehtjádij dágástallat. Dádjadit iehtjádij vuojnojt ja gatjádít tjelegadiddje ja tjeiegnodiddje gatjálvisájt gullu aj dási. Njálmalasj tjehpudagájda gullu aj sæbrrat njálmalasj subtsastimárbbedáhpáj vaj sáme sebrudagájt ja kultuvrajt dádjat. Njálmalasj tjehpudagáj ávddánibme vuolggá ietjas vuojnoj ávddánbuktemis, vuorrolakkoj sáhkadimes ja gulldalimes, ja iehtjádijda respánsáv vaddemis gitta iesjguhtik perspektijvajt válldet ja argumentierimav vuodostit stuoráp sivvaaktijvuodajn. Ávddánahttem merkaj mañenagi ienep subtsastit aktijvuodaj birra,

árvvaladdat fágalasj gatjálvisájt ja giehtadallat ienep kompleksa diedojt ja dádjadit gáktu iesjguhtik ávddånbuktemvuoge vájkkudi sisadnuj ja vuostájvállidáj.

Buktet tjället

Buktet tjället sebrudakfágan la plánit, hábbmit ja giehtadallat tevstajt ma li tjállema ulmmáj hiebaduvvam. Dat aj merkaj juogadit, gaskostit ja ávddånbuktet máhtov ja diedojt tjálalattjat ja adnet sebrudakfágalsj moallánagájt, dahkat argumentierimav ja átsádit ja problematisierit sebrudakfágalsj tiemájt. Ja de merkaj dat máhttet duodastit ja ávddånbuktet sebrudakfágalsj guoradallamij báhtusijt tjálalattjat. Tjállemtjehpudagáj ávddånibme fágan vuolggá álkkes fáktágárgadisáj ja gatjálvisáj formulierimis ja gáldojda vuosedimes, gitta fáhkatevstaj tjállemij, tjuolmajt árvvaladdat ja vuosedit ienep kompleksa gáldojda.

Buktet låhkåt

Buktet låhkåt sebrudakfágan la átsádit, dálkkut ja lájttálisát reflektierit iesjguhtik histávrasj, geografijjalsj ja sebrudahkamáhtulasj gáldoj badjel. Dat aj sisadná gávnnat diedojt ja diedulattjat välljit ja hilggot iesjguhtik gáldojt. Buktet låhkåt merkaj reflektierit gáktu sajádahka ja perspektijvva vájkkudi iesjguhtik gáldojda, dábdåt argumentierimav ja sieradit vuojnojt, fáktájt ja tjuottjodusájt. Låhkåmtjehpudagáj ávddånibme fágan vuolggá gallegattja hiebaduvvam gáldoj anos gitta iesj gávnnat ja buohtastahttet diedojt ienep moattebelak gáldojs ma li ienep kompleksa.

Buktet riekknit

Buktet riekknit sebrudakfágan la máhttet viedtjat, giehtadallat, analysierit ja árvustallat lågojt ja stuorra dáhtátjoahkkijt kontevsta vuodon vaj máhttá juojddá sebrudahkaássij birra miejnnit. Duodden dat merkaj adnet ájggelinajt ja mihtojt gå átsát ja ávddånbukta histávrasj ja geografijjalsj vidjurijt ja vuojnnet aktijvuodajt. Buktet barggat tjuolmaj ma økonomijjaj gulluji ja gáldibmáj, ja gáktu da aktij gulluji, la aj oassen. Riekknim tjehpudagáj ávddånibme fágan vuolggá konkrehta ja álkkes tabellaj ja gráfalsj ávddånbuktemij dálkkumis, gitta kombinierit ja analysierit stuoráp dáhtátjoahkkijt ja vuojnnet gáktu ájge badjel rievddi.

Digitála tjehpudagá

Sebrudakfágan la sierralágásj ávdåsvásstádus jut oahppe ávddånahti digitála viesátguojmmevuodav. Digitála tjehpudagá sebrudakfágan merkahi buktet adnet digitála vædtsagit gávnnatjit, giehtadallat ja navigierit digitála gáldojn, liehket lájttális digitála gáldojda ja välljit guoskavasj diedojt. Le aj sáhka máhttet guládallat, aktan barggat ja hábbmit digitála buktagijt ja tjuovvot njuolgadusájt ja nármajt guládallamij nehta baktu, persåvnnåsuodjalusá ja dájddobargoj ráddimriektá gáktuj. Tjehpudahkaj aj gullu diehto- ja dáhtásihkarvuodav bisodit. Digitála tjehpudagáj ávddånibme vuolggá digitála ressursaj átsådimes ja anos, gitta iesj áhtsát ja välljit diedojt ja vuosedit buorre digitála árvustallamav gå diedojt vällji, digitála ressursajt adná ja guládallá nehta baktu.

Máhtudakulme ja árvustallam

Máhtudakulme 4. jahkedáse mañjela

Áhpadusá ulmme le oahppe galggá máhttet

- átsádit ja ávddánbuktet sebrudakfágalasj gatjálvisájt, áhtsát diedojt iesjguhtik gáldojn ja árvustallat man ávkálattja diedo li gatjálvisájt tjalmostahttet
- átsádit sáme bájkkehístávrváv, kulturmuojtoj ja gáktu ulmutja viessun kulturmuojtoj ájge ja buohtastahttet gáktu mij viessot dálla
- gávvidit Vuona kultuvrra- ja luonndoduobddágijj ja ságastallat majt geografijjalasj ja histárjålasj gálido aktan kárta ja subttssasa, máhtti subttssastit duobddágij birra
- ságastallat manen rijdo tjuodtjeli skávllå- ja lahkabirrasin, gulldalit iehtjådij vuojnojda ja aktan barggat iehtjådij siegen gávnatjit konstruktijva tjoavddusijt
- ávddánbuktet ulmusjriektåjt ja riektåjt ma mánåjn li, ja reflektierit manen dá riektå gávnnuji
- reflektierit manen sãmijn la iemeålmukståhtus Vuonan, ja gávvidit sáme kultuvrra- ja sebrudakiellemma guovdås merkatj ávddå ja dálla dætton ietjas sebrudahkaj
- átsádit ja vaddet buojkulvisåjt muhtem bielijda guoddelis ávddånimis, aj sáme árbbediedos
- reflektierit gáktu aktugasj ulmutja persåvnålasj økonomijja ja gålådime aktij gulluji
- ságastallat identitiehta, moattebelakvuoda ja aktijvuoda birra ja reflektierit gáktu dåbdu gå ij la oassen aktijvuodas

- ságastallat persávnna-suodjalusá, juogadime ja diedoj suoddjima njuolgadusáj ja nárma j birra ja majt merkaj liehket jærmálasj digitála aktisasj bargon
- ságastallat rájáj birra ma rubmahij gulluji, ma vahágahttem ja seksuálalasj illastibme li, ja gásstá máhtta viehkev oadtjot jus vahágahtteduvvá ja seksuálalattjat illastuvvá
- reflektierit gejna la fábmoo, ja mij demokratijja la, ja ævtodit gáktu ulmusj máhtta mærrádusájda vájkkudit
- ságastallat muhtem ájnas almulasj ásadusáj ja dájmaj birra Vuonan ja Sámen ja reflektierit majt da merkahi ulmuttij iellemijda

Áhpadattijn árvustallam

Áhpadattijn árvustallam galggá viehkken ávdedit oahppamav ja fáhkamáhtudagáv ávddánahttet. Oahppe vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv sebrudakfágan 3. ja 4. dásen gá sij aktu jali iehtjádij siegen átsádi ja imájdalli sebrudakfágalasj tiemájt ja reflektieriji dá j aktijvuodaj birra. Oahppe vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv gá ávddánbukti ja ságastalli sebrudakfágalasj gatjálvisáj birra ja reflektieriji makkir diedojt ja máhtov iesjguhtik gáldo máhtti gatjálvisájda buktet. Oahppe vuosedi ja ávddánahtti aj máhtudagáv gá iesjguhtik perspektijvajt váldi ja vuojni gáktu sij ietja ja iehtjáda máhtti vájkkudit goabbá guojmmásisá, sebrudahkaj ja luonnduj. Ja de vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv gá aktan doajmmi digitálalattjat ja adni muhtem njuolgadusáj ja nárma j persávnna-suodjalussaj ja digitálav aktandoajmmamij. Áhpadiddje galggá dilev láhtjet oahppi joassálasstemij ja arvusmahttet oahppamiellaj sebrudakfágan dan baktu jut oahppe bessi átsádit moatte láhkáj, duot dát perspektijvas gehtjadit ja reflektierit gáktu máhtto sjaddá. Áhpadiddje ja oahppe galggi ságastallat oahppij ávddánime birra sebrudakfágan. Oahppe galggi bessat gæhttjaladdat. Dajna máhtudagáj n mav oahppe

vuosedi, galggi bessat moalgget majt ietjasij mielas bukti, ja majt buorebut nahki gá ávdđála. Áhpadiddje galggá bagádallat ienep oahppama gáktuj ja áhpadimev hiebadit navti váj oahppe bessi bagádallamij milta vijdedit ietjasa máhtudagáv sebrudakfágan diehtemvájnogisvuoda, máhttoáhtsáma ja fága aktijvuodaj bargo tjadá.

Gásjsse-oahpponævvorájdo birra

Gásjsse-oahpponævvorájdun la juohkka jahkedássáj (1. - 4. jahkedássáj):

- Digigásjsse
- Digitála tækstagirje (sláddingirje nehtan)
- Diettedum barggogirje
- Digitála áhpadiddjebagádus

Áhpadiddjebagádusán li ulme, ságastallamtiemá ja viehkkegatjálvisá. Bagádusán li aj muhtem fáktádiedo, ma ávdedi tjiegnodimoahppamav.

Digigásjsse 4

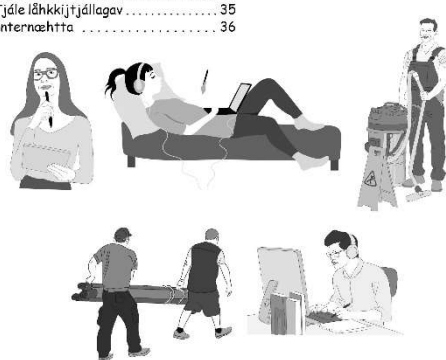
Digigásjsse álggobielie:	https://www.e-skuvla.no/yj/product/gaisa-1-4/
1 Internæhtta ja mediija	https://www.mauthor.com/present/6099549814390784
2 Mijá værált	https://www.mauthor.com/present/5924753570922496
3 Álgoálbmogat	https://www.mauthor.com/present/5057558671130624
4 Plastihkka	https://www.mauthor.com/present/4609523489046528

Tækstagirje ábnasa/biellelågo:

SISADNO	
Buorisboahkem skávlilj yas	
Dála dán la élggám 4. klássa	6
Skávlilj I mijá bargosadje	7
Gájka vádtsi skávlilj Vuonan	8
Gájka ja galggi árrrot báttá	10
Suohkana ávdásvástádus	12
Sijida ávdásvástádus	13
Oahppe ávdásvástádus	14
Sábadibme	16
Givsedibme jall mobbin	18
Mobbimgiehtto	20
Skávlilj oahppe ælla agev	22
sábalatja gá li báttá	24
Tjoahkkájgæssos	
Familja ja rudá	
Familja máhtá árrrot	
moattelágás	26
Tjuohtejage dás ávdálla	28
Ienep ruhta miján la, ienebuv	
mij oasstep	29
Masi mij gállá dip rudájt?	32
Reklábma I juohkka sajen	34
Vuorddemusá báhtjajda ja	
naejtsajda	36
Sebrudaha	38
Gáktu ássje ávdáduvdá	39
Gáktu sierodit rutsijt sijdan	40
Tjoahkkájgæssos	42
Media ja guládallam	
Gáktu avjissav dahkat	44
Mij la áddás?	46
Avjissa-artihkal	47
Láhkkijtjálá	48
Internehta histávvrá	49
Gáktu internehtan áhtsátt	50
Jierrmálatatjat internehtav adnet	51
Næhttanjuolgadusá	52
Báhkotjijlgadusá	53
Tjoahkkájgæssos	55
Ulmutja værdáidn	
Mánájt nievtesvuoda	56
Báduva	58
Kultuvrra	60
Ávdággáhtto	61
Tjoahkkájgæssos	62
Mijá værdáit	
Geografija	64
Almeiguovlo	65
Kompássa ja GPS	66
Værdáida ruktonæhtta	67
Ednam ja biejuve	68
Javla Sámen ja Australian	69
Biejuve bájtta agev ednamij	70
Ájggeavdádagá	71
Kontinenta	72
Duobddádagá	74
Ábe	75
Atlantærhpe	76
Indiærhpe	77
Oarjjejieggamerra	78
Nuorttájieggamerra	79
Tjoahkkájgæssos	80
Bránsáájjge	
Bránsáájjge - badjel 1000 jage	82
Gáktu viesun bránsáájjgen?	84
Báktesárgoma	86
Bránsáájjge hávde	88
Bránsáájjvera hávden	90
Bránsáájjge ræjdo	91
Tjoahkkájgæssos	92
Ruovddájjge	
Dálkkærivddadime	96
Sáme ruovddájjgen	98
Ruovddájjge ulmut ja álgin tjálet	100
Oasstellam ruovddájjgen	102
Ruovddájjge goahte	104
Ruovddájjge hávde	106

Bargogirje ábnasa/biellelågo:

SISADNO	
Sebrudakoahppa	
Mij la sebrudakoahppa?	5
Skávlilj	7
Lága ja njuoigadusá	10
Mán	17
Bargo	
Makkær bargojt dán dábdá?	20
Tjuohte jage dán ávdálla	21
Dujna I assto stáhkka	22
Biedniga	
Familja biedniga	24
Birás, luonndo ja biedniga	26
Almodusá ja oasstemrákvalisá	28
Media	
Mij la áddás?	30
Tjále láhkkijtjálágav	35
Internæhtta	36
Mánájkonvensjávvrá	41
Kultuvrra	43
Værdáit	
Almeiguovlo	45
Ednamjárbbádis	46
Ájggeavdádagá	47
Værdátoase ja ábe	50
Atlas	51
Histávvrá	
Bránsáájjge	53
Gæhttjalibme	58
Ruovddájjge	61
Gæhttjalibme	73
Diploma	75

Tækstagirje (pdfi)	https://www.e-skuvla.no/yj/product/gajsse4-julev-teaksta/
Bargogirje	https://www.e-skuvla.no/yj/product/gajsse-bargogirje/

Sisvege

Mij la sebrudakoahppa?, barggogirje b. 4 – 6	15
Buorisboahtem skávláj vas, b. 6, barggogirje b. 7.....	16
Skávláj l mijá barggosadje, b. 7, barggogirje b. 8.....	17
Gájka vádtsi skávláv Vuonan, b. 8–9 (barggogirje b. 8–9).....	18
Gájkajn galggi árrot báttá, b. 10–11 (barggogirje b. 10).....	19
Suohkana ávdásvásstádus, b. 12 – 13 (barggog. b. 11).....	20
Oahppe ávdásvásstádus, b. 14–15.....	21
Sábadibme, b. 16 – 17 (barggogirje b. 13)	22
Givsedibme jali mobbim, b. 18–21 (barggogirje b. 12, 14–15)	23
Skávlán oahppe ælla agev sábalattja gá li báttá, b. 22–23.....	25
Buorisboahtem skávláj vas - tjoahkkájgæsos, b. 24 – 25 (barggogirje b. 16).....	26
MÁN, barggogirje b. 17 - 19, 22 - 23.....	27
FAMILLJA JA RUDÁ b. 26 – 42 (barggogirje b. 18 - 29)	29
Famillja ja rudá b. 26 – 27 (barggogirje b. 20)	30
Tjuohtejage dás ávdđála, b. 28 – 29 (barggogirje b. 24–25).....	31
Mij oasstep, adnep ja bálkestip, b. 30 – 31 (barggogirje b. 26)	32
Masi mij gállá dip rudájt, b. 32 – 33 (barggogirje b. 27).....	33
Reklábma l juohka sajen, b. 34 – 35 (barggogirje b. 28).....	34
Vuorddemusá bátjajda ja næjtsojda, b. 36–37	35
Sebrudahka, b. 38–39	36
Gáktu sieradit rutsijt sijdan, b. 40–41.....	37
Fámillja ja rudá – tjoahkkájgæsos, b. 42–43	38
MEDIA JA GULÁDALLAM b. 44– 55 (barggogirje b. 30–42)	39
Ádás, avijssa-artihkal ja lãhkkihtjãla, b. 46–48 (barggogirje b. 32–35).....	50
Internehta histãvrrã, gãktu internehtan åhtsãt ja gãktu jiermãlãttjat internehtav adnet b. 49 – 51 (barggogirje b. 36–37)	52
Næhttanjuolgadusã ja bãhkotjielgadusã b. 52–53 (barggogirje b. 38–39)	53
Media ja guldãllam – tjoahkkájgæsos, b. 54 – 55 (barggogirje b. 40).....	54
Ulmutja værãldin, b. 56–57 (barggogirje b. 41)	55
Bãdura, b. 58 – 59 (barggogirje b. 42).....	56
Kultuvrra b. 60 – 61 (barggogirje b. 43).....	57
Ulmutja værãldin – tjoahkkájgæsos b. 62 – 63 (barggogirje b. 44).....	58
MIJÃ VÆRÃLT b. 64 – 65 (barggogirje b. 45).....	59

Kompássa ja GPS b. 66 – 67 (barggogirje b. 46).....	73
Ednam ja biejuvve b. 68 – 69 (barggogirje b. 49).....	74
Biejuvve bájtta agev ednamij, b. 70 – 71 (barggogirje b. 47-48).....	75
Kontinenta ja væraltoase b. 72 – 73 (barggogirje b. 50-51).....	76
Duobddága ja ábe, b. 74-75.....	77
Atlantaráhpe ja Indiaáhpe, b. 76 – 77.....	78
Oarjjejiegnamerra ja nuorttajiegnamerra, b. 78-79.....	78
Mijá væralt – tjoahkkájgæsos b. 80 – 81 (barggogirje b. 52).....	79
Brånssáájge b. 82-83 (barggogirje b. 53).....	80
Gáktu ulmutja viessun brånssáájgen? b. 84-85 (barggogirje b. 54).....	109
Báktesárggoma, b. 86 – 87 (barggogirje b. 55).....	110
Brånssáájge hávde, b. 88 – 90 (barggogirje b. 56).....	111
Brånssáájge ræjdo b. 91 (barggogirje b. 57).....	112
Brånssáájge – tjoahkkájgæsos ja gæhttjalibme b. 92 – 93 (barggogirje b. 58 – 59).....	113
Ruovddeájge, b. 94 – 95 (barggogirje b. 64 – 65).....	114
Dálkkerievddadime, b. 96 - 97 (barggogirje b. 60).....	115
Sáme ruovddeájgen b. 98 – 99 (barggogirje b. 62).....	116
Ruovddeájge ulmutja álggin tjället, b. 100 – 101 (barggogirje b. 63).....	117
Oasástallam ruovddeájgen, b. 102-103 (barggogirje b. 64-67).....	118
Ruovddeájge goahte, b. 104 – 105 (barggogirje b. 68-71).....	120
Ruovddeájge hávde, b. 106 – 107 (barggogirje b. 72).....	121
Gæhttjalibme, barggogirje b. 73.....	122
Majt la oahppam? Diploma, barggogirje b. 74-75.....	123
Refleksjavná oahppama birra, barggogirje b. 76-77.....	124

Metávddálasj oasse

Metávddálasj oasen gávna oajvvadusájt tijmaj tjadádibmáj.

SKÁVLLÁJ VAS

Mij la sebrudakoahppa?, barggogirje b. 4 – 6

Mov namma i:

4

Mij la sebrudakoahppa?

Gehtja gáero bieie gávávl! Tjále majt duv mielas la ájnas oahppat sebrudakfágan.

5

Ságastallamábnnasa:

- Manen la ájnas oahppat sebrudakfágav?
- Manen la ájnas oahppat histávráv?
- Makkárin sebrudahka lej árrót skávlå dagi
- Majt jáhká oahppat sjatta sebrudakfágan dán skávlåjage?

Manen galggap oahppat histávráv?

Makkár sebrudahka luluj árrót jus ij lim skávlå?

Majt dán jáhká sjatta oahppat sebrudakáhpán dán jage?

6

Buorisboahthem skávláj vas, b. 6, barggogirje b. 7

Ulme:

- Oahppat bágojt ávdásvásstáduš ja vælggogisvuohta ja dádjadit majt da merkahi
- Oahppat gáktu soapptsot skávlán

Kapihttala temá:

- Manen la nav ájnas gájkajn la buorre dille skávlán?
- Gen ávdásvásstáduš la mij soapptsop skávlán?
- Bessi gus gájka máná væráldin skávláv vádtset?
- Guhti l mierredam dán galga skávláv vádtset?
- Áhpaduslága § 9A subtsas gájkajn galggá árrot jasska ja buorre skávlábirás
- Mij la suohkana ávdásvásstáduš, mij la æjgádij ávdásvásstáduš ja mij la oahppe ávdásvásstáduš?
- Mij la duv vælggogisvuohta ja mij la duv rievtesvuohta?
- Mij la semasvuohta ja rijddo? Mij la ieredus?
- Mij la mobbim ja gánná l mobbim? Gáktu l sunji gev iehtjáda mobbiji? Le gus suohtas árrot aktu ja ij aktak dujna stága? Lågå mobbimsubtsasav 20. bielen tækstagirjen. Gáktu lej dan subtsasin mannat jus oahppe lej subtsastit vidjurijt áhpadiddjáj?
- Manen mij ep sábadá ja manen rijdo buolláji?

Buorisboahthem skávláj vas

Dálla dán la álggám 4. klássa.
Dát la manemus jahke smávvaskávládásen. Muhtem skávlájijn li binnepp oahppe. Muhtem skávlájijn li vas ienep oahppe.

Skávlá l oahppij barggosačje.

★ Dán kapihttalin mij oahppap:

- * manen mij vádtsep skávláv
- * gáktu galggi gájka árrot skávlán ja viedjet buoragit
- * ávdásvásstáduš, vælggogisvuođaj ja rievtesvuođaj birra

8

Skávlán

 Mij la duv skávlá namma?

 Mij la díj skávlá oajve (rektora) namma?

 Guđi li duv áhpadiddje?

 Subtsasta ietjat skávlá birra.

7

Skávlå I mijá barggosadje, b. 7, barggogirje b. 8

Ságastallamábnnasa:

- Makkár bargge mijá skávlån barggi?
- Makkár la stuorra barggosadje mánáida? Makkár la buorre barggosadje álessjattugijda?

Skávlå I mijá barggosadje

Skávlån barggi moadda álessjattuga. Dáppen barggi rektor, áhpadiddje ja viehkkke. Skávlån aj barggi basse ja viessohoajddára.

Skávlå I oahppij barggosadje. Ájnas la skávlå I buorre barggosadje gájkajda. Tenemus oasse ulmutjijs vádtsi skávlån dallutjij gá dievddi 19 jage.

Sadje gánnå ulmusj barggá, gáhtjoduvvá barggosadjen.

rektor

viessohoajddár

basse

7

Tjuorga gielev sijá birra, gudi barggi skávlån.

Vássteda gotjálvisájt.

1. Manen galggap vádtsset skávlåv?

2. Manen divna værálida máná e vártse skávlåv?

3. Jus dán ájgo oasstet juojddá, manen dán viertti máhttet lánkat, tjállet ja riekknit?

8

Gájka vádtsi skávláv Vuonan, b. 8-9 (barggogirje b. 8-9)

Ságastallamábnasa:

- Guhti l mierredam mij hæhttu skávláv vádtsset?
- Bessi gus gájka máná væráldin skávláv vádtsset?

Gájka vádtsi skávláv Vuonan

Gájka Vuonan, Svierigin ja Suoman galggi vádtsset skávláv. Dat la mierreduvum lágan. Gájka gudi árru dajn rijkajn hæhttuji tjuovvot rijkaj lágajt. Láhka l njuolgodus, mij guosská gájka, ja. Dán l máhte mierredit hátiida barggat jal árrat sijdan ienni gá vádtsset skávláv.

Mánajn la rievtesvuoha vádtsset skávláv, valla muhtem guovlojn væráldin máná e besa vádtsset skávláv.

Sij hæhttuji barggat danen gá la hæjosvuoha.

Majt dán áhpa gá dajna li dá fága?

- sebrudakoahtpa	- duodje	- luomdofáhka
- sámeigiella	- ieggisigiella	- musihkka
- matematihkka	- lásjmudallam	

Láhka mierret majt skávláv galggá oahppat.

Rektor la skávlá jadedidje, ja galggá gæhttu jat bærráj skávlá l buorre barggosadje áhpadidjiida, oahppiida ja gájka, ja gudi barggi skávláv, ja vaj siján la buorre diile skávláv.

Tjuorga gielev sijá birra, gudi barggi skávláv.

Vássteda gat jálvisájt.

1. Manen galggap vádtsset skávláv?
.....
2. Manen divna værálda máná e váttse skávláv?
.....
3. Jus dán ájgo oasstet juojdá, manen dán viertti máhttet lækhat, tjállet ja riekknit?
.....

Le gus riekta jal boasstot? Mierkki ruossajn (X).

	Riekta	Boasstot
Gájka máná Vuonan hæhttuji vádtsset skávláv.		
Rektor la skávlá oajve.		
Áhpadidje mierret majt skávláv galggá oahppat.		
Divna værálda máná e oattjo skávláv vádtsset.		
Barggasajjn galggi árrat báttá.		

Makkár fága diján li uddni?

.....

.....

.....

Makkár fáhkaj dán lijku buoremusát? Manen?

.....

Gájkajn galggi árrrot báttá, b. 10-11 (barggogirje b. 10)

Gájkajn galggi árrrot báttá

Gávnuji lága dan birra gáktu mij galggap árrrot nuppij vuosstáj skávlán.

Gávnu aj láhka dan birra gáktu klássalanjá galggi árrrot vaj dáppe l buorre barggat. Dajn galggi árrrot buorre lám-po, stávlá ja bievdé. Lágan aj tjuottju galggá árrrot báddá daj gaskaj.

Divna barggosajjn galggi árrrot báttá

Láhka subtsas gájkajn galggá árrrot buorre dille skávlán: § 9 A-2. Rievtes jasskisvuohtaj ja buorre skávlábirusij Gájka oahppiijn la rievtesvuohta jasskisvuohtaj ja buorre skávlábirusij mij ávdet varresvuodav, soapttsovav ja oahppamav. (Lovdata.no)

10

Njuolgasá dan birra dán galga viedjet buoragit Juohkka skávlán li skávlá ietjas skávlánjuolgasá. Da li njuolgasá dan birra gáktu galggá árrrot dijá skávlán. Njuolgasá li danen vaj gájka galggi viedjet buoragit ja dábdátt jasskisvuodav.

Njuolgasájn ij tjuottjo nav állo majt i galga dahkat, valla farra gáktu dán galga árrrot vaj gájka viedji buoragit skávlán.

- Gæhttjale tjoavdet gássjelisvuodajt nav buoragit gáktu dán mántá.
- Guldala gá iehtjádá giehttu.
- Ale boanggi suv guhti l hállamin.
- Viehkedihtit guhtik guojmeda gá áhpadiddje ij gerga.
- Áro buorre ráddna gá li báttá.

11

Ságastallamábnnasa:

- Manen la ájnas li báttá? Manen dárbaHIP vuojnadit?
- Ságastallat § 9A birra:

<https://www.fug.no/opplaeringsloven-s-9a.462840.no.html>

- Majt dán galga ájadallat gá gássjelisvuodav tjoavdá?

◆◆◆ Lága ja njuolgasá ◆◆◆

Sátsa moallánagá ja bágo gasskaj.

Gájka máná Vuonan hæhttuji vádtset skávlán. ☐	☐ ... mobbimav.
Vuorddet vuorov ☐	☐ njuolgasus
Skávlán vierttiji árrrot... ☐	☐ ...báttá.
Skávlán viertti hieredit... ☐	☐ láhka
Gullat majt iehtjádá javli ☐	☐
Árrrot viehken ja buorre ráddnan ☐	☐
Vaddet barggoráfev ☐	☐

Tjále guokta njuolgasá ma duv mielas li ájnnasa dijá skávlán.

10

Suohkana ávdásvásstádus, b. 12 – 13 (barggog. b. 11)

Suohkana ávdásvásstádus

Skávlilááhka

Skávlilááhka vaddá dunji rievtesvuodajt. Dujna I rievtesvuoh-
ta oadtjot áhpadasáv, oadtjot skávliláágirjiijt ja tjállembievdev
klássalanján.

Suohkanin la ávdásvásstádus dajt gárwit ja huksat vaj skávlán
la buorre dille. Dujna I a j riektá oadtjot barggoráfev ja ráfen
bessat boahitet skávliláá j ja vuolgget skávliláás sijdá j. Náginin la
ávdásvásstádus vaj dán oattjo dav. Divna oahppiin skávlán la
sæmmi riektá gá dujna. Náginin la ávdásvásstádus vaj oahppe
oadtju divna majt sija j li rievtesvuoda oadtjot.

Gá jka
oahppiin skávlán
li sæmmi riektá
gá dujna.

12

Sijda ávdásvásstádus

Állessjattugiin ja sijdan la ávdásvásstádus dujna I nuoges bie b-
mo juohka bie jve, sadje gánná oadá, biktasa ja huksa.

Mij la
æ jgáda j
ávdásvásstádus
sijdan?

Mij la duv
ávdásvásstádus
sijdan?

13

Ságastallamábnasa:

- Mij la ávdásvásstádus?
- Gæenna I ávdásvásstádus máná jn la buorre dille skávlán ja sijdan?
- Gá jkajin la ávdásvásstádus iesj guhtik láhká j

Ienep diedo – Áhpadusláhka:

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>

Gen ávdásvásstádus li dá ássje? Sátsa moallánagás riehta ulmutji j/
ulmutji jda.

Mánán li bie bmo ja biktasa.

Válldet vára jda skávliláá diggaj t.

Viehkedit adnet ártinigav skávliláalanján.

Skávlilá I buorre barggosadje oahppi jda ja áhpaddá jji jda.

Plánit skávlilá bargov vaj tjuovvu oahppaplánav.

oahppe

rektor

áhpaddá j

æ jgáda, ávdástidá j

11

Oahppe ávdásvásstádus, b. 14-15

Oahppe ávdásvásstádus

Skávláláhka aj javllá dujna vælggogisvuoda li. Dujna l vælggogisvuoha boahdet skávllátijmajda riehta ájggáj, jus dán illa skibás.

Dujna l vælggogisvuoha válldet várajda ietjat skávllægirjiijt ja viehken anedit ártnigav klassalanján ja skávlán vaj díj soaptsobihitit.

Almulasj saje ja vieso galggi árrot ávnon ja ávkken gájkajda. Danen la duv vælggogisvuoha bájke li rádjánisá.

Dujna l riektá adnet almulasj párkajt, valástallamhállajt, bussajt, trihkajt ja tågajt, bibliotekajt ja tjiijnojt.

Le gus dán ájádallam dujna le vælggogisvuoda ja rievtesvuoda ietjat lahkabirrasin aj?

Ságastallamábnnasa:

- Gen ávdásvásstádus la duv skávllægirje li ártnigin ja duv hilldo l rájadum?
- Makkár vælggogisvuoda ja rievtesvuoda li dujna?

Sábadibme, b. 16 – 17 (barggogirje b. 13)

Sábadibme

Áhpadiddje mielas li moadda ássje, maj nanna sjaddi riido ja sáhpamahtesvuoda. Áhpadiddje hálijt farra diehtet gáktu máhtta árrat sábalasj.

Sán mujttádahtta ájnas njuolgasusá birra:
"Navti gáktu dán háliida iehtjáda galggi árrat div vuosstáj, haehttu dán aj árrat sijá vuosstáj".

Ságastallamábnasa

• • •

Geht ja gáktu div bievdie birra l, gáktu div hiillon la ja dáppen gási dán gatso álggobiktasijt. Le gus rádjánis dáppen? Aneda gus dán klássalonjav rádjánissan?

• • •

Muhtema e luojka dingajit iehtjádida.

• • •

Muhtema e tjieltja jali báikesta bállav iehtjádida gá tjieltji jali spelli basketbállav.

• • •

Muhtema rámmu ja javlli sán la smidáp gá iehtjáda skávlán jali bállav tjieltjatjit.

• • •

Geht ja dárrkkelit ietjat skávlálgirijit, gáktu dán la dajt várjida válládm. Ájádala jus sjaddá suohtas boahhte oahppáj válládet vuosstáj div girjev boahhte skávlájage?

• • •

Muhtema e tsojggi biktasijt ja javllá da ælla tjáppaga.

• • •

Muhtema e vuorde.

• • •

Majt máhtá dán dahkat vaj suohtas la boahtet bibliotekkej?

Majt máhtá dán dahkat vaj div lahkabirás la rájadum?

16

17

Ságastallamábnasa:

- Mij la riiddo ja mij la iehpesemasvuolta? Mij la ieredus daj gaskan?

Tjuorga ja subtsasta makkár la buorre ráddna.

13

Givsedi bme jali mobbim, b. 18-21 (barggogirje b. 12, 14-15)

Givsedi bme jali mobbim

Givsedi bme jali mobbim la gá muhtem hárdeduvvá jali ij oattjo árrrot siegen. Ij la loahpe avtak givsedit. Nav javladuvvá lágan. Skávlárjuolgodusájn tjuodtju juohkka oahppe galggá árrrot buorre ráddna báttájn.

Dán i besa árrrot mijá siegen!

- Álles báttáv lav mán aktu. Ij aktak gatjádá mujsta sidáv gus árrrot siegen stáhkamin. La degu ij aktak vuojne muv. Ij aktak ságasta mujna. Agev mán bátsav aktu.

- Ietjá oahppe váldin muv gahperav ja muv jáhkav ja tjihkin dajt. Akti mán gávniv ietjam jáhkav tjáhtje-slátton.

Manen soames gihset?

Ietjama sinna mij diehtep ep galga mobbit avtak. Huoman váse di moaddása mobbimav. Gáktu dán jáhká sán guhti mobbi ájádallá?

Ságastallamábnnasa:

- Manen muhtema givsedi/mobbiji iehtjádij?
- Láhkit mobbimsubttsasav (bielijn 20 – 21) ja ságastallit dan birra.

Gehtja gáváv! Majt dán jáhká i dáhpaduvvam báttán? Tjále ja subtsasta.

Majt galggi oahppe dálá dahkat?

Mobbimgiehtto

- Rádjit ja bárdnut girjiit ierit, javllá áhpadiddje. Dálá! báddá!

Sjaddá stuojmme gá oahppe bárdnu girjiit hilldojda. Oahppe li juo gárvvim majt sij dahkat galggi báttán. Mujna sjaddá bávtjas tjoajven gá vuojnáv gáktu Pelle gæhttja munji ávddá-la gá sán májudallá Lenaj. Állu hehpanam mán gehtjav vuolus ja gæhttjalav ietjam állu tziehkat vaj iv vuojnna. Muhtem niejda li juo gærggam ja aktan manni álgus.

- Rája dal dán aj girjiit, javllá áhpadiddje munji.
- Juo, tsamádav mán ja suojmma álgáv rádjat bájnnošliántajt bievde nanna.

Ienemusá li juo álgus mannam ja áhpadiddje moaddi gæhttjá munji. Sán aj vuojnnet vuorddá báttáv.

- Dán aj galga mannat álgus ja stáhkak gá la báddá. Mujna I vehik barggo majt galgav dahkat, javllá áhpadiddje ja skuolájdahttá tjoavddagijt.

Mán vuolgáv álgus ja guláv la bávtjas tjoajven. Manen ij aktak viehkeda muv? Áhpadiddje gæhttjá mælggadav munji ja gatját:

- Gáktus la dujna? I gus dán vieje buoragit? Ij la gus dujna buorre diille?

Vargga má mán giehtov sunji, valla ussolav sán dal ij muv dádjada.

- Juo, buoragit mán, moalkedav mán ja gárvvunav álgoldisbiktasijda. Áhpadiddje lássi ussav ja guláv mán gá suv lávke gáhtu dák gá manná gánga rájge.

Álggon vuojnáv mán ietjá mánájt ma stáhki. Vuojnnet siján la oalle suohtas dájna gá sij nav tjaajmme ja aktan stáhki. Ij aktak sijás vuojne muv, jali ga gehtja muv guovlluj. Suojmma mán lávkkiv tráhpáv vuolus gá hæhkkat nágin muohtatjagev bálges muv vuosttáj, muv oajvváj.

- Haha, guláv mán muhtema tjaajmme.
- Boade, mij válldep suv gitta. Bálges beri muohtatjagev suv árudijá vuosttáj. Vasstak!

Galmma muohta suddá ja gálggá gá nágin dæbttju muohttagav árudijá vuosttáj. Gæhttjalav má dassta bessat, valla sij li álos. Gá skávllábiello skuollá ja sij luojtta muv, de mán vuojnáv Lisav. Sán gæhttja muv guovlluj. Sán la vissásit vuojnám divna. Vuojnnet sán degu sihtá viehkedit muv juolgij nali, valla sán járgijt ietjá guovlluj ja manná viega klássaladnjaj.

Lágá mobbimsubtsasav tæktstáginjen. Véssteda gatjálvisájt.

1. Mij dáhpáduváj?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Majt Lijssá galggam ij dahkat?

.....

.....

.....

.....

.....

Dievde bágojt ma vájlluji.

Mobbim la gá muhtem jali ij oattjo árrót

..... Ij la lohpe mobbit/givsedít avtak.

Dat la mierreduvum

Manen dán jáhká muhtema mobbiji/givsedí? Tjéle ja subtsasta.

.....

.....

.....

.....

Majt dán lulu javllat sunji guhti mobbi?

.....

.....

Skávlán oahppe ælla agev sábalattja gá li báttá, b. 22–23

Skávlán oahppe ælla agev sábalattja gá li báttá
Muhtem oahppe tjierru gá skávlátijmma álggá. Áhpadiddje
gatját mij la sjaddam, manen oahppe tjierru?

Dan mangela vierttiji ságastit dan birra klásson. Manen ælla
sij sábalattja?

Rijddalime máhtti árrot duon dán siva diehti:

- Guhti galggá mierredit ja majt?
- Guhti galggá vuostatjin juojddá dahkat?
- Muhtem ij vuorde ietjas vuorov.
- Muhtema galggi agev ságastit ja bielkket. Sij e guldala majt iehtjáda hálli.
- Muhtema e hiejte nárdámis ja hájggámis juska biehtoduvvi.
- Muhtema manni ávdemussaj gárggasin ja ráfájuhtti gárggasav.

22

23

Ságastallamábnnasa:

- Manen sjaddi digguhime?

Doajma:

- Filmav gæhttjat ja ságastallat filma birra.
- Dahkat gávvárájdov dan birra gáktu duv dille l jus nágin duv mobbi.

Buorisboahtem skávláj vas - tjoahkkájgæsos, b. 24 – 25 (barggogirje b. 16)

Buorisboahtem skávláj vas - tjoahkkájgæsos

Ienemus ulmutja vádtsi skávláv desik gá dievddi 19 jage. Gájka Vuonan, Svierigin ja Suoman galggi vádtsset skávláv. Dav mierret láhka ja dat la njuolgadus, mij guosská gájkajda. Dán iesj i máhte mierredit dán háliida barggat jali árrrot sijdan ienni gá vádtsset skávláv.

Rektor la skávlá jádediddje jali njunnjusj ja gæhtttjá bærráj skávlá l buorre barggosadje áhpadiddjijda, oahppijda ja gájkajda gudi barggi skávláv.

Dájt fágajt galga oahppat skávláv: Sebrudakoahppo, sámegiella, dárogiella, matematiikka, duodje, iengilsiella, lásjmuđallam, luonndofáhka ja musihkka.

Skávláv barggi moadda álessjattugijs

- áhpadiddje
- viehkeáhpadiddje (assistenta)
- skávlá njunnjusj (rektor)
- kontávrrábargge
- hoajddár
- basse/rádjánisvuoda gæhttje
- varresvuoda sujtar

24

Lága mierredi gáktu dán galga árrrot skávláv ja makkár duv skávlábirás galggá árrrot. Suohkanin la ávdásvásstádus huksat gájkka dale dajt.

Sijdan vierttiji álessjattuga váldet ávdásvásstádusáv, vaj mánájn la buorre dille.

Juohkka skávláv li njuolgadusá majt hæhttu tjuovot.

25

Majt dán la oahppam? Tjuorga ja tjále.

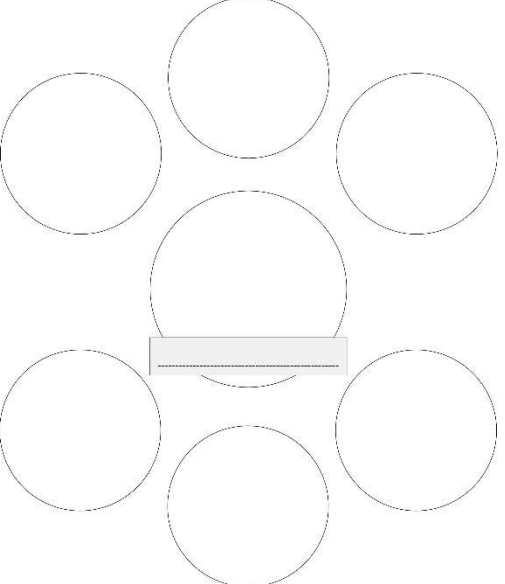
29

MÅN, barggogirje b. 17 - 19, 22 - 23

Mån

Tjuorga ietjat gassko ja tjáde ietjat namáv. Tjáde ja tjuorga ietjá gievliida ulmutjiit, gudi mierkkiji álojt duv iellemin, duola degu áhka, áddjá, oabbá jnv.

17

MÅN IESJ

Muv namma I

Mån lav riegedam

Mån árov

Mån lijkuv

Mån ávvusav gá

Mån lav smidá

Mån háldav oahppat

Buoremus girjje majt lav láhkám:

Musihkka masi lijkuv:

.....

18

Tjuorga juoddá mij buktá dunji ávov.

19

Dujna | assto stáhkát

Majt duv skávlárána lijkkuji dahkat? Tjále dájmajt. Bájni stálpajt dan milta galles duv skávlárána ja dahki guhtik dájma.

Tjuoga ja tjále gáktu dán máhtá sijdan viehkedit ja majt dán máhtá asstoángen dahkat.

Viehkedit sijdan

Asstoángen

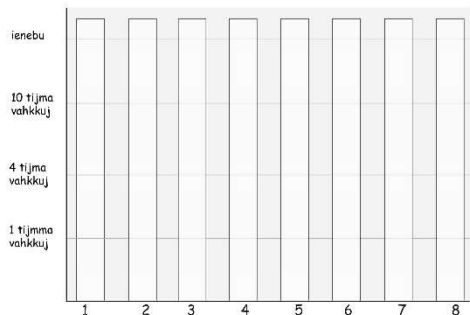
Dájmaj ávddámerka: Tjiekttjat bállon, tjuoggat, láhkát girjjit, gæhtttjat filmajt.

1. 5.

2. 6.

3. 7.

4. 8.

Majt duv skávlárána lijkkuji buoremusát dahkat asstoángen?

.....

.....

22
23

FAMILLJA JA RUDÁ b. 26-42 (barggogirje b. 18-29)

Kapihttala ulme:

- Oahppat masi mij adnep rudájt.
- Mij la gállådibme ja gáktu dat vájkot sebrudahkaj?
- Makkár vuorddemusá li næjtsojn ja báhtjajn?

Kapihttala ságastallamábnnasa:

- Berrahij (familjaj) moattevuolta. Makkár berraha máhtti árrot?
- Låhkit aktan 27. bielev ja ságastallit gáktu máná vásemi árggabiejvev berrahin.
- Gáktu lej tjuohtejagev dás ávddåla berrahin ja sebrudagán?
- Gáktu l dán ájge jus buohtastahhtep ávdep ájgijn?
- Majt mij dahkap gå biktasa unnuji ja majt mij dahkap oabme ståganiij?
- Mij la reklábma (<https://snl.no/reklame>). Dágástallat gáktu reklábma ja sosiála guládallamsaje vájkodi midjij.
- Mij la oasstemnággo?
- Makkár vuorddemusá li næjtsojda ja báhtjajda? Guhti mierret makkár vuorddemusá galggi árrot miján?
- Mij la mijá lagámus sebrudahka?
- Majt politihkkár dahká sebrudagán? Dåbdå gus dán nágin politihkkárav? Majt politihkkára mierredi sebrudagán? Mij la suohkanstivrra?

Famillja ja rudá b. 26 – 27 (barggogirje b. 20)

Famillja ja rudá

Famillja máhtta árrat moattelágásj

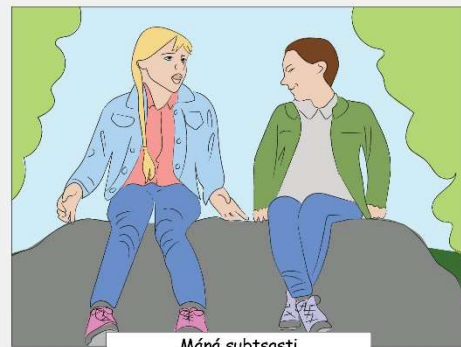
Ienemus oasse mánájs árru iedne ja áhtje lunna. Muhtem máná máná dásšju iedne jali áhtje lunna. Muhtem mánájn li guokta iedne jali guokta áhtje. Muhtem máná oadtju li ggeægádájt ja ádá oappájt ja vieljajt.

Moadda mánájdá li fuolke ja berraha oalle ájnasa ja divrrasa, degu áhko ja ádjá, goaske, muohtá, siesá, ime, iege, tjetje, æddnu, mága ja risstæjgdáa.

★ Dán kapihtalin mij oahppap:

- gáktu adnet rudájt?
- gáktu mijá gálláidbme vájkkut sebrudahkaj ja birrasij?
- vuorddemusá báhtjajda ja nætsojda
- gáktu rudájt adnet ja gálláidit?

Máná subtsasti

- Ieddne manná bargguj Sámedikken juohkka bieje. Dasi gállat oalle guhka ájgev ja danen ij sán ávvá jávsáda sijddaj bárdimáiggáj. Suv ádá álmáj barggá sijdan dáhtájn guokta bieje vahkon. Suv miela milta l tjabu buorre ja ij buorre barggat sijdan. Sán sæsstá rudájt ja ájgev gá ij dárbaaha mannat bargguj. Daj biejevij gá sán barggá sijdan, de sán aj gæhttal bassat ja rádjat. Muhttijn sán sjaddá gárvvit bargojt maŋgela gá máná li mannam sæŋggaj.

- Áhttje barggá boahhtsuj oalle mælggadav ælo lunna. Gá sán la sijdan, de sán divut vædtsagijjt ja máles aj. Ieddne vádtsá skávlán. Suohtas la má viehkedít áhtjev gá ij la skávlá. Gá ieddne l gærggam skávlás, de sán bæssá álget barggat skihppijsujtárin. Muhttijn ieddne manná universitehttaj. Dalloj de áhko ja áddjá boahteba mijá sijddaj árutjit jus áhttje l ælo lunna.

Makkár bargojt dán dábdá?

Guhti barggá majt? Sátsa bargo ja tjeilggidusá gasskaj.

Persávnndásj viehke ...

... guedot ælov ja sujtti boahhtsujt.

Áhpadiddje ...

... la ruhtaábje vidnudagán.

Ekonoma ...

... dahká biebmajt restaurántan.

Politiija/bulkke ...

... lájbbu gáhkajt ja lájbijt majt vuobddi rámbuvdan.

Skihppijsujtár ...

... bærráigæhttjá ulmutja sebrudagán tjuovvu lágajt.

Arkitækta ...

... pláni ja tjoavddá gássjelisvuodajt gá galggá ásadit duola degu rahtijt ja rávijt.

Ingenierra ...

... áhpat oahppijt.

Boahhtsubargge ...

... vuobddá ja bærráigæhttjá li gálvo rámbuvdan

Rámbuvddabargge ...

... sujtti skihpa ulmutjijt.

Lájbbár ...

... tjuorggá dábijt.

Koahkka/málestiddje ...

... viehket doajmahieredum ulmutjijt, gudi li árrum bijllasármén.

Tjuohtejage dás ávddåla, b. 28 – 29 (barggogirje b. 24–25)

Tjuohtejage dás ávddåla

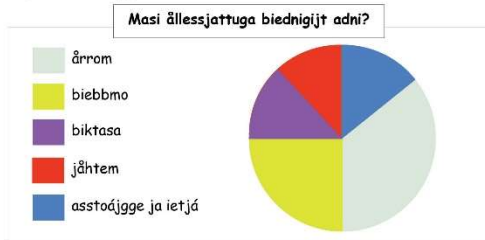
Tjuohte jage dás ávddåla árrun ienemus ulmutja bájkiin ja ællorabdan, sij barggin lahka luondo. Dárbbolij moadda ulmutjiin da danen gá dalloj ællim nav moadda masjiina ja fievro. Máná aj barggin.

Moadda máná

Ienemus familjain lidjin moadda máná. Stuorábu vállidin vára- jda unnebut. Muhtem máná hæhttuin mannat sijdás ja barg- gat dærnonn jali svájnnasin ietjá sajjin.

Ájgge stáhkát

Dán ájge ælla familja nav stuoraga gá ávdep ájgijn. Dán ájge li máná skávlán bievjijt. Nuoramus máná li mánáigárden. Állo mánáin li asstoájge fáladagá manñela skávlá. Majt dán dagá gá dujna l asstoájgge?

Gá álessjattuga barggi, de sij tjinniji rudájt. Ruhta galggá mákset gálojt duola degu biebmov, biktasiijt, asstoájge gálojt, bijlav ja ietjá gálojt.

Muhtemij la gássjelis oadtjot rudájt mávsátijt divna gálojt. Dalloj la buorre dahkat plánav, masi gálládit rudájt. Jus gáss- sjelisvuoda sjaddi ilá stuoraga, de máhtttá áhtsát viehkev suohkanis.

28

Ienep ruhta miján la, ienebuv mij oasstep

Muhtem riijkajn li ulmutjiin ráde oasstep álov dávverijs. Sij máhtti oasstep ja háhkuhit stuorra ja divrrasap viesojt ja árromsajijt. Stuoráp viesojda dárbahti ienep viessoálovojt.

Ienemus sijdajn li állo vædtsagijs ja viehkenævojs ma strávven adni. Mij oasstep moadda áddá dingajt gá gávnnap dajt oassásiin. Állusa bárrri bárdimsajijn. Állo familjain li bijla. Muhtem familjain li guokta bijla ja muhtavuojdna. Mánáin li áddá stágana ja mobijla.

Dálásj ulmutjiin li máhttelisvuoda oasstep ienep dingajt gá ávddåla.

Le gus ájádallam jus dal hájn mij dárbahtip divna dingajt majt mij oasstep?

29

Ságastallamábnnasa:

- Makkár lej iellem tjuohtejagev dás ávddåla ja masi ulmutja rudájt adnin?
- Majt máná oasstin tjuohtejagev dás ávddåla?
- Masi mij adnep rudájt?

Familja biedniga

Dievde sjiiebmi, Juo Iv

Oattjo gus vahkkobiednigijt?		
Oattjo gus mánnobiednigijt?		
Oattjo gus biednigijt gá dárbahta?		
Bruvkku gus luojkkat biednigijt?		
Bruvkku gus siesset biednigijt?		
Oattjo gus biednigijt gá viehkedo sijdán?		
Bruvkku gus iesj oasstep/mákset?		

Masi galggi familja biedniga ræhkkut ja makkár gálojt galggi gáhttijt? Tjåle gálmná dinga.

1.

2.

3.

Gáktu máhtttá mákset? Mierkki riehta vásstáduosájt. Tjåle aj gáktu dán iesj mávsá.

Mán mavsdá dáj vuogij:

24

25

Mij oasstep, adnep ja bálkestip, b. 30 – 31 (barggogirje b. 26)

Mij oasstep, adnep ja bálkestip

Geatjo ájgeve báhti ádå dinga ja mij jáhkkep ávdep dinga e desti dáhkki. Moadda dinga ruvva tsuovkkani. Muhtem dingajt majt mij oasstep ij la ávvå máhttelis divudit, dajna gá miján ælla makka majna divvot. De mij bálkestip ávdep dingajt majt mij lip oasstám ávddåla.

30

Maŋemus vihttalåge jage li ulmutja guodám ienep rutsijt ietja-sa maŋgela gá goassak ávddåla. Maŋenagi sjaddi ienep ja ienep ruge ja bátsidisá. Ruhtseduvne sjaddi stuoråbu ja stuoråbu. Ruhtsegubá vålldi stuoråp sajev luondon ja lissi sælgga-ábnnasijt luonduj.

31

Ságastallamábnnasa:

- Majt mij dahkap oabme dingaj?
- Majt mij dahkap dingaj ma tsuovkkani?
- Majt mij divvop ja majt mij bálkestip?

Birás, luonndo ja biedniga

Ulmur ja máhtti dán ájge oasstep viehka ienebu dingajse gá ávddåla. Állo dingajse, adnjå stågana, dagåduvvi ábnnasijse ma nuoskodi luondov.

Tjåle ja tjuorga gáktu mij máhttep ståhkat ja majt mij máhttep dahkat návkhå ja váni biejsstet luondov.

26

Masi mij gálláidip rudájt, b. 32 – 33 (barggogirje b. 27)

Masi mij gálláidip rudájt?

Dán ájge oassti æjgáda mánájda ienep dinggájt majt máná háliji, vaj mánájn sjaddá buorre dille sijdan ja asstoájgen. Asstoájgij fáladagá aj máhtti árrót divrrasa.

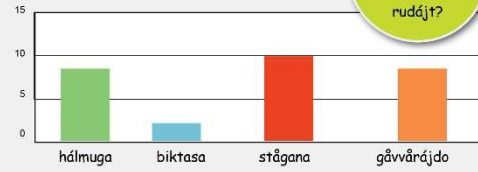
Masi dán gálláda ietjat rudájt?

32

Dán gáván vuojná masi máná li gálládam rudájt

- 8:s li oasstám hálmugijt
- 2:s libá oasstám biktasijt
- 10:s li oasstám stáganijt
- 8:s li oasstám gávvrájdajt

Masi gálládi sij ienemus rudájt?

33

Ságastallamábnnasa:

- Ma li ruge, rutse ja duvne?
- Mij nuoskot luondov?
- Máksi gus friddjaájge fáladagá álov?

Geatjáda ietjat rádnas masi sán adná ienemusáv biednigijs. Mierkki ruossajn ja tjále masi sán adná biednigiijt.

Muv rádna namma:

Siesstet	
Oasstet hálmugijt	
Oasstet stáganijt	

Ietjá (tjále majt):

27

Reklábma l juohkka sajen, b. 34 – 35 (barggogirje b. 28)

Reklábma l juohkka sajen

Moadda ássje vájkkudi dasi majt mij oasstep: Internæhtta, TV:a ja avijsa. Juohkka sajen li rekláma.

Sij gudi dahki reklámaj, sihti dån oastá ádå dárbbagijt ja dinggajt. Mij máhttep javllat næjtso ja báhtja álu sjaddi váseidit oasstemdættov.

Gå mij vuojnnep reklábmafilmajt ja lãhkãp ja vuojnnep almo-
dusãjt, de mij buoragit diehtep ássje l reklábma. Álu ij la
reklábma nav tjielgga. Muhtem vidnudagá máksi dãbdos
ulmutjiijt dan ávdås sij adni daj biktasijt jali ietjá gálvojt. Sij
sãvadi mij oasstep dakkãriijt, gã lip vuojnnaã dãbdusa adni
dajt.

34

35

Ságastallamábnnasa:

- Mij la reklábma?
- Mij la oasstemnãggo?

Almodusá ja oasstemrávkalvisá

Tjuolde avta dingav rabdas jali tjuorga iesj ietjá gãvãv. Dagá ietjat
almodusgãvãv. Tjãle almodussaj aj tevstav.

28

Vuorddemusá báhtjajda ja næjtsojda, b. 36-37

Vuorddemusá báhtjajda ja næjtsojda

Mižán li ajadusá dan birra gáktu báhtja ja næjtso galggi árrrot. Gáktu iehtjáda vuorddi mij galggap viessot, gáhtjeduvvá vuorddemussan.

Muhtemijn li iesj guhtik vuorddemusá næjtsojda ja báhtjajda. Le gus nav báhtja agev dahki stuojmij ja næjtso barggi skávlábargojtt?

Næjtsojn ja báhtjajn li iesj guhtik lágásj rubmaha, valla sij máhtti ož ájádallat ja viessot iesj guhtik láhká.

Moaddásin li vuorddemusá midji:

Familjan	Hárjiddallijn	Áhpadiddijn	Ulmurtijn
... dån rája ietjat stáganijtt	... boaddá riakta éjggájj hártjiddallamij	... dån bajeda giedav gá galga juovdá javlat	... dån lo sijvos ulmusj
... dån barga kæksoj	... dujna li hártjiddallambiktasa magen	... dujna l biidnra ja sáhkun magen	... dån dáhkáida ulmutjav gáktu sán la
... dån ulmutjahtá skávlán	... tjuovo diedojtt majtt oattjo hártjiddalles	... tjuovo skávlá ja kiássa nuolga-dusájt	... dån la duoda-lasj ja rievtesferduk
... dån barga skávlábargojtt vissjalit	... dån barga oktan iehtjádij	... dån rája ietjat magen	... dån guláddá buoragij

Mij la dat mij oadtju mjav ájádallátt muhtem dinga li báhtjtjadinga ja muhtem dinga li næjtsoj dássje?

Sieradus la næjtsoj ja báhtjaj gaskan, vejku áilo l saemmiláhká.

Majtt dat sieradus dáhká dasi gáktu mij lip jali gáktu mij viessop?

Gáktu dån vuordá næjtso ja báhtja galggi árrrot?

Gáktu dån iesj váseada vuorddemusájt?

Ságastallamábnnasa:

- Makkár vuorddemusá dujna li danen gá dån la næjttso jail báhttja?
- Le gus muhtem dinga báhtjtjadinga jail næjttsodinga?
- Le gus dån iesj vásedam soabmásijn li vuorddemusá dunji?

Sebrudahka, b. 38–39

Ságastallamábnasa:

- Mij la sebrudahka, gehtja: <https://www.elevkanalen.no/Ebok/10021/1>
- Guhti mierret suohkanin?
- Gáktu suohkanin máhttá ávdedit muhtem ássjev?

Sebrudahka

Sebrudahka l gánná ulmutja árru ja viessu avtan sajen. Sebrudagán li vieso ja árromsaje, gánná mij árrup. Majt ulmutja dárbahti gá árru muhtem sebrudagán?

Politiikkára mierredi li skávlá, mándjárdé, gudi jáddji dálájt ja állo ietjá. Biedniga állessjattugij baktu báhti, gudi værov máksi.

● ● ● ●

Guhti mierret ja gehttja berrnjá miján li divna majt mij dárbahtip ietjama sebrudagán?

● ● ● ●

Táblon vuojnru majt oahppe ávdáalli. Huomáha gus dán ienebuv?

● ● ● ●

Mij mijá rutsij dáhpáduvva?

*skávlá
skihppijvieso
bálggá, rahte
ja gahttuna
tjáhtje
girjjevuorkká
ruhtsebija
oassása*

Gáktu ássje ávdeduvvá

<p>Politiikkára li mierredam dahkat ádá stáhkambájk-ke.</p>	<p>Sán guhti barggá suohkana kantávran, oadju barggon girvedit stáhkambájk-ke.</p> <p>Álgos de haehttju mierredit gási dat galggá vuodduvvat.</p>	<p>Muhtem máná bessi giehttot makár stáhkambájkke sijá miela milta galggá árrat.</p>
<p>Muhtem haehttu huksat vaj gaejno stáhkambájkki li sihkana.</p>	<p>Arkitakta dahká tjuorgg-sav makárin stáhkambájk-ke galggá sjaddat.</p>	<p>Muhtem haehttu huksat vaj stáhkambájkke guot-sadiinnustiga galggi árrat sihkana.</p>
<p>De la dal ájge biggigoahtet. Álgos vierttiji dinngut galvojt. Da máhtti árrat stáhkamrae-je, suvdusa, beagka, ruhtselihte, sáddu ja muora ma galggi tsiesgáduvvat ja divna ietjá ábnasa.</p>	<p>Muhtem haehttu huksat nágin viesdáj rutsij ja bátsidisájt.</p>	

Gåktu sieradit rutsijt sijdan, b. 40–41

Gåktu sieradit rutsijt sijdan

Gievkanin
Mielkkepáhkijt ja juvssapáhkijt galgá rahpat, dájddejt ja bied-
jot gájkárjijt.

Dan maingela máhtsasta ja tsákká moadda mielkkepáhke avta
rabás mielkkepáhke sisi. Ja de bieja páhperruhkevuossaj.

1. Dájde. 2. Máhtsasta 3. Tsákká 4. Máhtsada

Moatten guovlon galgá biedjat sierra sajjida jali sierra bá-
nedum vuossajda biebbobátsidisájt, páhppárijjt, lasserrutsijt,
metállajjt, plastihkajjt ja batterijajjt.

Máhtsasta gus
mielkke-
páhkijt sijdan?

40 41

Ságastallamábnnasa:

- Bruvkku gus sán sieradit bálkudisájt sijdan ja skávlán?
- Ájadalá gus dán gási divna bálkudisá manni?
- Majt máhtta resirkulerit/adnet vas ádásis?

Fámillja ja rudá – tjoahkkájgæsos, b. 42–43

Fámillja ja rudá – tjoahkkájgæsos

Fámillja máhttá árrat moattelágásj. Moadda mándáda li fuolke ja berraha divrnasa ja ájnasa.

Állessjattuga barggi ja tjijnniji rudájt vaj sij máksi gálojt duola degu viesov, biebmov ja biktasijt. 100 jage dás ávddála mándá viehkeid bargujn gá ulmutja viessun bájkijn ja állorab-dajn.

Dán ájge ulmutja gálládi állo rudáv dingajdi, majt oassása fálli. Mij oasstep ádå dingajt ja biktasijt gá mij jáhkkep divna oab-me dinga e desti dáhkki. Dan diehti sjaddi nav állo rutse ma nuosskodi mij váerdáiv.

42

Rekláma hástti mijáv oastatijt, ja dat le juohkka sajen duola degu internehtan, TV:an, avjisa:n, álggon ja dale nav.

Næjtojda ja báhtjajda li sierralágásj vuorddemusá: næjto-so ja báhtja lulu doajmmat iesj guhtik láhkáj. Áhpaddjijn, æjgádjijn, hárijidallen ja ietjá ulmutijn li vuorddemusá gáktu mij galgop árrat.

Sebrudahka l gánnå ulmutja árru aktan. Politihkkára mierredi sebrudagån. Suohkana politihkkára mierredi buojkulvissan skávlå birra.

43

Digigájsse kap. 1, b. 2: Internæhttabágo

INTERNÆHTTABÁGO

< 1 2 3 4 5 6 ... >

passord	<input type="text"/>	addnenamma	<input type="text"/>
brukernavn	<input type="text"/>	alfasiejbbe	<input type="text"/>
e-post	<input type="text"/>	bessambáhko	<input type="text"/>
nettbutikk	<input type="text"/>	e-poaasta	<input type="text"/>
nettsted	<input type="text"/>	internæhtta	<input type="text"/>
nettavis	<input type="text"/>	næhttaavijssa	<input type="text"/>
internett	<input type="text"/>	næhttaadájddonjuolgadusá	<input type="text"/>
hjemmeside	<input type="text"/>	næhttaoases	<input type="text"/>
nettrettregler	<input type="text"/>	næhttasadje	<input type="text"/>
krøllalfa	<input type="text"/>	sijddabielle	<input type="text"/>

Navigation icons: @, laptop, .no, mail, pencil, question mark, lightbulb, stars, back, home, refresh, forward.

Jiedna:
Tjále bágojt sámegiellaj.

Vásstádusá:

INTERNÆHTTABÁGO

< 1 2 3 4 5 6 ... >

passord	bessambáhko	addnenamma	<input type="text"/>
brukernavn	addnenamma	alfasiejbbe	<input type="text"/>
e-post	e-poaasta	bessambáhko	<input type="text"/>
nettbutikk	næhttaoases	e-poaasta	<input type="text"/>
nettsted	næhttasadje	internæhtta	<input type="text"/>
nettavis	næhttaavijssa	næhttaavijssa	<input type="text"/>
internett	internæhtta	næhttaadájddonjuolgadusá	<input type="text"/>
hjemmeside	sijddabielle	næhttaoases	<input type="text"/>
nettrettregler	næhttaadájddonjuolgadusá	næhttasadje	<input type="text"/>
krøllalfa	alfasiejbbe	sijddabielle	<input type="text"/>

Navigation icons: @, laptop, .no, mail, pencil, question mark, lightbulb, stars, back, home, refresh, forward.

Digigájsse kap. 1, b. 3 Næhttađiddonjuolgasá

Ij galga goassak subtsasit amás ulmutjiđa internehtan mij duv namma l, gánná dán áro jali makkir skávláv váttšá.	Ale ráje ietjat gáváv.	Ane e-pástav ietjat namá dagi gá surffi internehtan jali tjálatja ulmutjiđ, gejt dán i dábdá.	Jus ájgo ulmutjiđ iejvvit, gejna la tjálatjam internehtan, de hæhttu fáron válddet álessjattugav gesi luhteda.
Ale vásteda jus oattoj vastes e-pástav jali jus ballá gá la tjálat. Subtsasta dálaga álessjattugij, ja vájku dagá állá ád e-poastadressav.	Nehtan dán i dárba vahtšás ároht iehtjád vuostáj. Dán i dárba ándagisaj ádnot jus vaster dájma.	Jus váseđa juodá mij la vaster jali unuđis subtsasta davva álessjattugij válddet poltjajin dán adressa baktu-tips poltet no.	Nehtan oattoj gielesit vájku man árov.
Mujte ulmutja, gejna ságesta ságestallam-juohkusijn internehtan, soajttá agev subtsasta davva mij la duohta, ja máhtti ákket gielesit.	Polttija ij májdi máhte dákkat dási, mij nehtan dáhpáduvva.	Gá galga viedtjat spelajt jali daj lágáttijit internehtas, de dagá davva aktan álessjattugijn.	

Næhttanjuolgasáđt ja Redd Barna (Gájo Mánájt) dahkam

Jiedna:
Bieja táblulj riehta næhttađiddonjuolgasáđt. Mujte val dájt njuolgasáđt.

Vásstádušá:

Ij galga goassak subtsasit amás ulmutjiđa internehtan mij duv namma l, gánná dán áro jali makkir skávláv váttšá.	Ale ráje ietjat gáváv.	Ane e-pástav ietjat namá dagi gá surffi internehtan jali tjálatja ulmutjiđ, gejt dán i dábdá.	Jus ájgo ulmutjiđ iejvvit, gejna la tjálatjam internehtan, de hæhttu fáron válddet álessjattugav gesi luhteda.
Ale vásteda jus oattoj vastes e-pástav jali jus ballá gá la tjálat. Subtsasta dálaga álessjattugij, ja vájku dagá állá ád e-poastadressav.	Jus váseđa juodá mij la vaster jali unuđis subtsasta davva álessjattugij gesi luhteda. Máhtá aj aktijvuodav válddet poltjajin dán adressa baktu: www.tips.kri-	Mujte ulmutja, gejna ságesta ságestallam-juohkusijn internehtan, soajttá e agev subtsasta davva mij la duohta, ja máhtti ákket gielesit.	Gá galga viedtjat spelajt jali daj lágáttijit internehtas, de dagá davva aktan álessjattugijn.
Nehtan dán i dárba vahtšás ároht iehtjád vuostáj. Dán i dárba ándagisaj ádnot jus vaster dájma.	Nehtan oattoj gielesit vájku man árov.	Polttija ij májdi máhte dákkat dási, mij nehtan dáhpáduvva:posno	

Næhttanjuolgasáđt ja Redd Barna (Gájo Mánájt) dahkam

Násstetæksta:

Redd Barna

NÆHTTA- NJUOLGADUSÁ

Vieledit nubbe nuppev nehtan. Givseditbme nehtan la sæmme alvos degu givseditbme ietján.

Ájádala ávddál juogada persávnálasj gávájt ja diedojt ietjat ja iehtjádij birra rabás næhttabájkijn.

Dagá bessambágov mav ij la nav álkke mánnat. Bessambáhko la dássju div aktu.

Mujte nehtan lá álkke gielestit, ale jáhke juohkka dirngaj majt iehtjáda tjáli.

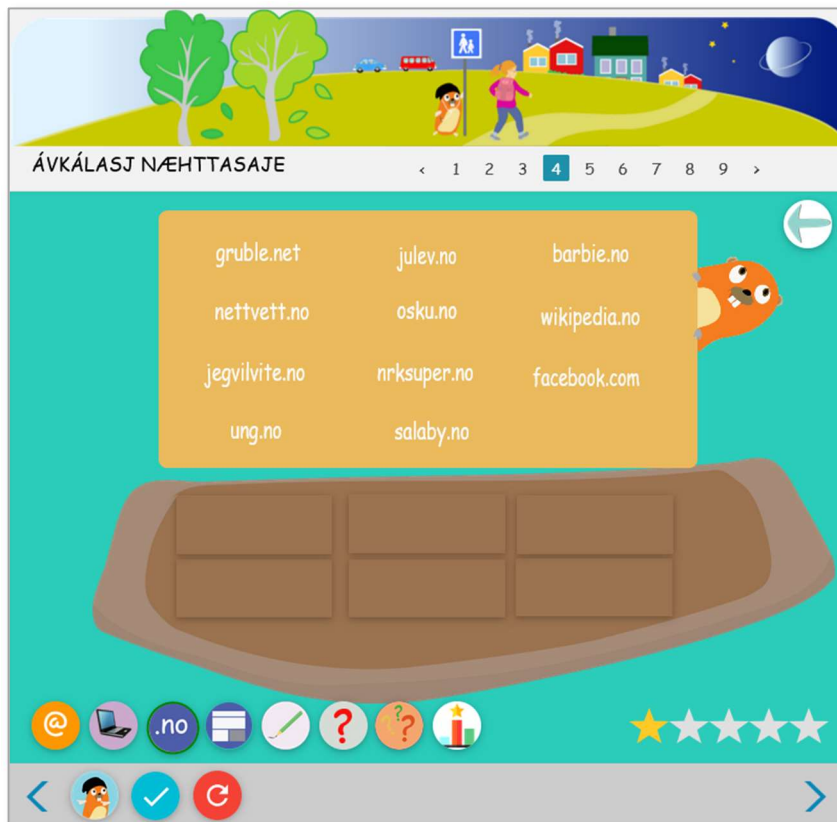
Válde marjen soabmásav gesi luhteda jus galga iejvvit náginav gejna la nehtan oahpásmuvvam, ja iejvvi suv almulasj sajen.

Ale joarke tjället/ ságastit jus ballá jali juoga la unugis. Blokkeri dáv nuppev ja diededa sidjij gudi næhttabájkev stivrríji.

Subtsasta állessjattugij jali nágin iehtjádij gesi luhteda jus váseada juojddá mij la unugis. Ij la div vihke jus nágin ietjes dahká juojddá nehtan mij dunji la unugis.

reddbarna.no/skole

Digigájsse kap. 1, b. 4 Ávkálasj næhttasaje

Jiedna:
Bieja ávkálasj næhttabelijt gáre sisi.

Vásstádusá:

Digigájsse kap. 1, b. 5 Avijssaartihkkala oase

Jiedna: Bieja tevstajt riehta sadjáj.

AVIJSSAARTIHKKALA OASE < 1 2 3 4 **5** 6 7 8 9 >

1.

2.

3.

4.

5.

gávvá

gávvátæksta

bajeltjála

álgadimdiehto

oajvvetæksta

1 SVT Sábmme máná-TV gálmá giellaj fálla
Ádđ jagemáno 5. bie jve kloahkko 13.45 vuoseduvvá

3 SVT Sáme vuostasj gálmágielak máná-TV buvdodibme Hejolojla SVT mánákanalan.

2

5 Hie jgolávvssá boahhtá dal a j julevsáme giellaj ja hiehpá 3-6 jagá gijda.

4 Máná-TV-rájdádo l tjobu nuortta. julevja arjelsáme giellaj. Vuostasj guhhtá prográmma li oarjelsáme giellaj.

- Mij nav ávon lip gá dáv rájdov vuosedit máhttep. Oalle ájnas la fálaaldahka l Svieriga sáme máná jda. Máná dábdádt galggi sijá giella ájnas la. javllá SVT Sáme buvdodidje Jenny Istaelsson Skoglund. Máná bokstávajt oahppi ja tjuovvot bessu guokta mánájt juohkka vahko. Adjáj prográmma jadedididjev ja beaná gijjt Milou, Mano, Orne ja Tjirre fáron l máná-TV rájdov.

- Máná-TV ájádalladuvvum la máná jda 3 ja 6 joge gaskan ja dallo j a oalle suohtas bokstávaj stáhkát. Diedon dát vuorrasapmáná jda a j hiehpá. javllá Israelsson Skoglund.

@ laptop .no mail pencil ? ? ? star

< user key refresh >

Vásstádusá:

AVIJSSAARTIHKKALA OASE

1. bajeltjála

2. gávvá

3. álgadimdiehto

4. oajvvetæksta

5. gávvátæksta

Digigájsse kap. 1, b. 6 Tjále ietjat artihkkalav

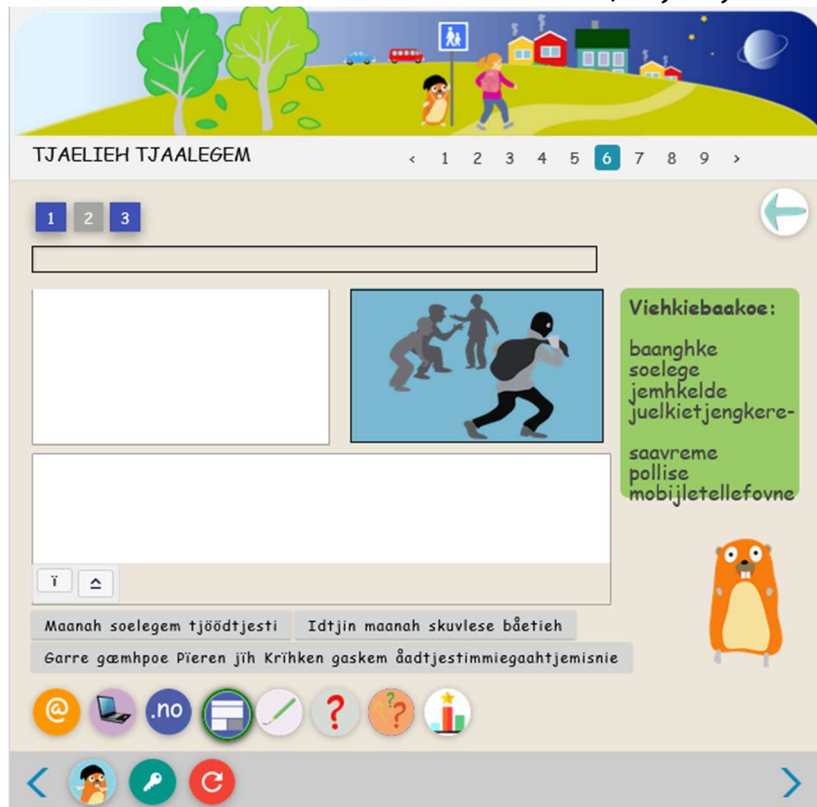

Jiedna:
Vállji gávva ja tjále dan vuodon ietjat artihkkalav! Ane viehkken vattedum bágojt.

Gávva 1, bajelttjála
Mána ettjin besa skávlláj.

Mána ganugahttin suollagav.

Gávva 2, bajelttjála:

Gávva 3, bajelttjála:

Garra gilpos Piera ja Gádi gaskan sjuohppingilppusin.

TJÁLE IETJAT ARTIHKKALAV

1 2 3 4 5 6 ...

1 2 3

Garra gilpos Piera ja Gádi gaskan sjuohppingilppusin.

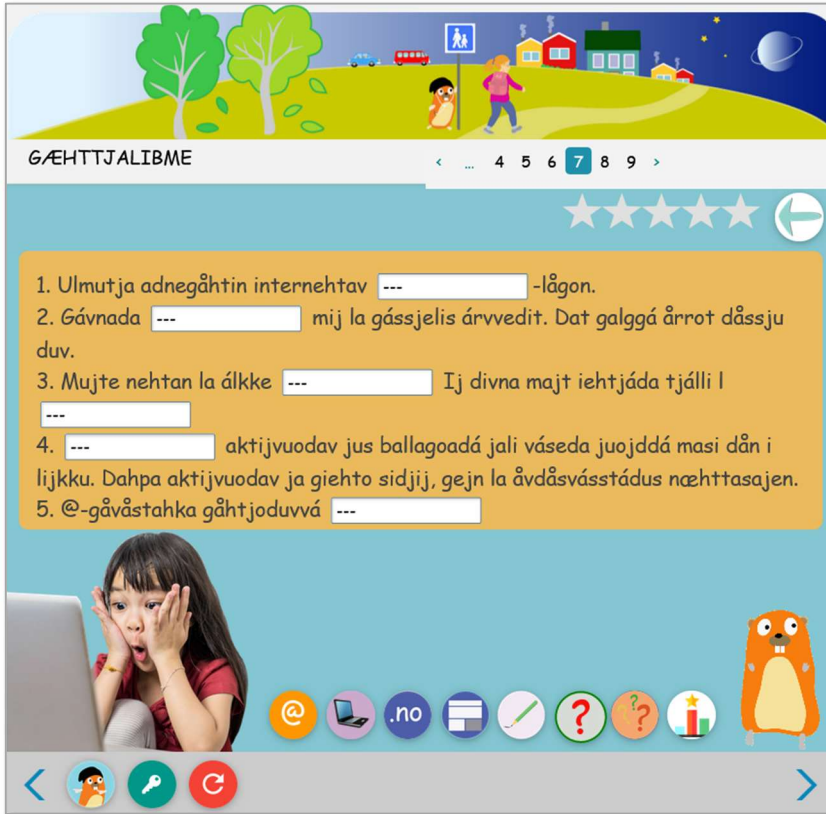
Viehkkebágo:
vanás / vanntsa
dálkke / vastes
dálkke
gálmma biejeve
helikoptár

@ laptop .no document pencil ? ? bar chart

★★★★★

< character key refresh >

Digigájsse kap. 1, b. 7 Gæhttalibme

GÆHTTJALIBME

< ... 4 5 6 **7** 8 9 >

1. Ulmutja adnegáhtin internehtav --- -lâgon.

2. Gávnada --- mij la gássjelis árvvedit. Dat galggá árrót dâssju duv.

3. Mujte nehtan la álkke --- Ij divna majt iehtjâda tjálli l ---

4. --- aktijvuodav jus ballagoadá jali váseada juojddá masi dån i lijkku. Dahpa aktijvuodav ja giehto sidjij, gejn la ávdâsvâstâdus næhttasajen.

5. @-gávâstahka gâhtjoduvvá ---

Jiedna:
Árvveda gus makkir bágo vâjlluji?

Vâsstâdusá:

PRYÖVE

< 1 2 3 4 5 6 **7** >

1. Almetjh eelkin gaskeviermiem nuhtjedh 1990 -lâhkoen.

2. Darjoeh bahtsemebaakoem , maam lea geerve moenedh. Edtja ajve dov árrodh.

3. Mujhtieh, aelhkke slognestidh . Ij gaajhke jeatjebh tjaelieh lea saatanan .

4. Orrejeh gaskesem jis billh jallh maam akt dealoes dâájrh. Tsööpkh gaskesem jih bieljelh dejtie mah diedtem utnieh nedtesijjien ávteste.

5. @-symbolve gohtjesávva snurkesiejpie .

Digigájsse kap. 1, b. 8 Ietjas bargo árvustallam

Digigájsse kap. 1, b. 9 Båhtusa

BÅHTUSA		RIEKTA VÁSSTÁDUSÁ	MIEDDEMA
INTERNÆHTTA JA MEDIA	100%	0	0/0
INTERNÆHTTABÁGO	0%	0	0/0
NÆHTTADÁJDDONJUOLGADUSÁ	75%	0	1/0
ÁVKÁLASJ NÆHTTASAJE	0%	0	0/0
AVIJSSAARTIHKKALA OASE	100%	0	0/0
TJÁLE IETJAT ARTIHKKALAV	100%	0	0/0
6ÆHTTJALIBME	0%	0	0/0
IETJAS BARGO ÁRVUSTALLAM	100%	0	0/0
TJOAHHKÁJ	59%	0	1/0

MEDIA JA GULÁDALLAM b. 44- 55 (barggogirje b. 30-42)

Media ja guládallam

★ Dán kapihttaln mij oahppan

- * mij la áđás
- * makkára li media
- * gáktu avijsa ja internehta doajmmi

Gáktu avijsav dahkat

Sán guhti tjjállá artihkkalijt avijsasj, la dájmadiddje jali journalissta. Muhttiijn la dájmadiddjen áillo barggo ja sán de viertte gáhtjadit. Avijsajn galggi árron juohkka lágásj áđása. Gávvididdje gávvi. Muhtem barggá reklámaj ma galggi avijsasj. Muhtem barggá vas avijsa næhttabielij majt galggá dievdet jánnurav birra. Muhtem vas barggá ja bárddu gávvej ja tevstajt nav gáktu da galggi avijsan.

Gá divna li gaerggasa, de prienttiduvvá avijsa. Prienttimsajen li masjiina, ma barggi ienemusát álles ijav vaj avijsa boahhtá ulmutjiida idedis árron jali gá biejuve sjáddá.

44
45

Kapihttala ulme:

- Mij la áđás?
- Makkár media miján li?
- Gáktu avijsav dahkat?
- Gáktu internæhtta doajmmá?

Ságastallanfáttat:

- Mij la dájmadiddje ja majt sán barggá?
- Mij la journalissta ja majt sán barggá?
- Makkár ietjá dájma li avijsa ja media bargojn? <https://no.wikipedia.org/wiki/Avis>

Media

Mij la áđás?

Mij la buorre áđás duv mielas?

Makkár avijsajt dån áđabá?

Makkár mediajt dån and?

30

Media

Dievde riektá bargojt. Majt dån dledé avijsaj birra?

gávvididje | grafiikkár | journalissta | almodusájt

Sán guhti gávvi avijsajda | _____

Sán guhti bárdná tevstajt ja gávvej ja mierre makkár hõme bielijn galggá árron la _____

Sán guhti gávvi ja tjjállá dáásijt la _____

Avijsa tjjinni biednigijt gá vuobáddé _____

Gudi dájs ulmutjijs dahki avijsav? Mierkká _____

31

Láhkkihtjálá

Dán máhtá tjallet avijsaj ietjat vuojno birra jali juojddá majt ussjola iehtjádá berusti, ja oattjo dajna vuogijn avijsaj láhkkihtjállagav. Láhkkihtjállagin la aj bajelhtjálá. Maŋgela dan viertti dav dilev jali gássjelisvuodav tjielggit majt berus. Maŋemus dán buvtá oajvvadusáv gáktu tjoavddet gássjelisvuodav ja tjielggit makkár boados sjaddá dassta majt dán oajvvada.

Návti dán tjalá láhkkihtjállagav:

Dánna oattjo moadda ráde gáktu tjalá láhkkihtjállagav.

Bajelhtjálá: Tjuolde álkkes bajelhtjállagav. Bajelhtjálá viertti subtsastit ássje oajvveájádusá birra, duola dagu: "Ienep suvddusa skávlåsaljuj."

LájdDIM oanegattjat tjielggi vidjurav: LájdDIM viertti subtsastit duv ájádusáj birra ássjen dan láhkáj vaj láhkke sihtá ienebu láhkát. LájdDIM ij dárbaŋa árrot guhkebu v gá 2-3 sátsu, duola dagu: "Skávlåsaljon li állu binná suvddusijš. Muhtem hæhttu tjuodtjot álles báttáv ja vuorddet vaj ij huoman oattjo suvdostit."

Tjielggi gássjelisvuodav, duola dagu: "Máhtá mannat álles vahko nágin ij besa suvdostit ja de báttá sjaddi nav guhkálattja gá ij la mige dahkat."

Tjalé oajvvadusáv, duola dagu: "Mán oajvvadav suohkan galggá oasstet ienep suvddusijš skávlåsaljuj."

Tjalé báhtusav duv tjoavddusis, duola dagu: "suohtasabbo báttájŋ gá ienebu bessu suvdostit."

Álge val!

Gá gærggam la, de tjalålusav avijsaj rája.

Doajmma:

- Tjallet láhkkihtjállagav

Tjalé láhkkihtjállagav avijsaj.

Bajelhtjálá:

Majt dán sidá rievddadit?

Makkár dille l dálla?

Gáktu dav máhtá tjoavddet?

Gáktu sjaddá jus tjoavddá gássjelisvuodav?

Duv namma ja vuolláhtjálá:

Internehta histávrrá, gáktu internehtan áhtsát ja gáktu jiermálathtjat internehtav adnet b. 49 – 51 (barggogirje b. 36–37)

Internehta histávrrá

Internæhtta adnuj bodii 1990-lágo álgon. Dalle bessin dábalasj ulmutja adne-goahitet internehtav. Dála mij máhttep internehta baktu dinggut manojt, oasstet gálvojt, gæhttjæt filmajt ja gávvojt, ja aj gávnnet ávkálasj ja ájnas diedojt. Máhttep aj láhkát avijsajt, ságastit ulmuttjij ja vieditjat musihkav.

Le gus mige sjaddam álkkebun internehta baktu? Le gus mige sjaddam gássjelabbon ja unuissan internehtan? Ságastallit!

49

Ságastallamábnnasa:

- Mij la sjaddam álkkebun internehtajn?
- Mij la sjaddam gássjelabbon internehtajn?
- Le gus internæhtta dássju buorre?
- Mij la nievres internehtajn?
- <https://www.reddbarna.no/vaart-arbeid/barn-i-norge/nettvett/materiell-og-aktiviteter/aktiviteter/nettvettregler>
- <https://nettvett.no/nettvettreglene/>
- <https://nettvett.no/redd-barnas-nettvettregler/>
- Masi dán galga luhtedit internehtan?

Gáktu internehtan áhtsát
Internehtan gávnnd álvon ja máhttá májvávrasstet.

Ane oahpes diehtobárvijit/leksiikárvijit internehtan.

MÁNÁJ BIELLE

Mánábjielijn besa láhkát vájku man lágásj giehtojt Sámes. Akta giehtta i stálo birra mij garrasuj birra birra ja i j goassuk boade dáhku oádn galgá.

Giehtta i aj dievva spelajit mij baktu oahp-ja boketovojt ja hállajt. Lávká vjádásoppa, de besa boahitet giehttaj vevrdájt.

Gávnnd gávnnet luhtedáhtte diedojt.

Skávlán i sávlássa luhtedáhtte náhttebjelija, majn i riektá dieá.

Jiermálathtjat internehtav adnet
Internehtan gávnnet máhttá ávkálasj diedojt. Máhttá aj gávnnet diedojt ma ealla duoda. Máhttá árvot muhtema i gielestom ja gávnndom ássjijit. Divna máhtti biejat diedojt internehtatj.

Dán viertti oahppot i máhte luhtedit divna diedojda, majt dán gávna dáppe, sierraláhkáj gá tjáldá skávlábargojt.

Le gus duokta jálá gieles?

Viertti árvot jiermná, sárvon boasstot máhttá mannet.

Guhki biejat diedojt náhtta?

Máhtá gus luhtedit divna ássjijda majt gávna internehtan?

Giehtja máhttá náhttebjelija arava vaj dieá dán lo gávnnet riektá diedojt.

51

Internæhtta

Giehtja gávn. Mij dárvpáduvva?

36

Makkár mediajt la dán oádnm uádnni?

Makkár internehttabielijt dán oádn?

37

Næhttanjuolgadusá ja báhkotjielgadusá b. 52–53 (barggogirje b. 38–39)

Næhttanjuolgadusá

- Ale giehto ietjat namáv, gánná dán áro jali makkár skávlán dán váttá gá tjalatja amás ulmutjij nehtan.
- Ale ietjat bessambágov giehto aktasik, ij ga ietjat buoremus ráddnáj.
- Áro várrogis makkár gává li dujna ja allu val rádju ietjastit gávájt amás ulmutjijda. Máná gudi ælla hájn 15 jagága, hæhttuji loabev oadtjot æjgádijš jus ájggu biedjat næhttaj gávájt ietjastis, ietjá mánáš ja iehtjádijš.
- Dagá allasit namádis e-poašta-adressav gá dán tjalatja ulmutjij gejt dán i dábdá.
- Áro várrogis gá dán lejvi ulmutjij gejna dán la oahpástuvam nehtan. Válde agev maženat állessjattugav gesi dán luohteda.
- Giehto állessjattugijda jus dán váseða juojddá mij duv miela miltá i gássjelis ja unugis internehtan.
- Mujttu dá ij la loahpe mobbit ja vastijtt tjallet iehtjádij birra internehtan.
- Dán i galga majdik oasstet internehtan æjgádij loabedagá.

52

Báhkotjielgadusá

Tjáhhtit
Gá mij tjáhhtip, de mij tjalatjip internehta baktu.

Surffit
Gá mij surffit de mij mannap bieles bælláj, áhtsámin juojddá.

Sijddabielle
Sijddabielle i dagáduš diehtobiellen ulmutja jali nágin vidnudagá birra internehtan. Dáppen giehtoduvvá ulmutja jali vidnudagá birra ja majt dat doajmmá.

Næhttabielle
Næhttabielle i sømmi gá sijddabielle. Næhttabiellen li ietjas vuosáduš, URL, mij la sváldas dan bælláj.

Alfasiejbbe
Alfasiejbben gáhtjoduvvá @-mærkka mij la e-pásta-adressajn.

Le gus dujna e-poašta-adressa? Jali le gus dán dahkam allasit kontov muhtem næhttabælláj? Le gus gássjelis mujttet adnenamáv ja bessambágov?

minna.larsen@gmail.com

E-poašta
E-poašta i diehto mij rájoduvvá nubdáj elektrávndáttat duala dagu dáhtás nuppe dáhtáj. E-pásta vuosádušán la agev alfasiejbbe.

FirrA543Ahkko

Addnenamma
Gá mij galgop loaggit ietjama nágin prográmma sisi, de miján la addnenamma majt mij lip iehtja gávnadam. Mij ep dárbaha adnet ietjama riehta namáv.

53

Ságastallamábnnasa:

- Man láhkáj dán bruvkku doajmmat nehtan?
- Gáktu dán bruvkku dahkat bessambágojt næhttasajijda?

Dievde riehta bágojt.

Ulmotja adnegáhtin internehtav-lágan.

Gávnada, majt la gássjelis árvvedit.

Mujtte nehtan la álkke

Ij divna majt iehtjádá tjalit i

..... aktisásjuovodav jus ballagodá jali váseða juojddá masi ij lijkku.

..... aktisásjuovodav ja subtsasta állesulmutjijda.

@-gávástagá nammadus la

gielestit

duohta

bessambágov

Boarkki

1990

Hiejte

svijnesiejbbe

Ruossabágojt tjalit.
Majt la ájnas dábdátt gá surffit nehtan?

- Dáhtáj værmádáhka, majna máhttá guládalat iehtjádij, áhtsátt diedojt ja almdit diedojt.
- Óirije majt máhtá rádjat dáhtájn.
- Ulmotja jali vidnudagá diehtabielle internehtan.
- Tjiegátt báhkke majna bessá prográmma jali dievnuštasaj internehtan.
- @-merka nammadus.
- Dájt la ájnas dábdátt gá and internehtav.

6.

1.

2.

3.

4.

5.

38

39

Media ja guldállam – tjoahkkájgæsos, b. 54 – 55 (barggogirje b. 40)

Media ja guldállam – tjoahkkájgæsos

Ádåsa
 Avijsan li ádåsa juohkka bieje. Ádåsa bajemusn la bajelttjåla. Dat la ålu tjåledum stuorra ja gassa bokstávaj. De boahhtå dat mij la åjnnasamos diehto – låjddim. Maemus de boahhtå vuodulasj tæksta dan birra mij la dåhpåduvum, oajvvetæksta.

Dån måhtå tjållåt låhkkijtjållagav avissaj. Dalloj dån tjållå ietjat vuojno birra ja avijsa prienntij dajit låhkkijtjållagin.

Internæhtta
 Ale giehto abmasijda ietjat namáv jali gånå dån åro. Ale bieja gávåjt ietjastit næhttaj. Mujte dat gejna dån tjållåtja måhtttå javllat åssjijt ma ælla duoda. Giehto ållessjattugijda jus váseada juojddå mij ij la suohtas ja mij duv balldá. Jus galga æjvvalit

någinijn gejna la tjållåtjam, de hæhttu váldet maen soames ållessjattugav.

Internæhtta adnuj bodii 1990-lågo ålgon. Dalloj sjattaj måhttelis ulmuttjijda adnet internehtav.

Åro várrogis nehtan
 Internehtan gávnnat måhtttå åvkålasj diedojt. Måhtttå aj gávnnat diedojt ma ælla duoda. Måhtttå årrot muhtema li gielestam ja gávnnadam åssjijt. Divna måhtti biedjat diedojt internehttaj. Dån viertti oahppat i måhte luohtedir divna diedojda, majt gávna internehtan, sierraldhkkáj gå galga tjållåt skåvllåbargojt. Gehtja måttijit næhttabelijit snivna vaj diedå dån la gávnnam riehta diedojt.

Sån guhti tjållå avijsaj la dåjmadiddje jali journalissta.

Journalissta

Gåvvididje gåvvi.

Gåvvididje

Oahpås-tuhte ietjat nehta njuolgasusåj!

Muhtem barggå reklåmaj. Muhtem barggå vas næhttabelij. Muhtem bårddu gávåjt ja tevstajt nav gåktu da galggi avijsaj.

Prienntim-masjijna barggi vaj avijsa boahhtå ulmuttjijda nuppe iceda årrot jali biejeven.

Web-håbbmididje

Majt dån la oahppam? Tjuorga ja tjåle.

29

Ulmuttja væráldin, b. 56–57 (barggogirje b. 41)

Ulmuttja væráldin

Væráldin li álla iesj guhtik lágádj ulmutja.

★ Dán kopihhtain mij oahppap:

- * miján li moattelágásj kultuvra ja manen ulmutja jáhtáli ietjá riikkajda.
- * dábdádt mánájkonvensjávnná.

Mánájkonvensjávnná
Ienemus oasse værálda riikkas li sebrulattja Aktidum Nasjávnnájn, mij oaneduvvá AN. AN-riikka ávdedi ráfev ja rievtesferduvuodav akta dán væráldin. AN:a stuoránuš kontevrrá i New Yorkan, USA:n.

Ij la val díkke tjáldet njuolgadusájt ma buoragit hieppi divna værálda mánájdá. Mij liikkup iesj guhtik dirggáda ja ávdáallap iesj guhtik láhkáj iesj guhtik væráltoasen. Danen manin lágev jage tjáldet mánájkonvensjávnná.

Ienemus riikka li vuolláttja, da ájggu tjuovvot mánájkonvensjávnná njuolgadusájt.

Mánájkonvensjávnná
Dá li muhtem ássje, ma li siegen mánájkonvensjávnná:

- Máná li ulmutja gudi hájn állá 18-jagáda.
- Mánán li rievtesvuoda stáhkamij, bessat vuojgadit ja adnet asstodjge.
- Divna mánájn la rievtesvuolta suodjaluvvat badjelgæhttjama vuosstáj.
- Állessjattuga galggi dahkat dav mij la mánájdá buoremus.
- Ájggádjijn la rievtes rádjijt vaddet mánájdá, nav gæktu sij vuojni i dárbbo.
- Divna mánájn la rievtesvuolta viessomij ja boahtteájggá.
- Divna mánájn la rievtesvuolta ietjasa identitehttaj.

Ulme:

- Oahppat li moattelágásj kultuvra.
- Oahppat manen ulmutja jáhti ietjá riikkajda.

Lágá ienebuv:

- <https://www.reddbarna.no/skole>
- <http://folk.uio.no/hadil/Samiskebarn-nor.pdf>
- <https://barneombudet.no/dine-rettigheter/barnekonvensjonen/>

Mánájkonvensjávnná

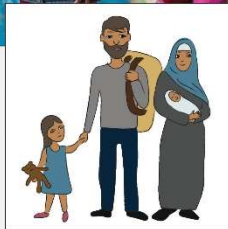
Dá li muhtem riektá, ma mánájn li.
Tjuorga gáváv muhtem riektájda.

- Mánájn la riektá oadtjot namáv.
- Mánájn la riektá vádtset skávláv.
- Mánájn la riektá vuojgadit ja stáhkát, ja siján galggá árrrot asstodjgge.
- Mánájn la riektá javllat majt sij oajvvadi.
- Mánájn la riektá suodjáj badjelgæhttjama vuosstáj.

41

Bádura, b. 58 – 59 (barggogirje b. 42)

Bádura

Gå Vuonan lij doarro 1940-45 de hæhttuin állo vuonaga báhtarit Svierigij ja ietjá rijkajda. Ienemus oasse báhtin ruopptot Vuodnaj gå doarro nágáj.

Moatten sajen værdáin li doaro ja állusa hæhttuji báhtarit rijkajs gånna sij árru. Muhtema sijás báhti Vuodnaj ja hæhttuji áhtsát dárivosajev. Dav báttáv gå sij vuorddi loabev bessat árrrot Vuonan, de sij árru bádurij guovdátjijn aktan ietjá bádurij. Álu l siján gássjelis ja guhkes manno ávddá-la gå báhti Vuodnaj.

58

Ulmutja gudi vuolggi nuppe rikkaj gáhtjoduvvi sirdulattjan (emigrántan).

Álmmukjåhtema

1800-lågo mannegietjen de állusa vuolggin Nuorttarijkajs ja ietjá saijis European Amerikaj. Állusa vuolggin hæjosvuoda diehti. Sij lidjin gullam Amerikan lij ednam návká ja dáppen oadtjun buorre bálkáv bargo ávdås.

Iehtjåda vas vuolggin dan diehti gå ællim avtamielullattja gåktu Vuodna stivrriduváj jali danen gå si ettjin bessam jáhk- ket nav gåktu sij hálijdin. Moaddåsa vuolggin danen gå lij nav geldulasj vuolget ádá rijkkaj.

59

Sågestallamåbnnasa:

- Manen muhten ulmutja hæhttuji báhtarit?
- Gåsi ulmutja báhtari?

Átså ruvtodagån bógojt.

sirdulasj	kultuvrra	hijab
sirddet	rijkka	dájdda
giella	biebbmoståja	dåhpe

h	u	l	p	u	n	á	n	n	i	h	i	j	a	b	n	s
k	u	l	t	u	v	r	r	a	e	d	b	t	v	d	a	i
h	e	t	v	ŋ	i	p	f	m	e	t	g	s	s	á	t	r
e	r	r	h	a	k	ŋ	á	p	e	i	i	n	c	j	r	d
l	s	i	r	d	u	l	a	s	j	j	e	a	n	d	j	d
p	e	j	k	d	á	h	p	e	u	s	l	á	p	d	n	e
m	i	k	s	a	v	h	á	v	d	u	l	r	f	a	s	t
t	r	k	o	n	v	u	t	r	r	u	a	r	á	d	e	n
l	i	a	k	t	b	i	e	b	b	m	o	s	l	á	j	a

42

Lågå ienebuv:

<https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/flyktinger-i-norge>

Kultuvrra b. 60 – 61 (barggogirje b. 43)

Kultuvrra

Kultuvrra l gáktu mij viessop aktan. Kultuvrra máhtttá árrrot dájjda, giella, musihkka, njuolgadusá sebrudagán ja ietjá. Sæmme kultuvrra l álu sæmme vuojno mij la riehta ja boasstot ja gáktu galggá tjoavddet ássjijt. Juohkka kultuvrra rievddá.

Gá mij lip aktan ietjá kultuvra ulmutjij, de mij oahppap sijdá kultuvra birra. Dat aj rievddá mijá vuojnojt. Suohtas la má oahppat ietjá dábiijt, duola degu biebbmodábijit, musihkka-dábijit, bivtasdábijit ja oahppat ietjá gielaajt.

Muhttijn galla sjaddi boasto dáddjadusá ja sierra vuojno dajna gá ep dáddjada guhtik guojmema. Danen la ájnas mij dáhkkiidip iehtjádij kultuvrav ja gáktu sij viessu.

Asiahtalasj biebbmo

Europalasj biebbmo

Oarjje-Amerikalasj biebbmo

Amerikalasj biebbmo

Ávddågáhtto

Avtalágásjvuoda ja aeráidá

Moaddásij miela miita l imálasj jus...

- ... soabmásin la lijne oajven (hijab).
- ... soames málli rubmahav.
- ... muhtema bárrri sákkij.
- ... soames vuorrasa árru vuorrasij sijdan ja e ietjasa sijdan aktan familjajn.

Dagá gus dán majdik, mij iehtjádij miela miita l imálasj?

Mij lip iesjgengalágátja

Ságastallamábnnasa:

- Mij la kultuvrra
- Manen miján li ávddågátto?

Kultuvrra

Tjuorga ja tjáie. 1) Mij la duv mielas buorre Sámeednamin?

2) Le gus árrum ietjá riijkajn?

3) Mij la buorre dáppe duv mielas?

4) Gási dán lulu mannat ja manen?

43

DIGIGÁJSSE KAP. 2 MIJA VÆRÁLT

Digigájsse kap. 2, b. 1 Mijjen veartene

MIJÁ VÆRÁLT

1 2 3 4 5 6 7 8 ...

Ulme:
Dánna dán áhpa ednamjårbbådisá,
kárta, ájggesieradusáj ja værálða
ábij birra.

Jiedna:
Vállji dahkamusáv!

Digigájsse kap. 2, b. 2 Guhkkudak- ja gábddudakgráda

Jiedna:
Guhkkudakgráda li sátso majt mij degu ájádallap Nuorttapávlás manni Oarjjeávláj. Dajt gáhttjop meridiánan.

Jiedna: Mij máhttep mihttit 0-meridiáanas 180 gráda lulás ja 180 gráda alás.

Jiedna:
Sáhtso gassko globusa l ekvator. Ekvator la gábddudakgráda.

eJiedna:
Gábddudakgráda ekvatora nuortasjbielen gáhttjop nuortap gábddudakgrádan, ja gábddudakgrádaht ekvatora oarjásjbielen gáhttjop oarjep gábddudakgrádan.

Vásstádušá:

GUHKKUDAK- JA GÁBDDUDAKGRÁDA < 1 **2** 3 4 5 6 7 8 ... >

Gábddudakgráda ekvatora nuortasjbielen gáhttjop nuortap gábddudakgrádan,

60°

30°

, ja gábddudakgrádajt ekvatora oarjásjbielen gáhttjop oarjep gábddudakgrádan.

Oarjepávlá

Makkir gábddudakgrádan la Oslo?

Makkir rijka tjadá manná O-guhkkudakgráda?

★★★★★

Digigásse kap. 2, b. 3 Ájggeavádagá

Jiedna:
Bieja bágojt riehta gárgadisájda.

Vásstáduš:

Digigájsse kap. 2, b. 4 Ájgge

Jiedna:
 Majt mánna dahká New Yorkan gå mánna Vuonan manna skávláj? Majt mánna Kinan dalloj dahká? Giese gávájt riehta ruvtojda.

Vásstádusá:

Digigájsse kap. 2, b. 5 Ekvator

Jiedna:
 Giese rijkaj namájt riehta sadjáj kártan. Vállji dassta mañjela jus rijkka l ekvatora nuorttalin jali ekvatora oarjjelin.

Vásstádusá:

Digigásse kap. 2, b. 6 Globus, kárta ja atlas

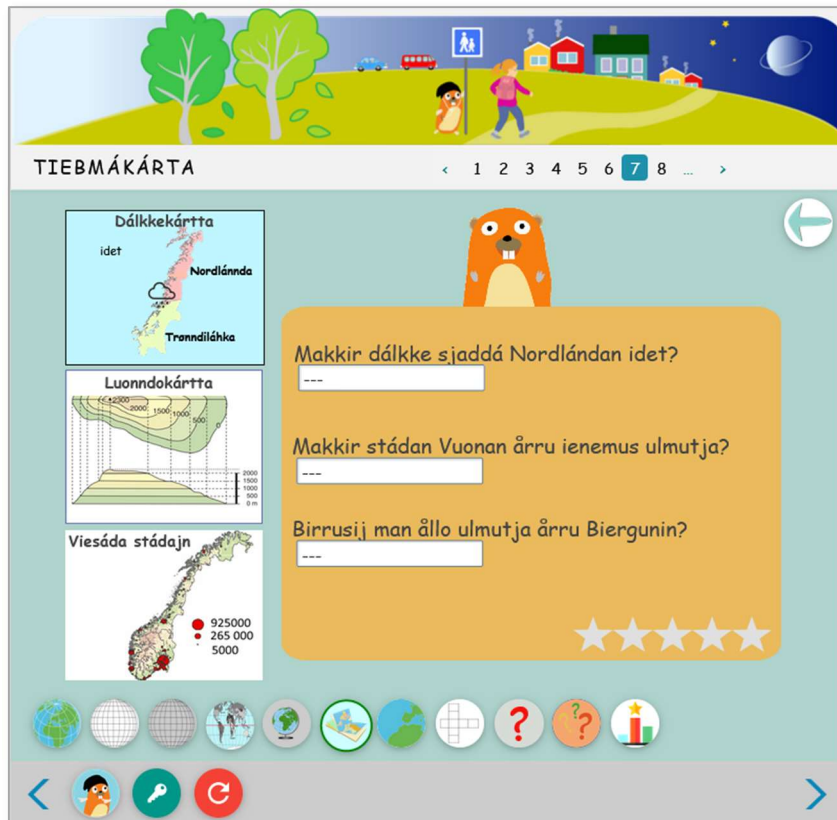

Jiedna:
Bieja riehta gávva riehta tevsta vuolláj.

Vásstádusá:

Digigájsse kap. 2, b. 7 Tiebmákárta

Jiedna:
Vássteda gatjálvisájt
aktan viehkijn kártajs.

Vásstádusá:

Digigájsse kap. 2, b. 8 Mera ja ábe

MERA JA ÁBE

Jasskisáhpe | stuorámus áhpe ja sierat Nuortta- ja Oarjje-Amerikav ierit Asiaš ja Oseanias.

Atlanteráhpe sierat Nuortta- ja Oarjje Amerikav ierit Afrikas ja Europas. Dat la nubbe stuorámus áhpe.

Indiaáhpe sierat Gasska-Afrikav, Asiav ja Oseaniav. Dat la goalmát stuorámus áhpe.

Oarjje-Jieggamerra | Antarktisa birra. Dat la nubbe unnemus merra.

Jieggamerra | unnemus áhpe ja dat la Nuorttapávlá jieŋa birra. Badjel bielle ednamjårbbádisás li ábe.

★ ★ ★ ★ ★

NUORTTA-AMERIKA EUROPA ASIA OARJJE-AMERIKA OSEANIA

Jasskisáhpe
Indiaáhpe
Atlanteráhpe
Nuorttajieggamerra
Oarjjejieggamerra

Jiedna:
Dieddela nástev ja lågå ábij birra. Bieja dassta maŋŋela ábijda riekta nammadusájt.

Vásstádusá:

Nuorttajieggamerra ★ ★ ★ ★ ★

Jasskisáhpe
Atlanteráhpe
Atlanteráhpe
Nuorttajieggamerra
Indiaáhpe
Jasskisáhpe
Oarjjejieggamerra

NUORTTA-AMERIKA EUROPA ASIA OARJJE-AMERIKA OSEANIA

Digigájsse kap. 2, b. 9 Ruossabágo

Jiedna:
Tjoavde ruossabágov.

Vásstádusá:

Digigájsse kap. 2, b. 10 Gæhthjalibme

Jiedna:
Máhtá gus dân?

Våsåduså:

Digigátssje kap. 2, b. 11 letjas bargo árvustallam

Digigátssje kap. 2, b. 12 Báhhtusa

BÁHTUSA		RIEKTA VÁSSTÁDUSÁ	MIEDDEMA
MIJÁ VÆRÁLT	100%	0	0/0
GUHKKUDAK- JA GÁBDDUDAKGRÁDA	0%	0	0/0
ÁJGGEAVÁDAGÁ	0%	0	0/0
ÁJGGE	0%	0	0/0
EKVATOR	0%	0	0/0
GLOBUS, KÁRTTA JA ATLAS	0%	0	0/0
TIEBMÁKÁRTA	0%	0	0/0
MERA JA ÁBE	0%	0	0/0
RUOSSABÁGO	0%	0	0/0
GEHTTJALIBME	0%	0	0/0
IETJAS BARGO ÁRVUSTALLAM	0%	0	0/0
TJOAHKKÁJ	9%	0	0/0

MIJÁ VÆRÁLT b. 64 – 65 (bargogirje b. 45)

Mijá værdát

Geografija
Geografijan li átsáduš dieđo gáktu ja manen værdát vuojnuš nav gáktu dat la. Ulmuš ja li agev vájkkudam værdáda geografijaj kultuvrasa baktu, duola dagu gá li biggim stádajt ja gæjnojtt jali rievddam jágájt vaj da gálggi ietjá sajijtt gá álgon. Dat máhtttá moatte bále biejsstet ja muhttijt la dat vas buorren.

★ Dán kapihttain mij oahppap:

- * ájggeavádagáj birra
- * meridijánaj birra
- * almeiguovloj birra
- * ábij birra
- * ekvatora birra

Almeiguovlo

Gá gehtja kártav, ja sidá dáđjadit, de la buorre diehtet almeiguovlojt. Almeiguovlo viehkijnt máhtá giehttot man guovlon juoga I. Miján li niellja almeiguovlo.

Nuorttarijka

Nuortta
Alle ← → Lulle
Oarjje ↓ ↑

Ságastallamábnasa:

- Mij la geografija?
- Máhtá guš almeiguovlojt?

Værdát

Almeiguovlo

Tjéle almeiguovlojt.

Kompássa ja GPS b. 66 – 67 (barggogirje b. 46)

Kompássa ja GPS

Kompássa vuoseš man bielen la iesj guhtik almequovllo. Dat la buorre miehtsen, gá galga juokkir sadjáj. Kompássa njuola jállur vaj dat vuoseš almequovllojt riehta sajen. Kompássa njuola l magnehtta mij manná birra. Njuola ruoppsis oasse vuoseš agev nuortas, lehkus gáktu dán ienni járgudalá kompássav.

Kompássa l buorre miehtsen, go galggá juokkir sadjáj.

Le gus dán adnám kompássav?

GPS la buorre stádan ja go vuoddjá biilij sajen sadjái.

Le gus dán adnám GPS?

Værálda ruktonæhtta

Ekvator la gábddågievle
Mij máhtteš ájádallat muhtem gielev værálda birra, mij la nuorttapávlå ja oarjje pávlå gaskalamos. Dav gielev mij gáhttjop ekvatoran. Ekvatora buohtalakkoj nuortabun ja oarjebun manni ietjá linja ma manni væráldav birra. Dajt mij gáhtjudip gábddågrádan.

Meridijána li guhkkudakgievle
Nuorttapávlå ja Oarjje pávlå gaskav li aj sátsu. Dajt mij gáhtjudip meridijádnan jali guhkkudakgievllen. Nullagráda meridijádna manná Greenwicha tjadá, mij la Aktidum gånågisvielda (United Kingdom) oajvvestádan Londonin.

Gábddågievle manni buohtalakkoj ekvatorajn.

Ekvator la gábddågievle. Dat juohká væráldav nuortta- ja oarjjebiellejárbbådisájda.

Meridijána jali guhkkudakgievle manni pávlås pávlåj.

Makkár gábddågievlien la Sábmé?

Ságastallamábnasa:

- Mij la kompássa, majt dán bargá kompássajn?
- Mij la GPS ja goassa davva l buorre adnet?
- Mij la ekváhtor ja gábddågievle?
- Gánnå l nuorttapávlå ja oarjje pávlå?
- Le gus gullam bágov meridijána jali guhkkudakgráda?

Doajma:

- Hárjjidallat kompássav adnet: gási l nuortta, oarje, lulle ja alle dijá bájken?
- Makkár almequovlloj li dá saje, gá riekkní skávlåv ålggon: (lagåmus) rámbuvdda, bensijnastasjåvnnå, girkko, biednadåhpe?

Ednamjárbbådis

Mienkki ekvatorav, 0-meridianav, avtav gábddågrádas, Greenwich ja nuorttagielev.

Tjåle avta riikav man tjadå ekvator mannå.

Tjåle avta riikav man tjadå 0-meridiano mannå.

Tjåle avta riikav man tjadå nuorttagielev mannå.

Ednam ja biejjve b. 68 – 69 (barggogirje b. 49)

Ednam ja biejjve

Ednamjårbådis dárba jagev jållurit birra biejjve.

Ednam la unnán lajddo gá manná birra ietjas gæjnov, nav gáktu gávån vuojná. Dat vájkkut sjaddi iesj guhtik lágásj jábe jali jahkeose dan guovten lahkke jårbådisán.

Gá nuorttan la giesse, oarjján la dálvve. Gá oarjján la giesse, de nuorttan la dálvve.

68

Javla Sámen ja Australian

Ekvator juohká ednamjårbådisáv guovte sadjáj, nuorttaoassáj ja oarjjeoassáj.

Sábme l dáppen állu nuorttan. Gá ednamjårbådisá nuorttasjbielle l jålluram ierit bæjvátjis, dáppe l sjævnjat ja galmas. Sábme l guhkemusán ierit biejjves javlav ájge. Dalloj la de báhk-kasamos Australian mij la ekvatora oarjásjbielen. Javllamánon la biejjve lagámusán Australian.

69

Ságastallamábnnasa:

- Man guhka ájgge gállå ednamij biejjve birra jållåt?
- Manen la muhtemijn giesse ja vas iehtjádijn dálvve?
- Manen nuorttan Sámen agev la biejjve idjaguovddela giesijt?

Sátsa riehta sadjáj ednamjårbådisán.

Afrika
Oarjje-Amerika
Asia
Europa
Atlannta
India-åhpe
Nuorttapåvlå

Makkár gæbdågrádan la Romso stáda?

Makkár rijkaj tjadá manná 70. gæbdågráda?

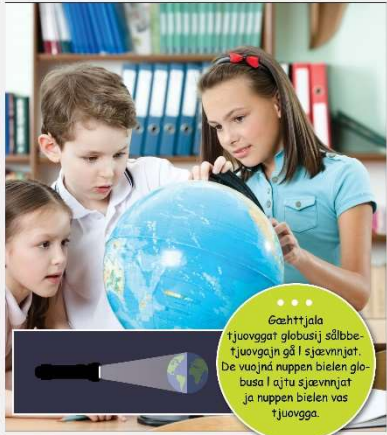
Tjuovo avta gæbdågrádan ja gehtja makkár rijkaj tjadá dat manná.

49

Biejvve bájtta agev ednamij, b. 70 – 71 (barggogirje b. 47-48)

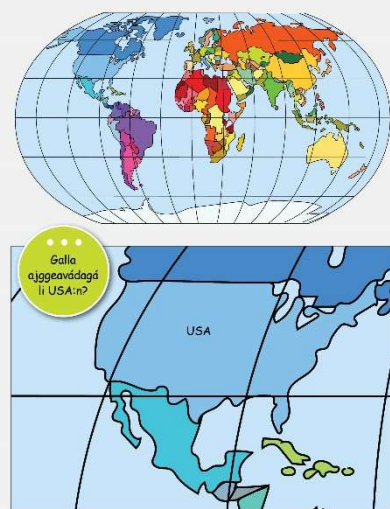
Biejvve bájtta agev ednamij
 Ednam jállur gæ'tjo ájgev. Dan bielen gánná biejvve bájtta, biejvve. Dan bielen gási biejvve ij báj'te l idja. Danen de ij la idet, biejvve, iehket ja idja sæm'mi ájge álles værdáin.

Jus mij globusav járgudallap, de mij vuojn'ep muhtem ri'kaj'n la tjuovgga ja ietj'á ri'kaj'n vas s'jævn'nj'at.

70

Ájggeavádagá
 Ednam la juogedum 24 ájggeavádagá'jda. Ednam gáll'át 24 t'ijma jállur'it iet'jas birra. Dan ájge l ednama nanna idet, biejvve, iehket ja idja.

71

Ságastallamábnnasa:

- Manen muhttijn la idja ja ietj'á bále gis biejvve?
- Galla ájggeavádagá miján li?

Ájggeavádagá

Vássteda gatj'dávisájt.

Galla t'ijma li Bæ'dá'dá'jo ja New York'a gaskan?

Gallen la kloahkko Murmanskan gá dat la 12.00 Londonin?

Tj'á'le avta stá'dav Afrikan mij la sæm'mi ájggeavádagán gá Vuodna?

47

6á kloahkko l 11.00 Vuonan, gallen la kloahkko New York'an Nuortta-Amerikan ja Sydney'an Australian?

Oso, Vuodna	New York, Nuortta-Amerika	Sydney, Australia
Kloahkko l 11.00	Kloahkko l:	Kloahkko l:

Tjuorga majt máná dahki iesj guhtik bájken, gá kloahkko l 11.00 Vuonan.

Oso, Vuodna, kloahkko 11.00	New York, Nuortta-Amerika	Sydney, Australia

48

Dájma:

- Viedtjat globusav klá'ssaladnjaj vaj oahppe konkrehtalattjat vuojn'ni ednamj'árbb'ádisáv.
- Dahkit tækstagirje b. 70 gæ'ttjalimev.

Kontinenta ja væráltoase b. 72 – 73 (bargogirje b. 50–51)

Kontinenta

Kontinenta li stuorra aktisasj ednanguovlo majt væráltoa ábe ieredi: Eurasia, Nuortta-Amerika, Oarjje-Amerika, Afrika, Australia ja Antarktis.

Kontinenta:
Nuortta-Amerika
Oarjje-Amerika
Eurasia
Afrika
Australia
Antarktis

Oarjje-Amerika

Ednamjårbådisáv aj juohkep væråltoasjda. Muhtem kontinenta li aj væråltoase, duola degu Afrika ja Antarktis. Eurasia vas juogeduvvá guovte væråltoassen: Europan ja Asian. Australia l vas kontinænnta, valla væråltoase gási dat gullu l Oseania.

Væráltoase:
Afrika
Nuortta-Amerika
Oarjje-Amerika
Europa
Asia
Oseania
Antarktis

Galla væráltoase li væråltoain?

Eurasian li Europa ja Asia.

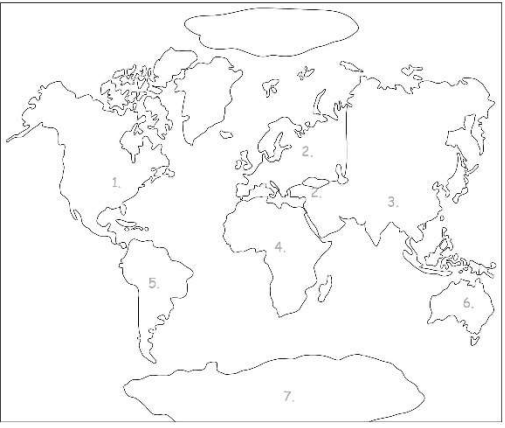

Ságastallamábnnasa:

- Galla kontinenta li?
- Galla væráltoase li?

Væráltoase ja ábe

 Bájnni væråltoasjijt iesjgega bájnoj ja ábjijt alegin. Tjåle væråltoasjida namájt ja ábjida namájt.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____

Atlas

 Ane atlasav (kárttagirjev) ja vássteda gatjålvisájt.

Átså Indjav kártan. Mij la dan stuorra suollu namma, mij la India oarjåsjielen?

Átså Australiav kártan. Le gus Australia ekvatora nuortasjielen jali oarjåsjielen?

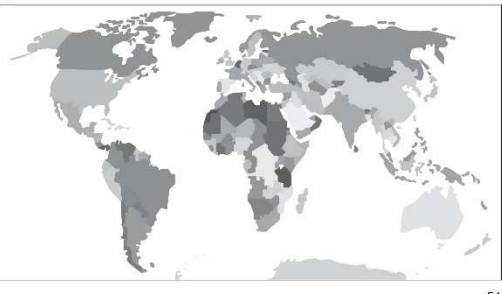
Átså Afrikav kártan. Makkár riikkaj tjaddá manná ekvator.

Tjåle vihitta riikkaj namájt, ma li ekvatora nuortasjielen.

1. _____ 2. _____ 3. _____
4. _____ 5. _____

Tjåle gálmmdá gatjålvisá duv rádnajda kárta birra.

1. _____
2. _____
3. _____

Duobddága ja ábe, b. 74–75

Duobddága

Duobddága rievddi
Tjabu luonndofámo ja ulmutja rievddadi ednamav. Muhtem rievddadusá dáhpáduvvi nuolet ja muhtema vas jáhtelit.

Luonndofámo dagu bieggá ja rássjo, rievddadi gierrgijt ja várijt. Jággá bárrri dievájtt ja diermijtt luondon. Jieggabaldo, áhpestrávve ja báro fievrriji sjáráv ja sádduv. Duobddágij rievddadusá máhtti mannat nav nuolet vaj dajtt ij ávvá ielve avta ulmutja viessomájjgen.

Ulmotja ietja áj rievddadi ednamav.

Le gus dijá guovlon rággám-dájjma?

Makkár duobddágij rievddadusá li árrum duv guovlon??

Jággá ja tjátje áj álú bárrri jáhká- ja jávrregáttijtt.

74

- Mij la stuorámuš áhpe værálđin ja gánná l dat?

Ságastallamábnnasa:

- Makkár ednamrievddadusá li dáhpáduvvam dijá lahkabirrasin?

Ábe

Jasskisáhpe
Jasskisáhpe l Amerika, Oseania ja Asia gaskan. Jasskisáhpe l stuorámuš vidát værálđtábijš. Dat le vijdádsabbo gá Atlanteráhpe ja Indiáhpe aktan.

Portugalalasj merraálmájj Ferdinand Magellan biejjájj áhpáj namáv **Jasskisáhpe** gá bárrjástij ábev rastá gálmá mánon 1520.

Jasskisáben la værálđa tjieggálamos rágge, Marianarágge. Dat le 11034 mehtara tjieggá.

8,848 m
Mount Everest

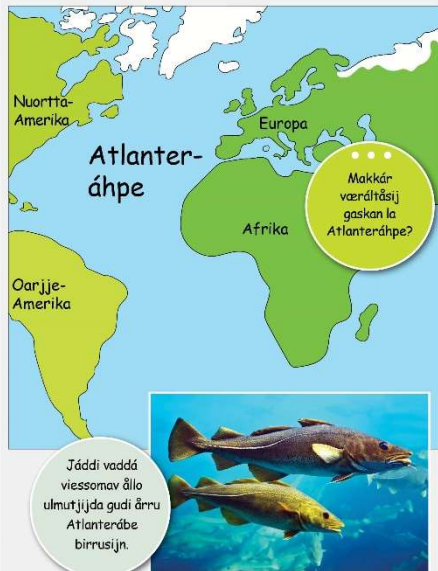
10,911 m
Marianarágge

75

Atlanterráhpe ja Indiaáhpe, b. 76 – 77

Atlanterráhpe

Atlanterráhpe l Nuortta- ja Oarjje-Amerika, Eurasia ja Afrika gaskan. Atlanterráhpe l værdáda nubbe vijdámus áhpe.

76

Indiaáhpe

Indiaáhpe sierat Afrikkav, Eurasia ja Oseaniav. Indiaáhpe l goalmát stuorámus værdáda vidá stuorámus ábijs.

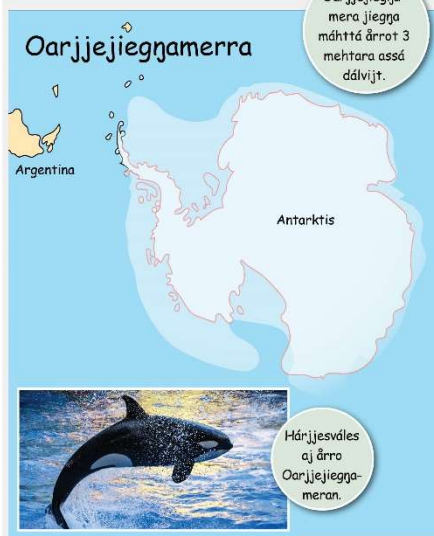

77

Oarjjejieggamerra ja nuorttajieggamerra, b. 78–79

Oarjjejieggamerra

Oarjjejieggamerra birás Antarktisav. Dat la nubbe unnemus áhpe værdáda vidá stuorámus ábijs. Oarjjejieggamerra l oadtjum namáv dan diehti gá áhpeguovlon la állu jieggá ja jieggaváre. Dálvijt la stuorra oasse ábes jieggum.

78

Nuorttajieggamerra

Nuorttajieggamerra l unnemus áhpe Nuorttapávlá birra. Dat aj gáhtjoduvvá Pávlámerran. Stuorra oasse Nuorttajieggameras la jiega vuolen jagev birra. Jiega vuolen ij la ednam, dássju tjáhtje. Tjáhtjevuolvantsajn máhtá vuodjet jiega vuolev.

79

Mijá væralt – tjoahkkájgæsos b. 80 – 81 (barggogirje b. 52)

Mijá væralt – tjoahkkájgæsos

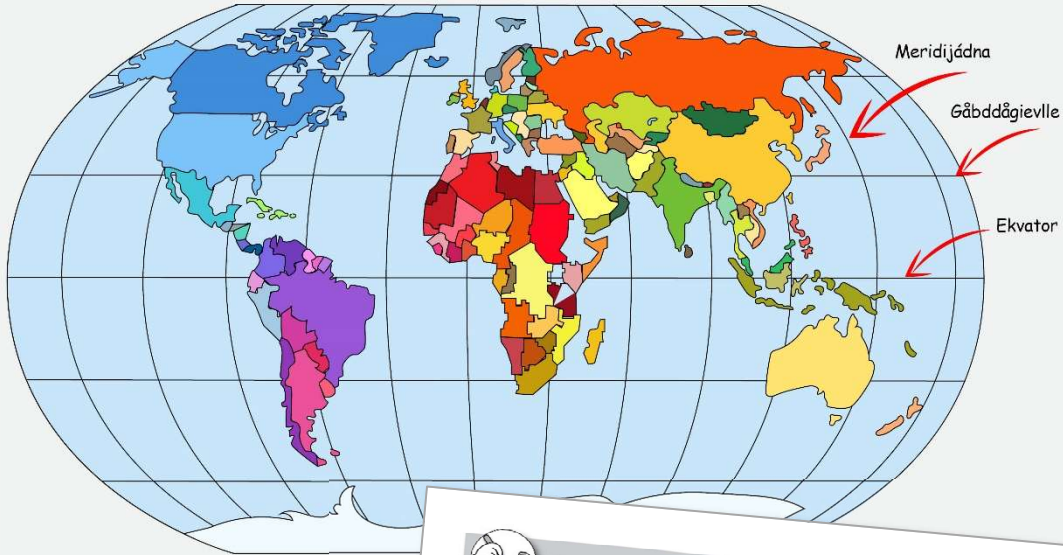
Kártan la dábbáttjat gávvidum nuortas la bajásguovlluj. Oarjje I vuolus, lulle I rievtesbælláj ja alle I gârobælláj.

Guhkkudakgievle (meridijána) ja gâbbdâgievle dahki ruvtugav birra álles værálða. Ednamjârbbâdisá gassko I ekvator. Dat la aj meridijádna.

Ednam la juogedum 24 ájggeavádagájda.

Værdátábe ieredi kontinentajt. Værdátábe li Jasskisáhpe, Atlanteráhpe, Indiáhpe, Oarjjejieggamerra ja Nuorttajieggamerra.

Luonndofámo rievddadi luondov.

80

Majt dán la oahppam? Tjuorga ja tjáde.

.....

.....

.....

.....

.....

52

DIGIGÁJSSE KAP. 3 ÁLGGOÁLMMUGA

Sváldas: <https://www.mauthor.com/present/5057558671130624>

Ulme:

- ságastallat identitehta, moattebelakvuoda ja aktivuoda birra ja reflektierit gáktu dábddu gå ij la oassen aktivuodas
- reflektierit gejna la fábm, ja mij demokratijja la, ja ævtodit gáktu ulmusj máhtta mærrádusájda vájkkudit
- átsádit ja ávdđánbuktet sebrudakfágalasj gatjálvisájt, áhtsát diedoijt iesjuhtik gáldojn ja árvustallat man ávkálattja diedo li gatjálvisájt tjalmostahttet

Digigájsse kap. 3 b. 1 – Álggoálmuga

Jiedna: Daennie bielesne áahpenibie jeatjah aalkoeáálmegigujmie.

The screenshot shows a digital learning interface titled "ÁLGGOÁLMMUGA". At the top, there is a colorful illustration of a landscape with trees, a path, a sign, and houses. Below the title, there is a navigation bar with a sequence of numbers from 1 to 8, with '1' highlighted. The main content area features two text boxes: a yellow one on the left and a green one on the right. The yellow box contains the text "Ulme Oahppat vehi ietjá álggoálmugij birra." and the green box contains "Ulmutja, giella ja kultuvrra ietjá riijkajn. Álggoálmuga." Below these text boxes are several circular images showing diverse people and cultures. At the bottom, there is a row of small circular icons representing different cultural elements, followed by a navigation bar with a search icon, a refresh icon, and a right arrow.

Digigájsse kap. 3 b. 2 Aborigijna

Jiedna: Dieddela kártav ja lågå tevstav. Tjále ruktuj dan rijka namáv, gánná aborigijna árru.

Tæksta ja vásstádus:

Digigájsse kap. 3 b. 3 Átsá bágojt

ÁTSÁ BÁGOJT < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Š	R	A	V	E	I	A	Š	G	A	T	R	B	O
K	S	B	D	I	D	U	A	R	I	D	A	U	B
I	D	O	B	I	G	S	I	A	I	V	N	M	T
Á	S	R	I	O	S	T	R	F	L	I	S	E	D
A	D	I	D	J	E	R	I	D	U	V	S	R	S
V	H	G	T	I	G	Á	N	Š	G	I	K	Á	D
M	O	I	F	Š	H	L	R	I	A	D	O	N	A
E	S	I	B	E	R	I	H	S	A	M	D	G	O
V	R	N	V	I	Ń	A	I	G	A	T	R	A	I
U	D	N	B	O	R	I	G	I	N	N	A	S	
A	D	A	V	A	L	E	S	A	Ń	Ń	I	B	
I	R	T	U	I	Á	Š	I	G	A	T	R	E	L

1. Makkir rijkan aborigijna árru?
2. Mij la Australia álgoálmugij namma?
3. Mij la aborigijnaj tjuojanis?
4. Mij la aborigijnaj árbbedábálasj bivddoræjddo?

Jiedna: Átsá ruvtojn bágojt, ma li dáj gatjálvisáj vásstádusá.

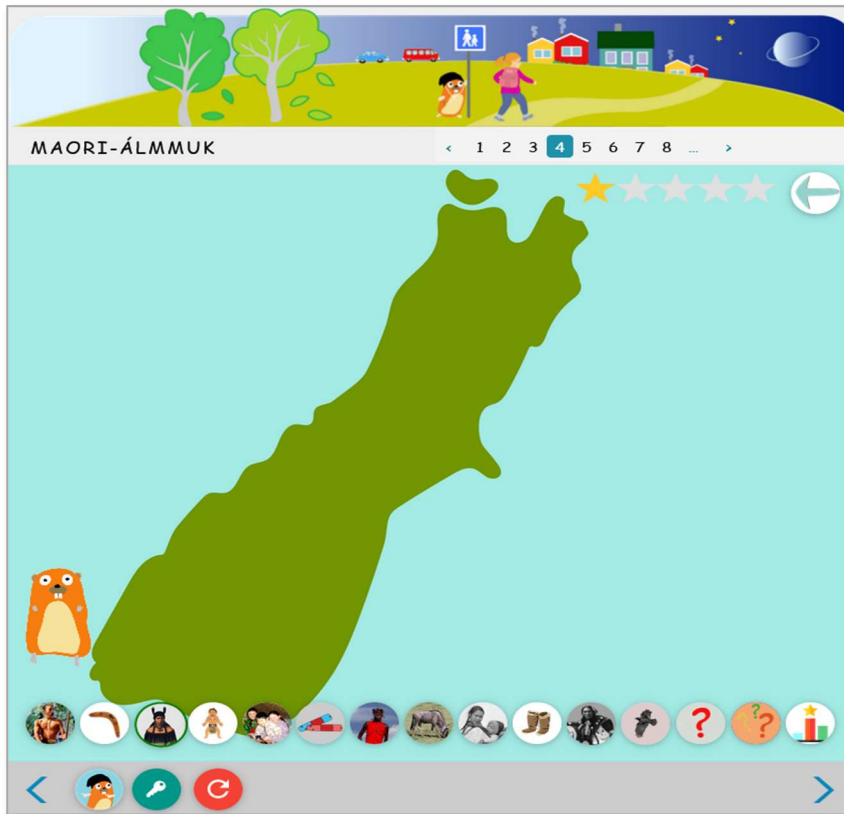
Vásstádusá:

ÁTSÁ BÁGOJT < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

S	J	A	V	E	I	A	S	J	A	T	R	B	O
K	S	B	D	I	D	U	A	R	I	D	A	U	B
I	D	O	B	I	G	S	I	A	I	V	N	M	T
Á	S	R	I	O	S	T	R	Ń	L	I	S	E	D
A	D	I	D	J	E	R	I	D	U	V	S	R	S
V	H	G	T	I	G	A	N	S	G	I	K	Á	D
M	O	I	F	T	H	L	R	I	A	D	O	Ń	A
E	S	J	B	E	R	I	H	S	A	M	D	Ń	O
V	R	N	V	I	Ń	A	I	G	A	T	R	G	I
U	D	A	B	O	R	I	G	U	I	N	N	A	S
A	D	A	V	A	L	E	S	A	Ń	Ń	I	B	
I	R	T	U	I	Á	Š	I	G	A	T	R	E	L

1. Makkir rijkan aborigijna árru?
2. Mij la Australia álgoálmugij namma?
3. Mij la aborigijnaj tjuojanis?
4. Mij la aborigijnaj árbbedábálasj bivddoræjddo?

Digigájsse kap. 3 b. 4 Maori-álmuk

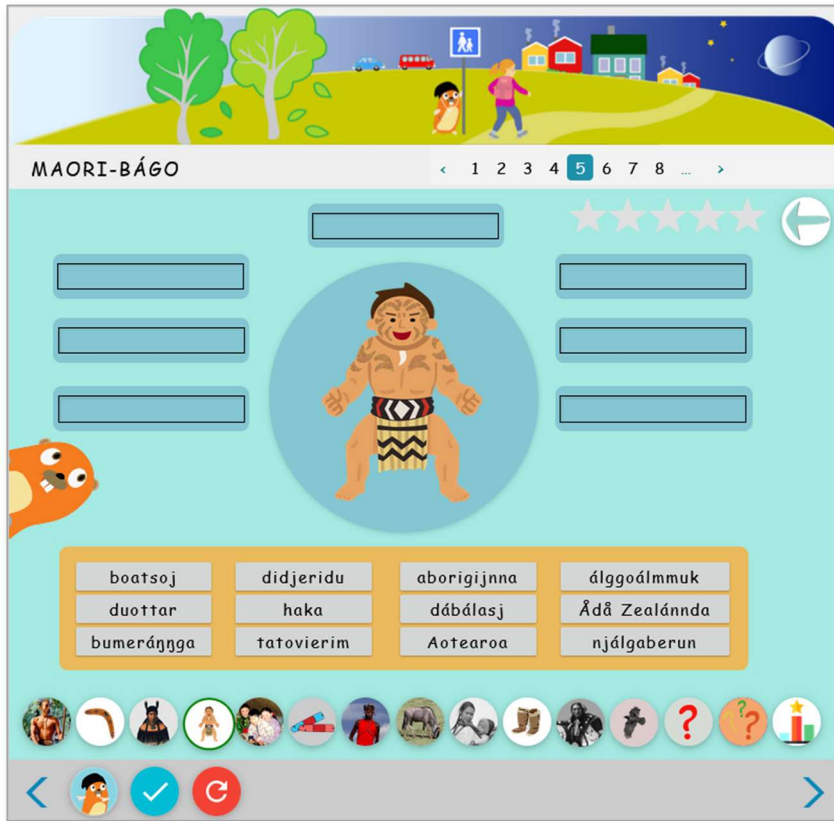

Jiedna: Dieddela kártav ja lágå tevstav. Tjåle ruktuj dan rijka namáv, gånå maori-álmuk árru.

Tæksta ja vástådus:

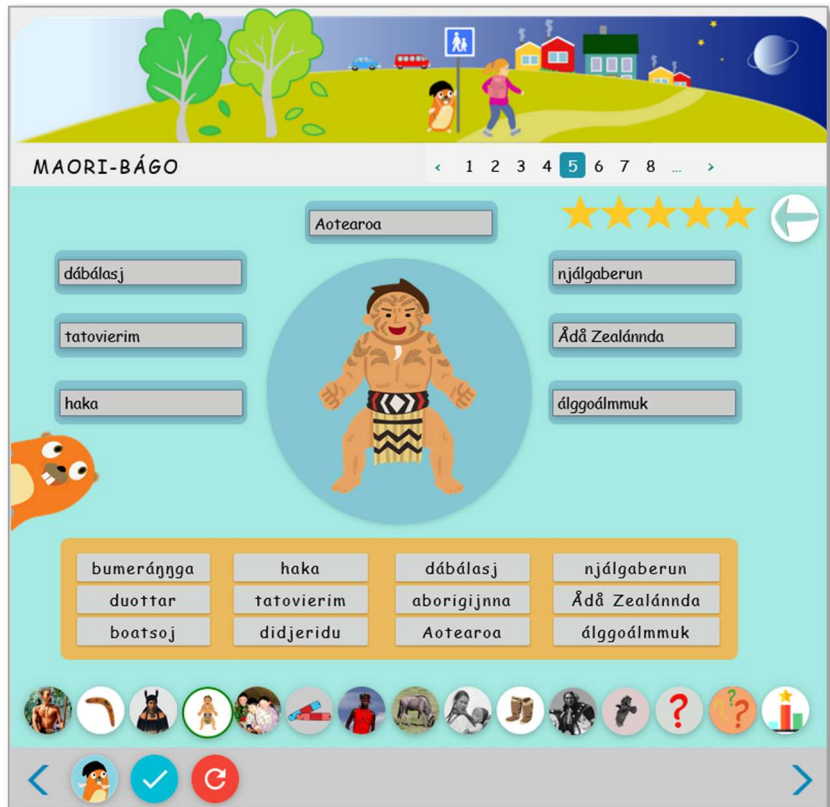

Digigájsse kap. 3 b. 5 Maori-bágo

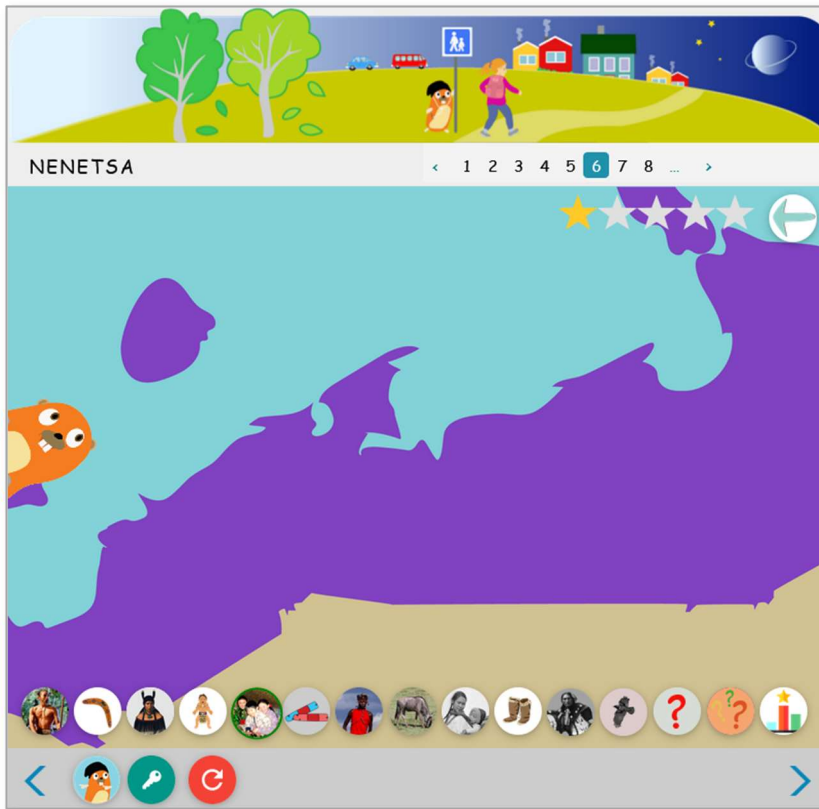

Jiedna: Giese riehta bágojt ulmuttij.

Vásstádusá:

Digigájsse kap. 3 b. 6 Nenetsa

Jiedna: Dieddela kártav ja lågå diedojt. Tjále dan rijka namáv, gånå nenetsa árru.

Tæksta ja vásstádus:

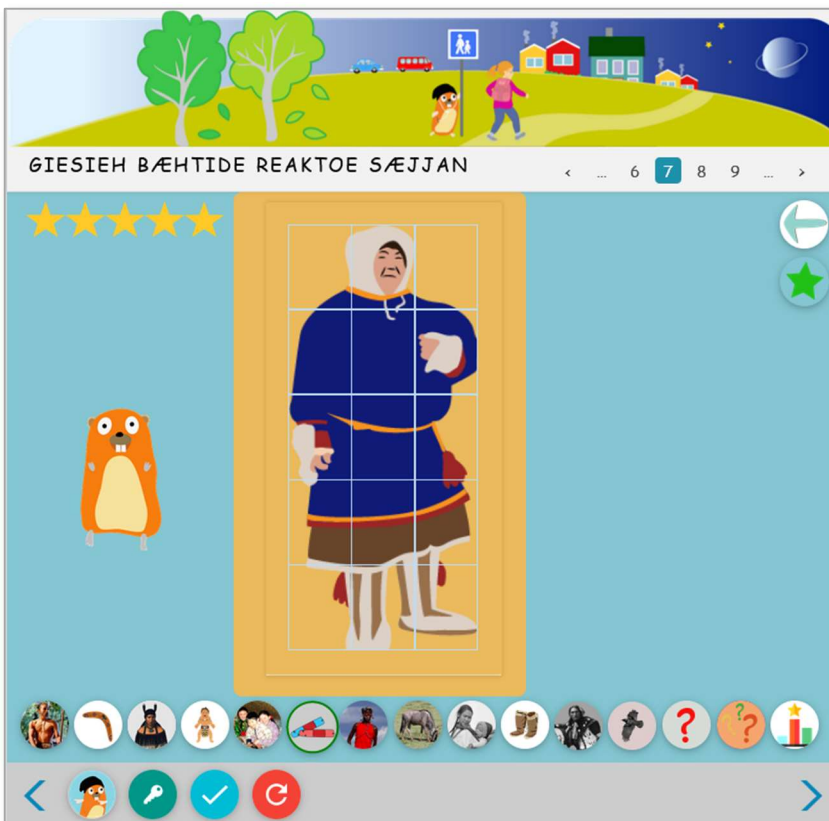

Digigájsse kap. 3 b. 7 Giese biehkijt

Jiedna: Giese biehkijt reakta sadjáj.

Vásstádusá:

Digigájsse kap. 3 b. 8 Masai-álmuk

MASAI-ÁLMUK < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Tjále daj rijkaj namájt, gánná masaia árru.

AFRIKA

Masaia li Kenia ja Tansania álgoálmuk. Le birrusij milljávnná masaiajs. Sij hálli maa-gielav. Slidordojmma le sijá æládusá ja kultuvra vuodo. Sijá biktasav gáhtjudi shúkàn. Sij adni állo ruoppsis biktasijt.

Gulldala masai-musihkav!

Jiedna: Tjále daj rijkaj namájt, gánná masaia árru.

Vásstádusá:

MASAI-ÁLMUK < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Tjále daj rijkaj namájt, gánná masaia árru.

Kenia

Tansania

AFRIKA

Masaia li Kenia ja Tansania álgoálmuk. Le birrusij milljávnná masaiajs. Sij hálli maa-gielav. Slidordojmma le sijá æládusá ja kultuvra vuodo. Sijá biktasav gáhtjudi shúkàn. Sij adni állo ruoppsis biktasijt.

Gulldala masai-musihkav!

Digigájsse kap. 3 b. 9 Masai-bágo

Jiedna: Dievde bágojt.

Vásstádusá:

Digigájsse kap. 3 b. 10 Inuhka

INUHKA

Tjále dan suollu namáv,
gánná inuhka árru.

NUORTTA-AMERIKKÁ

EUROPA

AFRIKA

Inuhka hálli inuhkka-gielav. Sij li árbbedábálettjat nuorjobivdujn dálven viessum ja guolástimijn giesen, dat la árrum sijá æládusá ja kultuvra vuodon. Anoráhkka jali párkas ja kajáhkka li bágo, majt ietjá giela li inuhkkagielas luojjkam. Inuhka li Kalaallit Nunaat -suollu álgoálmuk.

Jiedna: Tjále dan suollu namáv, gánná inuhka árru.

Vásstádus:

INUHKA

Tjále dan suollu namáv,
gánná inuhka árru.

Kalaallit Nunaat

NUORTTA-AMERIKKÁ

EUROPA

Inuhka hálli inuhkka-gielav. Sij li árbbedábálettjat nuorjobivdujn dálven viessum ja guolástimijn giesen, dat la árrum sijá æládusá ja kultuvra vuodon. Anoráhkka jali párkas ja kajáhkka li bágo, majt ietjá giela li inuhkkagielas luojjkam. Inuhka li Kalaallit Nunaat -suollu álgoálmuk.

Násstetæksta:

Anoráhkka le álggobivtas, majt ij máhte rahpat állásit ávddálin, dássju átsá rádjáj.

Kajáhkka le káno majna máhtá dássju akta ulmusj ájrustit, máhtá aj gáváv biedjat kajáhkas.

Párkas la dálvvejáhkka mij la vehi guhkep modælla, ja manna le aj oajvvesuodje.

Digigájsse kap. 3 b. 11 Inuhkka / sábmme

Jiedna: Boatsoj ja nuorjjo li sæmmi árvvogisá sábmáj ja inuhkkaj. Tsákkå sunnuj riehta árbbedábálasj gárvojt ja bieja riehta dingajt sunnu lusi.

Vásstádusá:

Digigájsse kap. 3 b. 12 Indiána

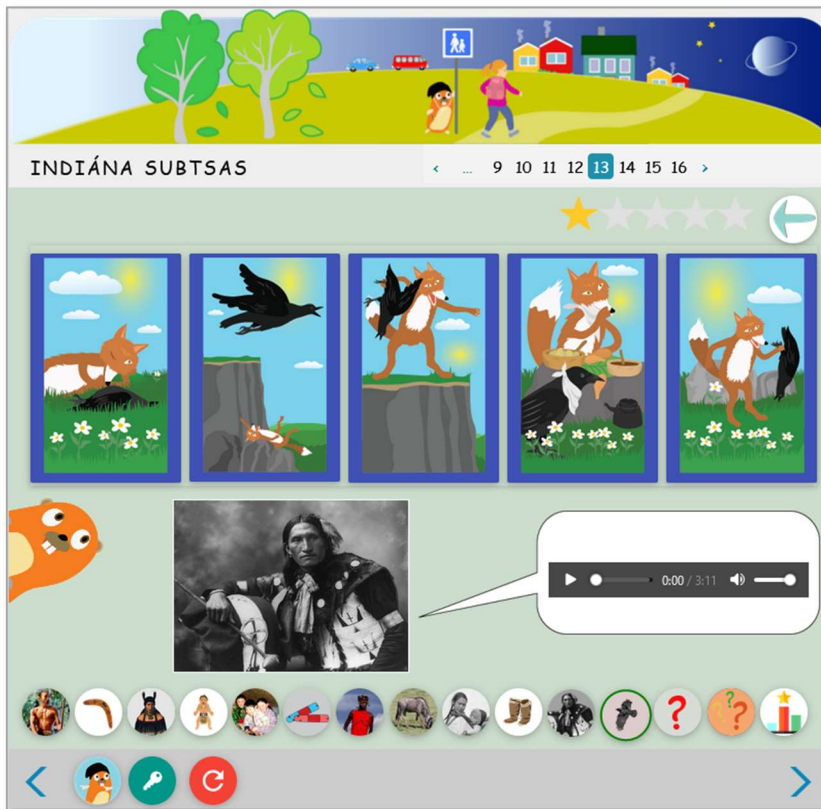

Jiedna: Tjále dav væráltoase namáv gánná indiána árru.

Tæksta ja vásstádus:

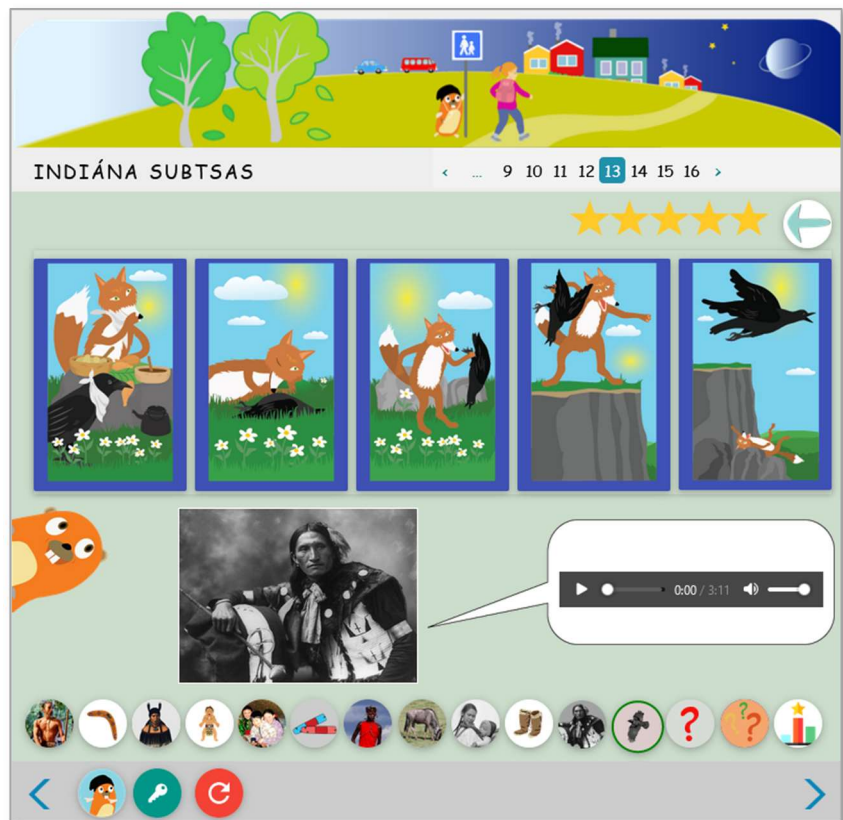

Digigájsse kap. 3 b. 13 Indiána subtsas

Jiedna: Dálla bessap indiána subtsasav gullat ja gávájt biedjat mañálakkoj.

Vásstádusá:

Digigájsse kap. 3 b. 14 Gæhttjalibme

GÆHTTJALIBME < ... 9 10 11 12 13 **14** 15 16 >

tipi	•	• maoria
nuorjjobivddo	•	• masai-álmuk
ællusjtto	•	• inuhka
didjeridu	•	• aborigijna
slidordoajmma	•	• sáme ja nenetsa
haka	•	• indiána

Gánná aborigijna árru?

Gánná nenetsa árru?

Gánná árru indiána?

Gánná árru maoria?

Gánná masai-álmuk árru?

Australian Aotearoan Amerikan
Ruossjan Kenian ja Tansanian

Jiedna: Gæhttjala ietjat máhtudagájt.

Vásstádusá:

GÆHTTJALIBME < ... 9 10 11 12 13 **14** 15 16 >

tipi	•	• sáme ja nenetsa
nuorjjobivddo	•	• indiána
ællusjtto	•	• inuhka
didjeridu	•	• maoria
slidordoajmma	•	• aborigijna
haka	•	• masai-álmuk

Gánná aborigijna árru?

Gánná nenetsa árru?

Gánná árru indiána?

Gánná árru maoria?

Gánná masai-álmuk árru?

Digigájsse kap. 3 b. 15 Ietjas bargo árvustallam

IETJAS BARGO ÁRVUSTALLAM < ... 9 10 11 12 13 14 15 16 >

Tjále jali báddi gálmma ássje, majt dân la dán kapihtalin oahppam.

á η ^

Digigájsse kap. 3 b. 16 Båhtusa

BÅHTUSA < ... 9 10 11 12 13 14 15 16 >

BÅHTUSA		RIEKTA VÁSSTÁDUSÁ	MIEDDEMA
ÁLGGOÁLMMUGA	100%	0	0/0
ABORIGIJNA	0%	0	0/0
ÅTSA BÅGOJT	0%	0	0/0
MAORI-ÁLMMUK	0%	0	0/0
MAORI-BÅGO	0%	0	0/0
NENETSA	0%	0	0/0
BÅJNNI NENETSAGÅVÅV	0%	0	0/0
MASAI-ÁLMMUK	0%	0	0/0
MASAI-BÅGO	0%	0	0/0
INUHKA	0%	0	0/0
INUHKKA/SÅBME	0%	0	0/0
INDIÁNA	0%	0	0/0
INDIÁNA SUBTSAS	0%	0	0/0
GÆHTTJALIBME	100%	2	0/2
IETJAS BARGO ÁRVUSTALLAM	100%	0	0/0
TJOAHKKÅJ	20%	2	0/2

DIGIGÁJSE KAP. 4 PLASTIHKKA

Digigájsse sváldas: <https://www.mauthor.com/present/4609523489046528>

Ulme:

- goerehtidh jñh vuesiehtimmieh vedtedh sáemies bielide monnehke evtiedimmeste, aaj saemien aerpievuekien daajroe
- seabradahkefaageles gyhtjelassh goerehtidh jñh áehpiedehtedh, bievnesh ovmesse gaaltijnie ohtsedidh jñh vuarjasjidh man nuhteligs bievnesh leah gyhtjelasside tjjelkestidh

Fágajgasskasasj tiemá: Nanos, guoddelis ávddánibme

Dán tiemá baktu oahppe galggi dádjadit makkir aktijvuohta le luondo ja sebrudagá gaskan, ja gáktu ulmutjij dago vájkkudi dálkádahkaj ja birrasij. Oahppe ságastalli dan birra gásstá plastihkka bohtá, gási dat bálkestuvvá, ja manen la mávsulasj bálkestit nav binná plastihkav gá máhttelis. Le aj mávsulasj plastihkav bálkestit riehta sadjáj. Plastihkkagássjelisvuohta le rijkajgasskasasj hásstalus, valla juohkka ulmusj máhttá birrasav gáhttit. Oahppe galggi guoddelisvuodav reflektierit ja árvvaladdat - gáktu bárrámusájt galggá páhkkit nav vaj da bissu rájnnasin ja varrasin, valla váni luondov biejsstet.

Duogásjiedo

Juohkka jage 6,4 millijávná tánna rutse virdduji merraj. 70-80 prosenta dassta le plastihkka. Állo juhtusa, látte ja guole jábmi dasi, ja unna plastihkkasmåle virdduji ednamij ja merraj, ja dan baktu biebbmogárgádissaj. Állo plastihkka bohtá ietjá rijkajs, valla Vuonan aj luojttep 8000 tánna plastihkas merraj juohkka jage. Állo dassta bohtá bijllajuvlajs, vadnasijs ja dábij mállagijs, ja plastihkkabuvtadimes. Viehka állo bohtá aj tekstijlaj bassamis ja gá plastihkav bálkestip luonnduj.

Mij máhttep ráddjit vuodjemis bijlaj, ij bálkestit plastihkav luonnduj, ij oasstet nav állo plastihkkadingajt ja plastihkkabiktasijt, plastihkkarutsijt ieredit ja ij nav álu biktasijt bassat.

Plastihkav dahkagáhtin 1800-lågo lårpan. Álgon adnin cellulosav. Dán ájge adnep ienemusát petroleumav. Plastihkav la álkke hábbmit, dav la álbbe ja álkke dahkat. Valla dat ij sutta luondon. Oalljo- ja plastihkkabuvtadibme aj nuoskot luondov.

Digigájsse kap. 4 b. 1 Ulme

Jiedna: Vállji dahkamusáv.

ULMME < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Ulmme:
ságastallat ma plastihkas li
dagádum sijda ja sebrudagá
diehti .

Digigájsse kap. 4 b. 2 Plaaste

Jiedna: Ságstallit gávå birra. Mij la da gádum plastihkas? Mij la plastihkas dagádum dijá klássalanján?

Tevsta:

Digigájsse kap. 4 b. 3 DárbaHIP gus plastiHKAV?

DÁRBAHIP GUS PLASTIHKAV? < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Lågá jali guldala tevstav.

0:00 / 00:34

Biehtára sijdan li állo dinga, ma li plastiHKas dagádum: stávllá, lámmpo ja állo stágana. Áhko dáben li muorrastávlá ja sujna le glássalámmpo. Biehtár agev ballá sán dav bæjsstá. Makkir dinga duv sijdan li dagádum plastiHKas? Majt plastiHKkadingaj máhttá manŋela dahkat gå biejsteduvvi ja dujna ij la desti adno dajs?

Digigájsse kap. 4 b. 4 Dahkamus

DAHKAMUS < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Tjále jali báddi vásstádusáv.

- ▶ Massta áhko stávlå li dagádum?

- ▶ Manen la buorre jut Biehtára lámmpo le dagádum plastihkas?

- ▶ Dárbahip gus divna dingajt, ma li dagádum plastihkas?

Vásstádusá:

1. Áhko stávlå li dagádum plastihkas.
2. Biehtára lámmpo ij smállåna nu álkket.
3. Máhttet adnet ietjá materiálajt.

Digigájsse kap. 4 b. 6 Dahkamus 2

DAHKAMUS 2 < 1 2 3 4 5 **6** 7 8 ... >

Tjále jali báddi gási plastihkka sjaddá.

	á η ^
	á η ^
	á η ^
	á η ^
	á η ^
	á η ^

<
>

Digigájsse kap. 4 b. 7 – Vierhtieátnoe

Jiedna: Ságastallit gáváj birra.

Ma li ádásmahtte luohko?

Ma li iehpe-ádásmahtte luohko?

Máhtti gus ádásmahtte luohko gáhtot? Gáktu? Mij hæhttu dagáduvvat vaj da e galga gáhtot?

Makkir luohkojs li mijá árromdábe dagádum? Le gus da ádásmahtte?

Duogásjdiedo

Resurssa le juoga mij

aneduvvá juogu njuolgga, jali dav máhtta vijdábut gárvedit. Dat aj máhtta aneduvvut ekonomalattjat jali ávkken árrat ietjá láhkáj. Luonndoluohkojt viedtjap luondos, duola degu sjattoj ja juhtusijt majt mij máhttep biebbmon adnet jali ietjá vuodoábnasin; da li ilmme, tjáhtje, sádjoednam, oalljo, minerála ja metálla.

Dábálasj lá tjuolldet ádásmahtte ja iehpe-ádásmahtte luohkoj gaskan. Ádásmahtte luohko li luohko majt luonndo iesj ádásmahtta, vaj dajt máhtta ádásis adnet. Ilmme, tjáhtje ja biejjvetjuovgga li danna juska mij dajt adnep duola degu bieggamillojda jali tjáhtjefábmoásadusájda.

Tjátjev ja ilmev la máhttelis nuoskudit, ja dálkádahkarievddadusá ja ietjá birásvájkkudusá máhtti gássjelissan dahkat dajt luohkojt adnet. Ádásmahtte luohko aj máhtti biejjsteduvvat, ávkke anos unneduvvu jali gáhtu jus mij dajt nievret háldadip jali biejjstep luondov daj birra.

Guolle máhtta gáhtot jus mij ilá álov guolli jali merav nuoskudip. Vuovdde máhtta gáhtot jali biejjsteduvvat, Luohko li ádásmahtte jus mij dajt háldadip guoddelis vuoge milta.

Iehpe-ádásmahtte luohko li luohko massta le ráddjidum nárre, duola degu oalljo ja metálla. Da e ádásmahteduvá oanegis ájgen, ja gáhtu jus mij divna adnep. Ávddámerka dasi li oalljo ja metálla.

Digigájsse kap. 4 b. 8 Mij le resursa?

MIJ LE RESURSA? < 1 2 3 4 5 6 7 8 ... >

Lågá jali guldala tevstav.

00:00 / 01:02

Ressurssa le luonndoboannudahka, majt mij máhttep adnet. Duola degu ulljo le luonndoboannudahka, massta plastihkav dahkap. Ednam la aj ressurssa. Dav adnep gå sjattojt sjaddadip. Ielle, muora ja sjatto li áddásmahhte ressurssa. Da áddásis vas sjaddi luondon, gå dajt sujttip. Áddásmahhte ressurssa le luonndoboannudahka, mij ij áddásmahhte. Dakkára li gierge, minerála, sjárra, koalla ja ulljo. Daj ressursajs ep galga adnet ilá álov, gå da máhtti náhkát. Danen la buorre dakkár ressursajt adnet áddásis, duola degu dahkat áddá plastihkkadingajt oabme plastihkas.

Navigation icons: back, home, search, play, stop, volume, question mark, pencil, star, forward.

Jiedna: Lågá jali guldala tevstav.

Digigásjse kap. 4 b. 9 Mij adnep resursajt

MIJ ADNEP RESURSAJT

Ságastallit gáváj birra.

Doajmma: Álggoskávlá

Oahppe juogeduvvi juohkusijda ja guoradalli skávláv:

Makkir luonndoluohkojs mij vuojnne luottajt skávlán ja skávlá birra?

Makkira li ádásmahhte?

Makkira li iehpe-áadásmahhte?

Makkir dinga li dagádum metállas, muoras, plástas jali ietjá materiálajs?

Gáktu li dá ressursa sjaddam dasi majt mij skávlán vuojnne?

Digigásjse kap. 4 b. 10 – Mij adnep resursajt - TÆKSTA

MIJ ADNEP RESURSAJT - TÆKSTA

Lágá jali gulldala tevstav.

0:00 / 00:41

Juohkka biejeve adnep juojddá majt mijá ednam vaddá midjij. Dán bára biebmov. Dujna li biktasa nanna. Sjatta ja duv biktasa unnuji. Állo dingajt mij máhttep ádásis adnet. Biebbmobátsidisá sjaddi ednamin. Plastihkka máhtta vas sjaddat plastihkkan. Iehtjáda máhtti biktasijt adnet ma midjij li unnum. Ep dárba ienep dingajt oasstet gá miján la adno. Bierrip dingajt bákkot riehta sadjáj, vaj máhttep dajt adnet vas ádásis. Buoremus diedon la, jus adnep nav binnáv plastihkas ja ietjá ressursajs mij la máhttelis.

Digigájsse kap. 4 b. 11 – Makkir ressursajt la adnám?

MAKKIR RESURSAJT LA ADNÁM? < ... 6 7 8 9 10 11 12 13 >

Tjále jali báddi vásstádusáv.

1. Majt máhttep biktasijt dahkat ma li unnum midijj?

á η ∆

1 2 3 4

Navigation icons: back, home, search, question, play, refresh, forward.

Vásstádusoajvvdus 1:

Mij máhttep biktasijt vaddet sidijj gudi li unnep mijás, jali vuobdet biktasijt. Máhttelis la goarrot juoga ietjá, duola degu vuossav jali ietjá dingav.

Biktasijt aj máhtta biedjat bivtastjoaggemsajijda. Dalloj da rájaduvvi hæjos ulmutijjda ietjá rijkajn jali da vuobdeduvvi.

Gávnnuji aj saje tekstijlajda ma aneduvvi ádâsis jáhtuj ádâ tekstijllan.

MAKKIR RESURSAJT LA ADNÁM? < ... 6 7 8 9 10 11 12 13 >

Tjále jali báddi vásstádusáv.

2. Makkir ressursajt la uddni adnám? Gásstâ da báhti ja masi dajt máhttá vas adnet?

á η ∆

1 2 3 4

Navigation icons: back, home, search, question, play, refresh, forward.

Vásstádus- oajvvdus 2:

Mån lav strávvev adnám, ja bárrâm biebmojt ma báhti sjattadagájs. Mån lav aj adnám biktasijt ma li dagádum plástas ja bomhullos. Mån lav bussajn mannam mij jáhtâ dieselijn, ja mij la dagádum metállas mij bohtá gruvvojs.

Biktasijt la máhttelis ádâsis adnet, ja metállav la máhttelis tjoagget ja adnet ádâ dingajda. Oasse strávves bohtá bieggamillojs ja dat la ádâsmahtte resurssa.

Gatjálvis 3:

Vásstádusoajvvadus 3:

Biebbmobátsidisájt bálkkop ruodná vuossaj. Plástav tjuovggissáhppat vuossaj. Páhppárav ruoppsis vuossaj. Metállav ja glásav tjoaggep ja suvddep tjoaggemsadjáj oassása guoran. Ietjá bátsidisájt tjoaggep gævllasij ja suvddep bátsidissadjáj. Danna hættup mákset juohkka bále bátsidisájt dasi suvddep.

Gatjálvis 4:

Digigájsse kap. 4 b. 12 letjas bargo árvustallam

REFLEKSJOVNE < ... 6 7 8 9 10 11 **12** 13 >

Tjælieh jallh baantedh golme aath mejtie leah daennie kapithtelisnie lïereme.

ð

Navigation icons: Home, Search, Question, etc.

Digigájsse kap. 4 b. 13 Båhtusa

ILLEDAHKH < ... 6 7 8 9 10 11 12 **13** >

ILLEDAHKH	0%	REAKTOE VAESTIEDASSH	BÅAJHTODE
PLAASTE	0%	0	0/0
DAARPESJIBIE PLAASTEM?	0%	0	0/0
LAAVENJASSH	0%	0	0/0
MIJ SJUGNIEHTÁVVA PLASTIHKINE?	0%	0	0/0
LAAVENJASSE	0%	0	0/0
VIERHTIEÁTNOE	0%	0	0/0
MIJ VIERHTIE LEA?	0%	0	0/0
MIJJIEH VIERHTIEH NUHTJEBE	0%	0	0/0
MIJJIEH VIERHTIEH NUHTJEBE - TEKSTE	0%	0	0/0
MAGKERH VIERHTIEH DATNE NUHTJEME?	0%	0	0/0
REFLEKSJOVNE	0%	0	0/0
ÁLLESTH	0%	0	0/0

Navigation icons: Home, Search, Question, etc.

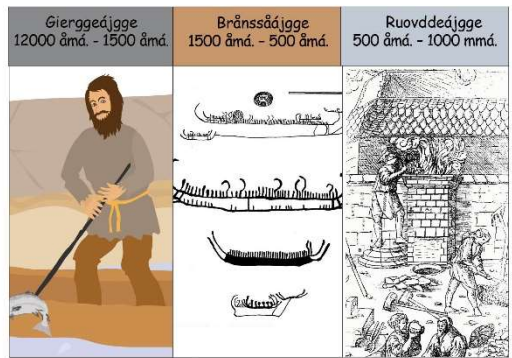
Tæksta- ja barggogirje ietjá tiemá

Brånssáájgge

★ Dán kapihttaln mij oahppap:
* brånssáájge viessoma birra

Brånssáájgge bisoj badjel 1000 jage
Brånssáájgge álgij Nuorttarijkajn birrusij 3800 jage dás ávddála ja bisoj 1000 jage (1800 ámá. - 500 ámá.). Brånssáájgge sjattaj dat rájes gá ulmutja huomahin gáktu dahkat brånssáv. Brånssá sjaddá gá segada danev ja guohpárv.

Brånssá lij vuostasj metálla, majt ulmutja adnegáhtin ienebut. Dassta sij dahkin værjojt ja barggoræjdojt. Brånssá lij divras. Dan diehti dahkin moaddása aj állo værjojt ja barggoræjdojt gierges ja muoras. Brånssáájgge bisoj tuvsán jage Nuorttarijkajn.

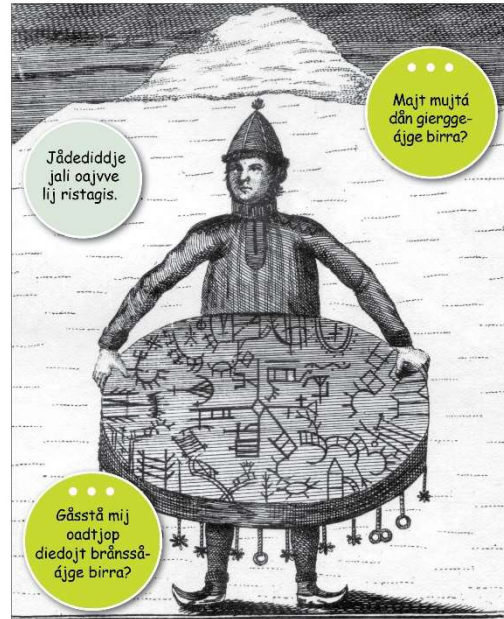

ámá. = ávddála mijá ájggelágo mmá. = manjela mijá ájggelágo

82

Moadda tuvsán jage giergdeájgge tjadá Sáme ja Vuona ulmutja viessun dassta majt bivddin ja guollijin. Giergdeájgge manjela ulmutja adnegáhtin brånssáv.

Mij ep diede nav álov brånssáájge sebrudagá birra. Valla mij jáhkkep oajvve stivrrij stuorra guovlov. Juohkahasj vattij vissásit oajvváj biergov, gárnijt jali guolev.

Gásstá mij oadtjop diedojt brånssáájgge birra?

83

Brånssáájgge

Vássteda gatjálvisájt.

- Manen ájgge manjela giergdeájgge gáhtjoduvvá brånssáájggen?
.....
.....
- Man guhkev vihpa brånssáájgge Nuorttarijkajn?
.....
.....
- Gáktu mij máhttep diehtet davva majt diehtep brånssáájgge birra?
.....
.....
- Manen sij dahkin værjojt ja vædtsagijt gierges ja muoras juska lidjin ájttsam brånssáv?
.....
.....
- Massta | brånssá dagádum?
.....
.....

53

Brånssáájgge b. 82–83 (barggogirje b. 53)

Ulmme

- Oahppat brånssáájge iellema birra.

Ságastallamábnnasa:

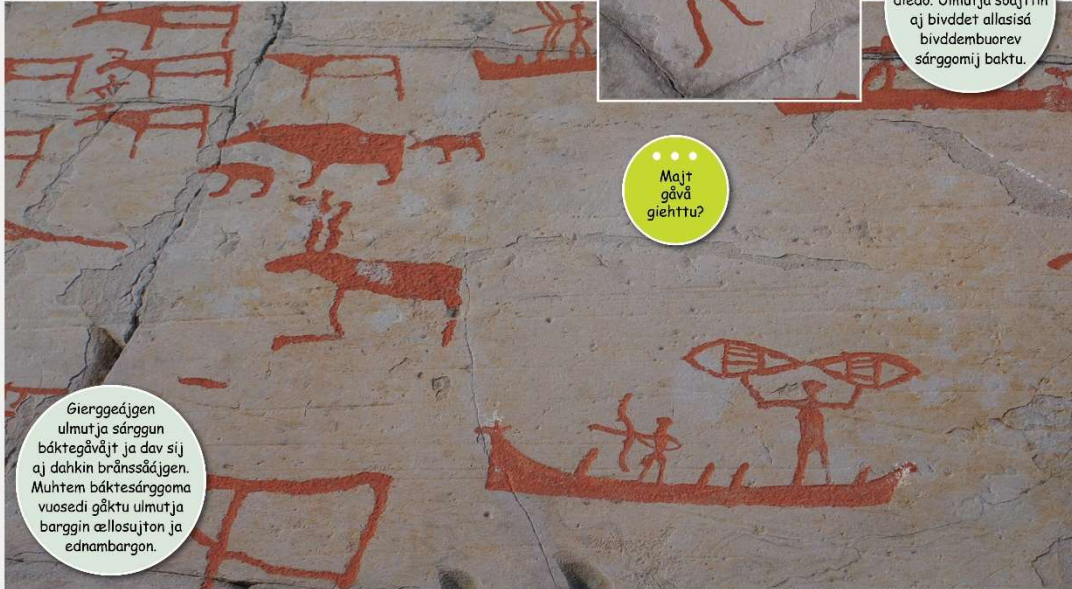
- Goassa lej brånssáájgge ja man guhkev dat gáláj?
- Mij la brånssá, viejkke ja daddne?
- Álgos lidjin dahkam værjojt muoras ja gierges ja de álggin dahkat værjojt brånssáv. Makkár vuoge milta lej brånssá ietjálágásj ábnas?

Báktesárggoma, b. 86 – 87 (barggogirje b. 55)

Báktesárggoma

Bráñssááige ettjin ulmutja máhttám tjállet, valla sij máhttin sárggot. Basstelis diddnogiergij sij sárggun gávájt bávtijda.

Sij sárggun viessogijjt ja ræjdojtt majt sij adnin árggabievjij, duola dagu vantsajjt, áksjojtt ja gáttijtt, muhtem báliijtt áj ulmutjijtt. Dakkár gávájt mij gáhtjudip báktesárggomin.

Báktesárggoma máhtti árrrot tjiegos dieđo. Ulmutja soajttin áj bivddet allasísá bivddembuorev sárggomin baktu.

Majt gává giehttu?

Gierggeááigen ulmutja sárggun báktegávájt ja dav sij áj dahkin bráñssáááigen. Muhtem báktesárggoma vuosedi gáktu ulmutja barggin áellosujton ja ednambargon.

86

87

Ságastallamábnasa:

- Gáñná duv lahkabirrasin li báktesárggoma?

Aktisasj barggo ietjá fágaj:

- Dahkit tekstijlajda hervajtt majt kopieribihtit báktesárggomin.

Átsá ruvtodagán bágojtt.

BRÁÑSSÁ	VIEJKKE	VUOKSÁ
HÁVDDE	HULLO	RÁSSE
DADDNE	BOANNÁ	GUHKESDÁHPE
SÁLAN		

B	A	L	V	B	V	I	E	J	K	K	E	O	M	U	M	S
R	U	B	M	O	K	K	E	K	R	V	U	O	K	S	Á	A
Á	R	Z	K	A	U	D	A	D	D	N	E	N	R	I	E	Z
N	T	H	S	N	L	N	N	G	M	M	M	P	K	Á	R	E
S	Á	Á	Á	N	L	E	E	O	P	A	O	K	K	E	Á	O
S	A	V	T	D	O	A	N	F	D	S	D	D	E	U	S	V
Á	Á	D	E	Á	L	V	V	N	G	S	R	V	S	J	H	R
Z	V	D	C	K	T	Á	Á	D	U	T	Á	O	I	K	U	A
U	D	E	J	B	S	Á	L	A	N	A	S	H	U	I	L	T
D	Á	I	Á	Á	Á	B	D	E	F	G	S	Á	M	I	L	T
A	G	U	H	K	E	S	D	Á	H	P	E	E	H	T	O	A

55

Brånssáájge hávde, b. 88 – 90 (barggogirje b. 56)

Brånssáájge hávde

Vuonan li muhtem stuorna hávde brånssáájges. Hávdde lij degu stuorna giergge jali ednamdievvá. Dássju akta ulmusj lij hávdáduvum avta hávdáj.

Brånssáájge ulmutja jáhkkin lij viesom jábmema manggal. Danen sij gárvodin jábmegijjt tjáppámus biktasiida ja biedjin sijáv muorralihtjida. Báhkku biedjin aj nágin dingoajt, majt sij jáhkkin jábmom ulmusj dártsoj nappen iellemin. Brånssá dagáduvum tjábbudogájt, duola degu giehtahehvajt ja tjiebethervajt, sviende, áksjov ja dale dakkárijt.

Stuorbáállne hájsoj ulmutjida

Sámmi famija ulmutja hávdáduvum sámmi sadjáj bájke álgusjbaálláj. Lihte jali gisto nali biedjin sij giergtjt ja lavnjijt vaj sjattaj stuorna báállne. Dakkár hávde gáhtjoduvvi stuorbáállnen. Stuorbáállnjt li gávnnum moatten sajen Oarjje-Vuonan ja Oarjje-Svierigin.

Hájsoj ulmutja ettjin oattjo lihte, ettjin ga oattjo hávdáj dingoajt. Sijáj báleduváj dássju rágge gási sij kájttein jábmegav álgusjbaálláj bájke. Danen álla gávnnum makkárik álla bátsedisá sijás.

hávddevattáldagájt.

Ságastallamábnasa:

- Ádå dáhpe, ádå dáhpadus, hávdádit ulmutjijt, muorralihtte/-gissto.
- Biedjat vattáldagájt fáron ráhpui, divras biktasiijt, giehta- ja tjiebethervajt majt dárbahin nuppe iellemin.
- Iellem mañjela jábmema.
- Dahkat gierggehárijt.
- Hájsoj ulmutja ettjin oattjo lihte jali ga

Brånssádávvera hávden

Vuona rijkan álla gávnnum nav álov brånssádingajs. Le gávnnum duola degu brånssááksjoj ja brånssá dagáduvum tjuoanisajt. Máhttelis la dajna li bássum gá ietjasa jubmelijt li dievnastam.

Arkeologa guoradalli biktasiijt, tjábbudogájt, værjoj ja barggoræjdojt.

Vuonan li gávnnum duola dagu brånssááksjoj.

Brånssádinga vuosedin man boandá ulmusj lij.

Tjuorga ja tjále.

Masi brånssáájgen adnin sávttshullov?	Majt álmå manen biedjin hávdáj?	Mij báktesárggom la?
.....
Majt nissuna manen biedjin hávdáj?	Manen ájgegávdá gáhtjoduvvá brånssáájgen?	Makkár ielle bádi Vuoðnaj brånssáájgen?
.....

Bránessáájge ræjdo b. 91 (barggogirje b. 57)

Bránessáájge ræjdo

Ġå bránesså dahkin ræjdojt, de sij adnin fármajt gási liejkkijin suddadum metállav. Ġå metálla lij vas galmmám, de válldin dav fármas ierit.

Bránesså dahkin áksjoájvojt, njuollanjunjijt ja t'jábbugájjt.

Bránesså lij divras ja dav sij hæhttuojin ládnot ietjá gálvojt, duola degu náhkij.

91

Ságastallamábnnasa:

- Dahkit værjoijt, doula dagu áksjojt, njuolajt ja hervajt.
- Bránesså lej divras.

Goabbá lej ávddála? Tjále á (ávddála) jale m (marggela).

jieknaájgge	bránessáájgge
bránessááksjo	gienggeáksjo
gáádebivddo	slihtura
rásse (hæssta)	vuoksá
guhkesdáhpe	goahte
hullobiktasa	sassnebiktasa
dáktevuogga	bránsåtjuojanas

57

Brånssáájgge – tjoahkkájgæsos ja gæhthjalibme b. 92 – 93 (barggogirje b. 58 – 59)

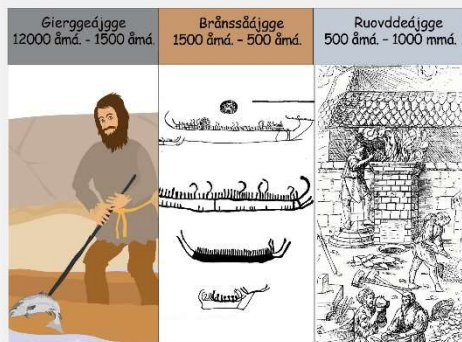
Brånssáájgge – tjoahkkájgæsos

Brånssáájgge álgij birra 3800 jage dás ávddála ja biso badjel 1000 jage. Ájggudahka gæhtjoduvvá brånssáájggen danen gá ulmutja huomahin gæhtu dahkat brånssámetállav. Brånssá sjaddá gá segada danev ja guohpárav.

Brånssá lij vuostasj metállu majt ulmutja adnegáhtin ienebut. Ulmutja dahkin brånssá tjabu værjojt ja barggoræjdojt. Brånssá lij divras. Dan diehti dahkin moaddása aj állu værjojt ja barggoræjdojt gierges ja muoras.

Gá brånssá dahkin ræjdojt, de sij adnin fármajt gási liejkkijin suddadum metállav. Gá metállu lij vas galmám, de váldin dav fármas ierit.

Vuonan li muhtem stuorra hávde brånssáájgges. Hávdde lij dagu stuorra giergge jali ednamdievvá. Dássu akta ulmusj lij hávddáduvum avta hávddáj.

92

Ulmusj guhti hávddáduváj, oattjoj manen divras dingajt hávddáj: tjábbudagájt, nijbátjijt jali værjojt. Boandás ulmutja hávddáduvvin dajna vuogijn.

Brånssáájggen buktin Vuodnaj hestajt jali rásijt. Álgon dássu rijddijin, valla mágenagi sij álggin aj hestajt bargadahttet.

Brånssáájggen ulmutja oahppin hullos lájgeve bádned ja gádet biktasijt.

Brånssáájggen ulmutja árrun guhka gádjijn. Ulmutja árrun goade avtan gietjen ja slihtura vas nuppen gietjen.

Brånssáájgge ettjin ulmutja máhtám tjálet, valla sij máhttin sárggot. Basstelis diddnogiergij sij sárggun gávájit bávtijda. Sij sárggun viessogijjt ja ræjdojt majt sij adnin árggabieivij, duola degu vantsajt, áksjojt ja gáttijjt, muhtem bálijjt aj ulmutjijt. Dakkár gávájit mij gæhtjudip báktesárggomin.

93

Gæhthjalibme

1. Makkár metállajt segadit, vaj sjaddá brånssá?

danev ja viejkev

danev ja silbav

danev ja ruovdev

2. Goassa brånssáájgge lej?

1000 á.Kr. - 100 á.Kr.

500 á.Kr. - 800 m.Kr.

1800 á.Kr. - 500 á.Kr.

3. Makkár dábjijn ulmutja árrun brånssáájggen

guhkesdábjijn

alladábjijn

muorradábjijn

4. Manen ájgegávdá gæhtjoduvvá brånssáájggen?

Hæjos ulmutja álggin brånssá adnet.

Ulmotja gávnin brånssá luonden.

Ulmotja ájttsin dahkat brånssádingajt.

5. Mij dát la?

brånssáájge tjuojanas

brånssáájge hærvva

brånssáájge sálan

58

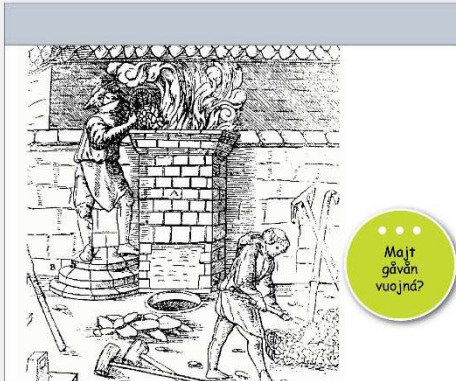
Ruovddeájgge, b. 94 – 95 (barggogirje b. 64 – 65)

Ruovddeájgge

★ Dán kapihttaln mij oahppap:
* ruovddeájge birra

Ruovddeájgge álgij birrašij 500 jage árná. ja nágáj birrašij 1000 mm. Ulmutja huomahin gássá ruovdev oadtjot ja oahppin dassta dahkat ræjdojt ja værjojt. Dan diehti gáhtjoduvvá ájgegávdá ruovddeájggen.

Ruovddeájgge nágáj gá vikiŋgájgge álgij. Dalloj ulmutja oahppin biggit ádná lágásj vantsajit gánná lij sivllo ja bærjás. Dakkár vantsaj sij máhttin bærjástit ietjá riikkajda gánná sij oasstin ja vuobddin gálvjot.

Majt gáván vuojná?

94

Gánná ruovdev gávnin ja majt ruovdes dahkin

Bránsá lij boandás ulmutjij metálla ja nav lij aj ruovdde álgon. Vuonan oahppin váldet ruovdemálmav jiekkij. Jiekkijn lij állo ruovdde ja dat lij álkke gávnat gánná jiegetjáhje lij ruoppas. Ruvaláhkáj de máhttin állo ulmutja oadtjot ávkev. Divna nuorttarikkajin lij vallje ruovdemálmav. Mijá guovlojda báhtin smirjára ietjá riikkaj ja áhpadin ulmutjij gávnat ja giehtadallat málmav.

Ruovdemálmma hæhttu viehka báhkkanit ávdálla gá dav maná adnet juonen. Ulmutja dahkin stuorra vuonájit gánná sij dállijin desik nievrep ábnasa gálggin ierit ja dat mij bátsij lij dássju ruovdetjahke.

Gá lij nuoges ruovdes, de máhttin dav doalvvot nagin smirjára lusi guhti lieggij ruovdev desik háhtsaguváj. Dav ruovdev de smirjár tsábmij ja hábbmij ræjdon ja værjjon.

Ruovdde lij viehka álbep ja garrasabbo bránsás. Dassta hieba dahkat svierdijit, áksjoj ja miehtjerijit. Ruovdes dahkinaj spihkarijt maj vas dahkin kássaajt, stávlájt ja dábijit.

Manen álggin bránsá sájjá adnegahtet ruovdev?

95

Ulmme:

- Oahppat ruovddeájge birra.

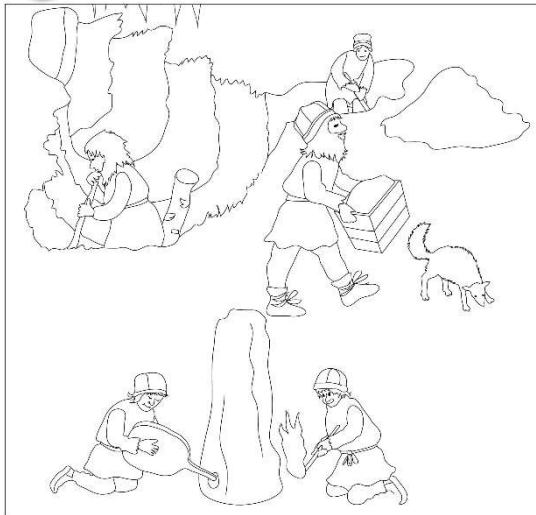
Ságastallanábnasa:

- Goassa lej ruovddeájgge?
- Goassa nágáj ruovddeájgge?
- Vikiŋgájgge álgij ruovddeájge maŋŋela.
- Ruovdde lej oalle hálbep ja garrasabbo gá bránsá.

Ruovddeájgge

Bájnni ja subtsasta gáktu ulmutja gávnin ruovdemálmav ja dahkin dassta ruovdev. Gáktu lej ruovdde buorep gá bránsás?

61

Dálkkerievddadime, b. 96 - 97 (barggogirje b. 60)

Dálkkerievddadime

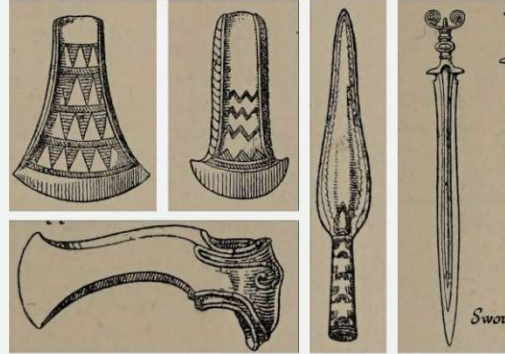
Dálkádahka rievdej ruovdeáigges ja sjattaj galmmasabbo. Ællim desti nav vijda lasstavuovde ja daj sadjáj sjaddin stuorra sjevnnjis guossavuovde.

96

Gávva: Aqwis

Sjattodisvuhta unnui. Danen lij de buorre bælldobargge dahkin allasisá nanos ruovderæjdojt, duola degu pluovav ja ruovdegántsiv. Lissjájñ lij aj dálkke sláddjijt dálvvebiebmov slihturijda.

97

Ságastallamábnnasa:

- Gáktu dálkádahka rievdej ruovdeáigjen?

Gávva vuosedl jiekgáigjev, gierggeáigjev, bránsááigjev ja ruovdeáigjev. Nummaraste riektá ártneá mitta ja tjále áiggeáivda namáv. Vássteda gáttáivisáv biele vuollerabdan.

Ruovdeáigge áigij birrašij jage á.Kr. ja nágáij birrašij m.Kr.
 Majt gáhttjop ruovdeáigge manemus onsev?

60

Sáme ruovddeájgen b. 98 – 99 (barggogirje b. 62)

Sáme ruovddeájgen

Sáme lidjin vuostat ja Vuonan gudi dábddin ruovdev. Juo 700 jage áhá, li sáme dahkam allasá njuollarjunijit ja nijbijit ruovdes.

Sáme oadtjun ruovdev Ruossjas. Sáme lidjin dajna vuogijn 200 jage ávddá gá ulmutja Oarjje-Vuonan.

Sáme árrun sijdajn. Sijdan lidjin moaddá familja gudi barggin aktan gá galggin bivddet ja guollit. Sijdán lidjin 3 – 4 sierra árromsaje maj gaskav sij jáhtáin jagev birra.

Akta ulmusij liij sija iset. Sij lidjin juogatjam gánná guhtik familja galgaj bivddet smávva viessogijt, valla gá sij galggin gáttijit bivddet, de lidjin divna sija áimmá aktan.

Sáme viessun bivdos merragáttijn. Sij guollijn ja bivddin gáttijit. Gávnnum li bátsso gárdijs ma galggin davddet gáttijit bivddorákkijda. Gávnnum li aq stuorra vuokka lássádisij ma vuosedi sáme li bivddám guollit ma li tjeggalisán, duola dagu játtijit.

98 99

Tjuorga ja subtsasta sámij ruovdedájge birra.

62

Oasástallam ruovddeájgen, b. 102–103 (barggogirje b. 64-67)

Ságastallamábnnasa:

- Oasestiddje bårjástin ietjá rijkajda gálvojt vuobdátjit.
- Makkár gálvojt sij vuobddin?
- Dalloj vuobddin muhtema aj ulmutjijn gudi sjaddin oarijen/slávvan.
- Mij la oarije?

Oasástallam ruovddeájgen

Ruovddeájgen lasánij oasástallam ja állusa barggagáhtin oasesbargon. Oasestiddje bårjástin ietjá rijkajda gá galgá vuobdallit ietjasa gálvojt: Náhkijit, liertev, ruovdev ja merragássev. Daj sij ládnun allasís silbav, tjábbudagájit ja iesj guhtik lágásj stáffav. Oasestiddje manin aktan merraáimmáj ja doarravegaj gejda sij luohedin.

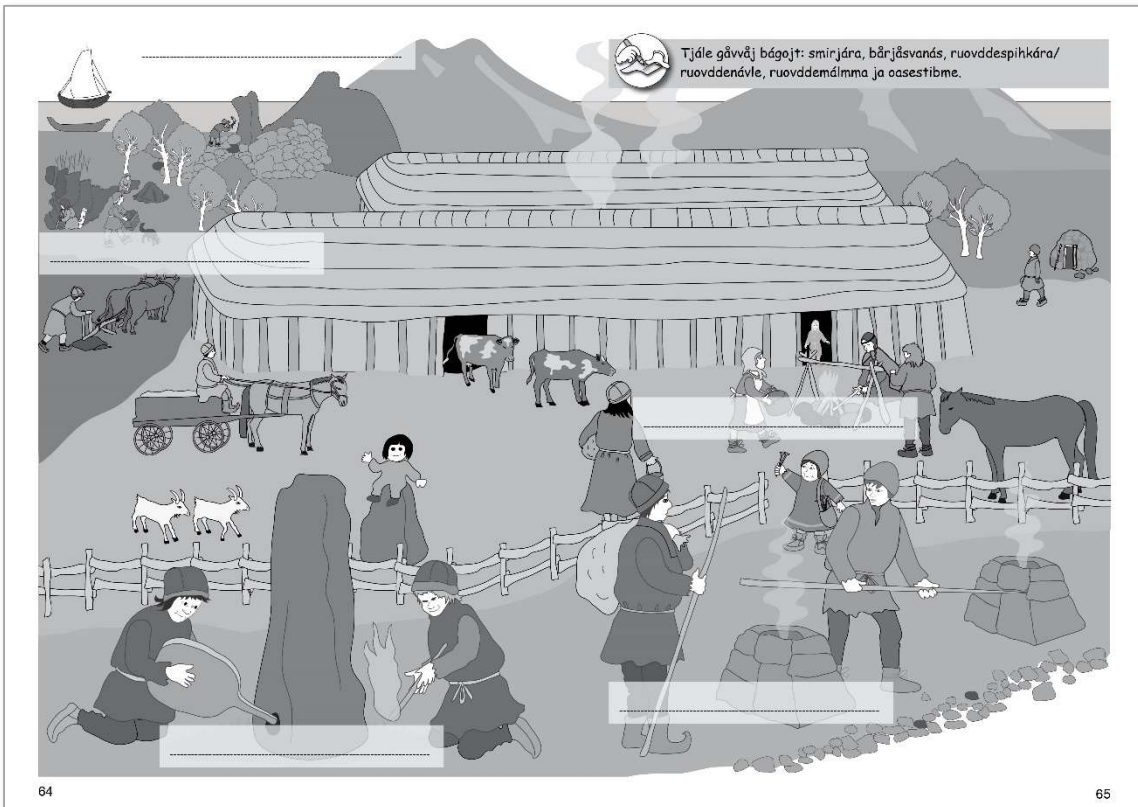
102

Muhtem oasestiddje buktin sijá manos ulmutjijt gejt sij lidjin oasstám, jali fángajit. Da sjaddin oarijen jali slávvan gudi barggin goaden jali vuobdeduvvin vijdábuit.

Mano máhttin árrrot várdiattja oasestiddjijda ja sijá vehkaj. Moaddása ertjin ávva máhttsam, dajna gá kirhppájin jali gáddujin gá dárrun.

103

Tjále gávváj bágojt: smirjára, bårjásvanás, ruovddepikhára/ruovdenávle, ruovdemámma ja oasestibme.

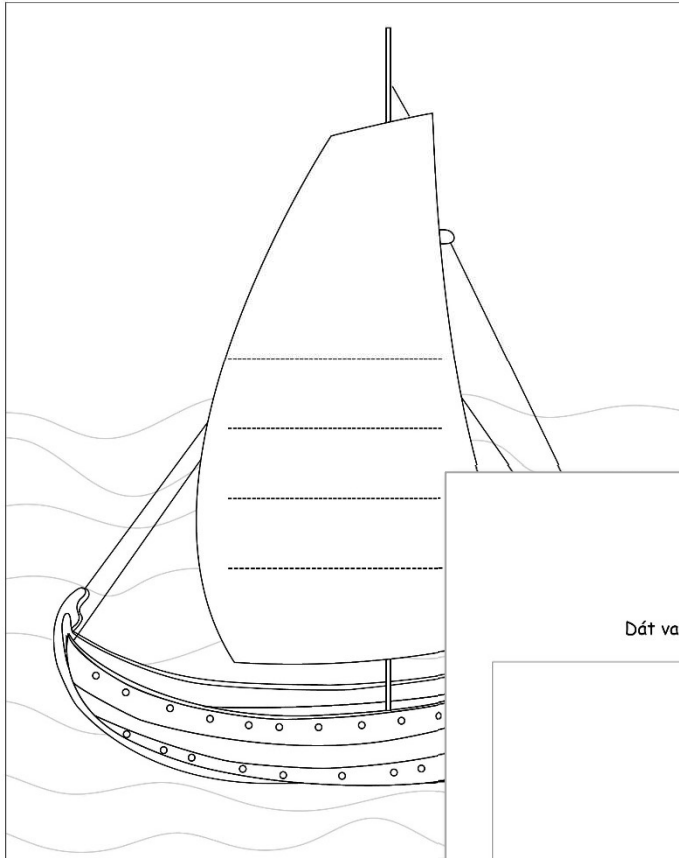
64

65

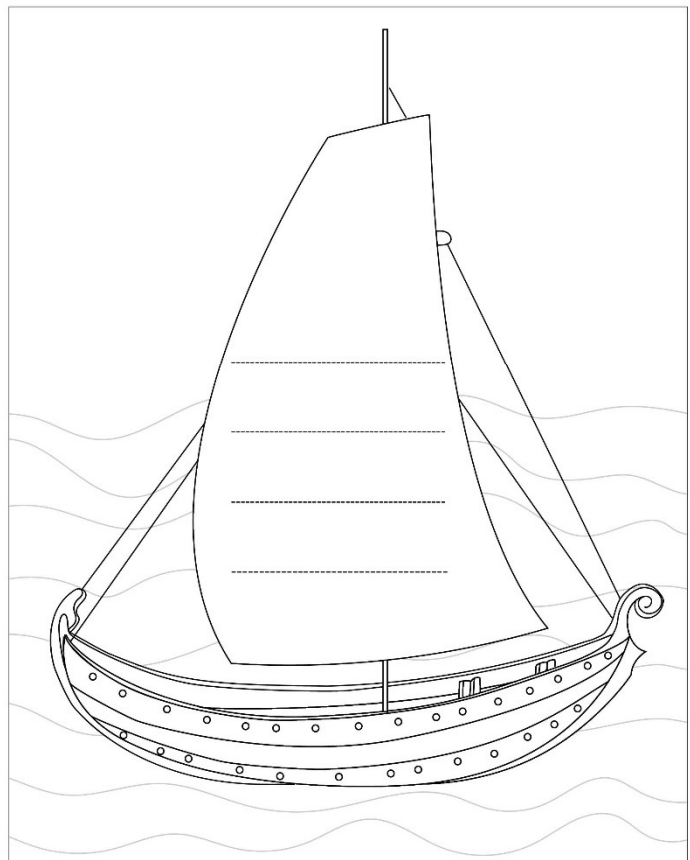
Bájnni vadnasijt ja tjále bárjjásijsida majt vadnasa doalvvun álggorijkkaj ja majt daj buktin ruopptot Sámeednamij.

Dát vanás la mannamin álggorijkkaj.

66

Dát vanás la boahtemin álggorijkkas Sámeednamij.

67

Ruovddeájge goahte, b. 104 – 105 (bargogirje b. 68-71)

Ruovddeájge goahte

Bránsšáájge lidjin állusa biggigoahtám dábiht. Dav sij aĵ dahkin ruovddeájgen. Ulmutja dárbaĵin buorep viesoĵt daĵna gá dól-kááhka liĵ sĵaddam galmmasabbo. Ulmutja háĵn árrun saemmi goaden gá slihtura. Muhtema tĵuollin muoraĵt ja biggĵiin áđá gá-dĵiĵt. Ja magenagi sĵaddin stáda gási áruodagájs sĵattaj álla. Ulmutja bargĵin aktan ja stádaĵ nĵunnĵut ja lidĵin boandás ulmutja.

Gáđiĵt gáhtĵudin guhkagoahten. Gávnnum li bátsa ma vuosedĵi goahte máhtĵi árrot gitta 30 mehtara guhkke ja 6-8 mehtara gábdde.

Dálke rievddin ruovddeájge ja dálkááhka tĵoaskoĵ. Ulmutja váldĵin slihturĵiĵt ietĵasa gáđiĵda vaj bierrgĵiĵi. Gá ulmutja árrun nav lahka slihturĵiĵt, de sĵaddin dĵubut skĵiĵpasa ja váĵvástuvvin dihkĵiĵ ja láffáĵ.

Ruovddeájge sĵidan lidĵin divnain dieĵto dáĵma. Goade iset smirĵiĵi jali bivdiĵ ja guolliĵ. Muhtĵiĵin liĵ sán magen doormĵin jali oasesmanon. Álessĵattuga ja mánd bargĵin avtaĵrádiĵ ednam-bargon ja muhtemĵin lidĵin oarĵe bargĵen.

Goade imet stĵivriĵiĵ biebmov ja mierredĵiĵ majt sĵiĵ galĵgin bárrét ja majt sĵiĵ galĵgin vuorkot dálvváĵ. Sán báriĵ láĵgev ja gáđiĵ, vieviĵ vádasov ja dagáĵ biktasiĵt famillĵaj.

Ruovddeájgen álĵgin ulmutja adnet gáhtĵoĵt, vuontsáĵt ja gáasáĵt. Da lidĵin ávkalasĵiĵ viessoga. Gáhtĵo bĵiddin snĵieráĵt ja vuontsás oadĵun mániĵt. Vuontsáĵt ja gáasáĵt nĵuovvin biebbmon.

Mĵiĵ ja oarĵiĵe jali slávva?

104

105

Sáhta meallánegá álĵge ja gretĵe gasskaĵ.

Ruovddeájgen sĵattaj gáhtĵoĵt, vuontsáĵt ja gáasáĵt.

Slihtura árrun aktan galmmasop dálkááhka.

Sábmelattĵa árrun sĵoáĵn. ulmutĵiĵiĵi ábbiĵn.

Ulmutja adnegáhtĵin Sĵiĵ bivddin ja guolliĵin aktan.

Mierkki vasĵtaoĵiĵt, majt ulmutja adnin ruovddeájgen.

Ságastallamábnnasa:

- Manen sĵiĵ dárbaĵin buorep gáđiĵt
- Makkára lidĵin sĵiĵá goade?

Le gus niekta jali boasstot? Bieĵa ruessav niekta ruktuj.

	Riekta	Boasstot
Luendon la ruovdá.		
Ruovddeájgen ulmutja adnegáhtĵin bránsš.		
Ruovdemálmav máhtĵá gávnnot ĵiekkĵin.		
Ruovddeájge álĵiĵ 500 jage á Kr.		
Bránsšáájge báđiĵ gĵiergáájge magĵela.		
Dábe lidĵin járbuga.		
Áĵagegávdáda gáhtĵoáduvvá ruovddeájgen, gá ulmutja bárrin álla ruovdá.		
Slihtura ja ulmutja árrun saemmi ábbiĵn.		
Sábmelattĵa váldĵin adnĵ ruovdáv ávdáála gá Oarĵiĵe-Vuonan.		
Runa li imásĵiĵ jiena luendon.		
Arkeologo aella gávnnum majdiĵ ruovddeájge hávdĵin.		
Sábmelattĵa bivddin gáhtĵiĵt.		

Majt ulmutja adnin? Sátsa niekta ruktuj.

Ruovddeájge hávde, b. 106 – 107 (barggogirje b. 72)

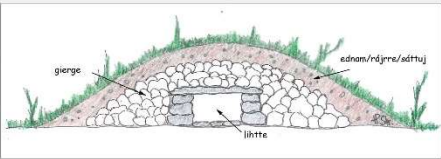

Ságastallamábnasa:

- Makkár dábe ruovddeájgen lidjin gá hávddádin ulmutjiit?

Ruovddeájge hávde

Jábmem
Ruovddeájgen sij dábalattjat boaldin jábma ulmutjiit ja hávddádin bátsudisájt. Muhtem hávde li ietjálágát ja gá ieh-tjáda, danen gá da ulmut ja lidjin biejaduvvam gierggelihttáj ja jábmám ulmutjin lidjin tjáppa biktasa ja tjábbudagá. Dajt nabddin oajvvehávdnen.

Gá oajvve liij jábmám, de suv maŋen aj boaldin suv bednagav ja

Boandás ulmutjiit hávdijn li gávnnam ræjdojt ja tjábbudagájt, tjoavddagájt ja skárjáj. Hávdijn li aj gávnnam tjoarves dagáduš tjáŋkomijit.

Makkár diŋ-gajt vuojná gávdán?

suv hestav. Suv hávddáj biedjin ræjdojt, værjojt ja tjábbudagájt. Dan ájge ulmut ja soajttin jáhkket jábmema maŋgájt liij ádá iellem ja dáhku máhttin válddet maŋen dávrerijt.

Ruovddeájge maŋgegietjen lidjin hávde vargga vantsaj muo-duga. Dajt biedjin álu dievaj nali vaj buoragit vuojnujin.

106
107

 Tjuorga ja tjáde.

Makkár ielle bádjij Vuodnaj ruovddeájgen?	Majt arkeologa li gávnnam tjabu nissunij ja áimnáj hávdijn?	Gáhná ruovddeájge ulmut ja gávnmin ruovddemálmav?
_____ _____ _____	_____ _____ _____	_____ _____ _____
Gáktu dáikádahka rievdej ruovddeájgen?	Gudi álggin adnet ruovdev ávdemussan Vuonan?	Man guhke máhtij guhkesdáhpe árrat?
_____ _____ _____	_____ _____ _____	_____ _____ _____

72

Gæhttjalibme, barggogirje b. 73**Gæhttjalibme**

1. Gåsstå dan ájge ulmutja válldin ruovdemálmav?

- duoddaris
- jiekkis
- meras

2. Majt gæhtjoduvvi bokstáva maj tjállin ruovddeájgen?

- báktegávå
- skruvá
- runa

3. Goassa lej ruovddeájgge?

- 500 å.Kr. - 800 m.Kr.
- 1000 å.Kr. - 100 m.Kr.
- 500 m.Kr. - 2000 m.Kr.

4. Manen ájgegávdda gæhtjoduvvá ruovddeájggen?

- Ulmutja álggin adnet ruovdev.
- Ulmutja álggin adnet brånsåv.
- Ulmutja oasstin ruovdev ietjá rijkajs.

5. Gåktu merragáttij ja nuorttaguovloj ulmutja viessun?

- slidorsujtujn
- sij sáddjijin gárnev
- bivdujn ja guollimijn

6. Majt arkeologa dahká?

- guoradallá slihturijt
- guoradallá vássám ájge luottajt
- dahká vædtsagijt ruovdes

Majt la oahppam? Diploma, barggogirje b. 74-75

Majt dán la oahppam? Tjuorga ja tjále.

74

Dálle la barggam álles girjijn. Tjuorga allasit diplomav, mij vuoset dán la oahppam álov sebrudakfágan dáv skávlájagev.

75

